

З. ИСЛОМОВ, Д. РАҲИМҚОНОВ, Қ. НАҶМИДДИНОВ

ТАЪРИХИ ДИНҲОИ ДУНЁ

**Китоби дарсӣ барои синфи 10-уми
муассисаҳои таълими миёна**

Нашри якум

**Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон тасдиқ
кардааст**

Тошканд
«Yangiyoʻl Poligraf Servis»
2017

УЎК: 17=512.133(075.2)

КБК: 71.04я721

Қ 97 Исломов, Зоҳидҷон.

Таърихи динҳои дунё. Синфи 10-ум: Китоби дарсӣ барои синфи 10-уми муассисаҳои таълими миёна. З.Исломов, Д.Раҳимҷонов, Ҷ.Наҷмиддинов.- Нашри якум. Тошканд.: «Yangiyol Poligraf Servis», 2017.—144 с.

УЎК: 17=512.133(075.2)

ISBN 978-9943-4935-9-9 КБК: 71.04я721

Дар асоси таҳрири услубӣ ва тамоилҳои педагогии Н.К.Исмамова тайёр шудааст.

Мухаррирони масъул:

А.Ҳасанов, доктори илмҳои таърих, профессор;

О.Юсупов, номзади илмҳои фалсафа, дотсент.

Тақриздихандагон:

Н.Мухамедов, номзади илмҳои таърих, дотсент;

Ҳ. Йўлдошхўчаев, номзади илмҳои таърих, дотсент;

А.Замонов, ходими калони илмии Маркази мувофиқсозии методии АУ
Ўзбекистон оид ба масъалаҳои таърихи навтарини Ўзбекистон;

Ҷ.Тоҳиров, омўзгори мактаби давлатии таълими умумии ихтисоси
забонҳои хориҷӣ

Н.Қудратова, омўзгори фанни таърихи мактаби рақами 41-уми шаҳри
Тошканд

Ин китоби дарсӣ бар асоси тавсияи Кумитаи оид ба қорҳои дини назди Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон таҳти рақами 5958 аз 5 сентябри соли 2017, ҳулосаи Шўрои илмӣю методии фанни таърихи назди Маркази таълими республика ва Маркази мувофиқсозии методӣ оид ба масъалаҳои таърихи навтарини Ўзбекистон дар асоси ҳулосаи рақами 5 аз 29 августи соли 2017 ба нашр тавсия шудааст.

**Аз ҳисоби маблағи Бунёди мақсадноки китоби
республика чоп шудааст.**

© Z. Islomov, D. Rahimjonov, J. Najmiddinov, 2017.

© «Yangiyol poligraf servis», 2017.

ISBN 978-9943-4935-9-9

САРСУХАН

Дин аз азал инсонҳоро ба некӣ, корҳои хайр даъват кардааст. Дини ислом, ки халқҳои Осиёи Марказӣ, ки ба он эътиқод карда меоянд, низ ба ташаккули ғазилатҳои олии инсонӣ хизмат кардааст. Дин бо олами рӯҳонии инсоният узван вобаста аст, дар ҳаёти иҷтимоӣ ҳамеша бо вай будааст.

Омӯхтани дин маънои омӯхтани олами маънавии инсонро дорад. Сарчашмаҳои динӣ воқеаҳои ибратноки таърихи башариятро дар худ инъикос намудаанд ва онҳо дар тарбияи ахлоқии инсонҳо нақши муҳим доранд. Айнан ҳамин омил барои он ки инсонҳо дар ҷорраҳои ҳаёт раҳгум нашаванд, некиву бадӣ, сафеду сиёхро фарқ кунанд, зиндагии худро оқилона ташкил кунанд, воситаи асосӣ шуда хизмат мекунад. Дар натиҷаи он тарзи зиндагии инсон боло рафта, ҷамъият тараққӣ меёбад.

Масъалаи эътиқод ба дин ва озодии вичдон дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон инъикоси худро ёфтааст. Он ба талабҳои ҳуқуқию меъёрии байналмилалӣ пурра ҷавоб медиҳад. Дар моддаи 31-уми Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон эътиқод ба ҳар гуна дин ё ба ягон дин эътиқод накардан барои инсонҳо шартӣ яхела буданаш аз ҷумла ин гуна қайд шудааст:

«Барои ҳама озодии вичдон қаролат дода мешавад. Ҳар як инсон ҳуқуқи ба дини дилхоҳаш эътиқод намудан ё ба ҳеҷ гуна дин эътиқод накарданро дорад. Ба талқини маҷбурии назарҳои динӣ роҳ дода намешавад».

Дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон таъмин шудани озодии вичдон, як хел ҳуқуқ ва озодиҳо, аз ҷумла, ҳуқуқи озодии эътиқод доштани ҳамаи шаҳрвандон, сарфи назар аз дин ва эътиқод дар назди қонун баробар будани онҳо қайд шудааст.

Дар бобати солим намудани муҳити иҷтимоӣ сиёсии кишвар дар баробари ҳамаи арзишҳои миллӣ аҳамияти қалон доштани арзишҳои динӣ бузург аст. Дар суҳанони зерини Нахустпрезиденти Ўзбекистон Ислон Қаримов ин усулият (тамоил) ифодаи худро ёфтааст: «Дар кишварамон баробари усулиятҳои демократӣ, дар асоси қомебиҳои илму техника, технологияҳои

олӣ дини муқаддасамон, худшиносии миллиамонро эҳтиёт намуда зистанро дар назди худ мақсад карда гузоштаем». Ин гуна муносибат асоси ҳаётӣ дошта, имкон медиҳад, ки дигаргуниҳои соҳаи динро ҳолисона ва илман омӯхта, бо назардошти он чараёнҳои мусбиро боз ҳам пеш бурда, ҳолатҳои манфиро ҷилавгирӣ намоем.

Дар Ўзбекистони гуногунмиллат ва бисёрконфессия аз нахустин солҳои истиқлол ба дин, ба масъалаҳои таҳаммулпазирӣ эътибори калон дода шуд. Барои баҳра бардоштан аз ғалсафаи инсонпарварӣ ғояҳои неқӣ ва аз мероси аҷдоди бузургамон, ба қалби ҷавонон ҷой кардани ин арзишҳои бузург дар соҳаи таълими мамлакат қорҳои зиёд анҷом дода шуд. Ин китоби дарсӣ, ки маълумоти зарурӣ оид ба таърихи динҳои дунёро дар бар гирифта, барои тарбияи ҷавонон дар рӯҳи таҳаммули динӣ ва якдилии байнимиллӣ хизмат мекунад, натиҷаи чараёнҳои мусбии дар диёрамон татбиқшаванда мебошад.

Гуруҳи муаллифон ба Қумитаи оид ба қорҳои дини назди Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон, Идораи мусулмонони Ўзбекистон, ба раҳбарият ва профессору муаллимони Донишгоҳи исломии Тошканд, Донишқадаи исломии Тошканд, ба мудирони кафедраҳои донишқадаҳои бозомӯзӣ ва такмили ихтисоси ходимони педагогии Республикаи Қароқалпоқистон, шаҳри Тошканд ва вилоятҳо миннатдорӣ худро баён мекунанд.

§1 НАҚШ ВА ВАЗИФАҲОИ ДИН ДАР ҶАМЪИЯТ

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Оё ҷамъият бидуни арзишҳои динӣ зиста метавонад?
2. Донишҷӯеро, ки оид ба динҳои миллию ҷаҳонӣ гирифта будед, ба хотир оред.
3. Кадом шаклҳои дин вучуд доранд?
4. Моддаи 31-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистонро хонед. Оид ба кафолат дода шудан ба озодии вичдони шахрвандон аз тарафи давлат мисолҳо оред.
5. Оё ба ташаккули ҷаҳонбинии инсонҳо дин таъсир мекунад?
6. Дар зиндагии шумо кадом арзишҳо мавҷуд аст?

ДИН ВА ҲАЁТИ ИҶТИМОӢ

Дин дар ҳаёти ҷамъият нақши муҳим дорад. Вай дар инсонҳо ҳислатҳои мусбии кўшиш ба некӣ, рўҳан ва ҷисмонан пок будан, ғоида овардан ба атрофиён, кадр намудани ҳаёт ва монанди инҳоро ташаккул медиҳад.

Динҳо инсонҳоро ҳамеша ба некӣ ва корҳои хайр ҳидоят кардаанд. Қариб ҳамаи халқи сокини кишвари дар ҳаритаи дунё буда, ба ягон дин эътиқод карда, урфу одат ва анъанаҳои ҳудафиро дорад. Дар ҷараёни омўхтани таърихи халқҳои дунё назарҳои динӣ, эътиқодҳо ва амалиёти динии онҳоро сарфи назар кардан мумкин нест.

Беҳтарини шумо онҳое ҳастанд, ки кори дунёро гуфта кори охират, охиратро гуфта кори дунё тарк намеkunанд, ва ба одамон малол намеоранд.

Ҳадис

Дин аз забони арабӣ гирифта шуда, ба тоҷикӣ маънои бовар, эътиқод карданро дорад.

Аз омўхтани
илме, ки ба он
эхтиёҷ дорӣ,
канораҷӯй
накун!

**Имоми Аъзам
Абӯҳанифа**

Баъзе аз тадқиқотчиёни аврупоии асрҳои XVII-XIX тахмин карда буданд, ки баробари пеш рафтани инсоният тарси он кам шуда, вай мустақил мешавад, ин бошад, ба тамоман нест шудани динҳо оварда мерасонад. Аммо бо мурури замон ин фикрҳо дар амал тасдиқ нашуданд.

Дин дар ҷамъият як қатор вазифаҳоро мисли *дар инсонҳо ташаккул додани ҷаҳонбинӣ, тасалли додан (компенсаторӣ), муттаҳид будан, идора намудан, тарбия кардани коммуникативӣ, рӯҳию маънавию* иҷро карда омадааст.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Умумият ва ҷиҳатҳои ҳоси расмҳои болоиро муайян кунед.
2. Расмҳоро таҳлил карда, ба динҳои дунёвӣ ва миллий ҷудо кунед.
3. Дар асоси расмҳо ба нақш ва аҳамияти дин дар ҳаёти иҷтимоӣ тавсиф диҳед.

Вазифаи тасаллидиҳии динро бигирем. Агар ба сари инсон ягон мусибат, мушкилӣ биёяд, вай аз дин таскин, қуввати қалбашро умедворкунанда гирифтааст.

Дин вазифаи муттаҳидкуниро иҷро карда, ба мустаҳкам кардани якдилии инсонҳо хизмат менамояд. Ҳар як дин эътиқодмандонро ба риояи қоидаҳо даъват мекунад. Онҳо инсонҳоро ба садоқат ҳидоят намуда, ҳамин тариқ одамонро муттаҳид мекунанд.

Дин тарзи зисти ба вай эътиқоддоштагонро (мўътакид) ба тартиб дароварда, вазифаи идоракуниро ҳам иҷро менамояд. Ин вазифа ба воситаи меъёрҳои ахлоқ ба амал мебарояд. Дин меъёрҳои ахлоқро ба тартиб оварда, чӣ будани ҳалол ва ҳаром, савоб ва гуноҳро муқаррар менамояд.

Вазифаи коммуникативии дин аз он иборат аст, ки ба якҷоя гузаронидани урфу одат, анъана, маросим ва чашнҳо, ба мустаҳкамсозии робитаҳои хешу таборӣ, бародарӣ, робитаҳои ҳамдинон даъват мекунад.

Дин моҳияти хайрхоҳии ҳаёти инсонро ошкор менамояд. Ин ҳангоми адо кардани вазифаи тарбиякунии рӯҳию маънавӣ намоён мегардад.

ДИЁРЕ, КИ ОЛАМРО МАХЛИЁ КАРДААСТ

... як воқеа аз пеши назарам дур намеравад. Ман он вақт 5-6-сола будам. Дар хонаи ҳамсоямон одами бисёр, касе дар айвон ҷой кардашуда, дигаре барои пойандоз матои сафедро тайёр кардааст. Ҳар кадоме кори худро доништа иҷро мекард, ҳулла, гўё онҳоро шахси нонамоён идора менамуд. Инак, дақиқаҳои зарурӣ расид. Ҳама дар дарвозахона саф кашиданд, дар роҳрав ҳамон пойандозро густурданд. Аз дар Робияпа ва Абдурахмонака даромада омаданд. Онҳо сафед пўшидаанд. Гўё аз дарвоза нур даромада меомад. Дар ҳавли онҳоро бо хурсандӣ пешвоз гирифтанд... Баъд аз дуову фотиҳа яке аз сарони маҳалла «Ҳа, раҳмат ба давлатамон, ба мо—мусулмонон имконияти адои амали Ҳаҷро фароҳам кард. Бобоёнамон инро фақат орзу мекарданд. Кӣ фикр мекард, ки ин гуна имконият пайдо мешавад. Илоҳо, ба озоиши диёрамон чашм нарасад...» гуфтанаширо шунидам. Он замон ба мазмуни ин гапҳо сарфаҳм нарафта бошам, чигунагии кадом рўзҳои саҳтро ҳис намудам...

*Аз кори ғолиби озмуни эссеҳои оид ба
«Таърихи навтарини Ўзбекистон» И.Обидова (соли 2017).*

Вазифаи асосии инсон аз омӯхтани асрори олами онро ихотакарда иборат аст. Ҳолати илмҳо низ чунин аст. Онҳоро эҳтиёҷоти зиндагии инсон ба вучуд овард. Мувофиқ ба он илм ҳам ба соҳаҳо чудо шуд.

Абӯрайҳони Берунӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Зери мафҳуми «дин» чиро мефаҳмед?
2. Нақши дин дар бобати тарбияи инсони комил чӣ гуна аст?
3. Байни дин ва арзишҳои маънавӣ чӣ гуна вобастагӣ ҳаст?
4. «Дин аз азал қисми таркибии маънавияти инсон шуда омадааст». Ба ин ҷумла муносибататонро баён кунед.
5. Дар асоси ҳикояи болоӣ вазифаҳои муттаҳидсозӣ, идоракунӣ, коммуникативии динро фаҳмонед.
6. Ба вазифаҳои тасаллидиҳӣ ва ташаккулдиҳии ҷаҳонбинии дин мисолҳо оред.
7. Дар расмҳои мазкур кадом вазифаҳои дин инъикос ёфтааст?

§2

ИЛМ ВА ДИН

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Ба фикри шумо оё байни илму фан ва дин вобастагӣ ҳаст?
2. Барои пешравии фан ва техника дар Шарқи мусулмони асрҳои миёна чӣ сабаб шудааст?
3. Дар дини ислом нисбат ба илм чӣ гуна муносибат ифода ёфтааст?
4. Дар пештоқи мадрасаи Улӯғбек дар Бухоро вобаста ба илм кадом ҳикмат сабт шудааст?
5. Дар асоси расмҳои зерин оид ба таъсири дин ба инкишофи илму фан ва маданият мулоҳиза ронед.

Илм ва дин ҳамеша дар муносибати наздик будаанд. Дар таърих муносибатҳои онҳо дар шаклҳои гуногун сурат гирифтааст. Дар Юнони қадим барои Сукрот, Афлотун, Арасту илм ва дин қариб як соҳа—фалсафа буд, он ба қисмҳои «Физика» ва «Метафизика» ҷудо мешуд. Баъдтар математика, астрономия ва тиббиёт инкишоф ёфт, он вақт низ илм ва дин вобастагиро нигоҳ доштанд. Ин гуна муносибат дар фаъолияти Конфутсий, Форобӣ, Ибни Сино, Алишер Навоӣ ва дигар мутафаккирони Шарқ низ мушоҳида шудааст.

Дар замони эллинизм ва Шарқи асрҳои миёна илм ва дин ҳамдигарро мукамал кардаанд. Баъзе зиддиятҳои байни онҳо ба ихтилофи шадид нарасида буд. Дар натиҷаи мутаносибии илм ва дин дар Шарқ то асрҳои XV математи-

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Шумо бо така ба донишхое, ки аз фанҳои дақиқ ва табиӣ гирифтед, инсонҳои барои сохтани бинову манораҳои баланд, офаридани асарҳои санъати тасвирий, сохтани ҳайкалҳо, офаридани ашёҳои гуногуни заргарӣ аз қадим илмҳои истифода бурданишон лозим аст, фикр қарда бинед.

Аз китоби
«Қонуни тибб»-и
Абӯалӣ ибни
Сино

Аз китоби
«Ал-ҷабр
вал-муқобала»-и
Ал-Хоразмӣ

ка, астрономия, тиббиёт, кимё ва дигар фанҳои дақиқ ва табиатшиносӣ боло рафтанд. Аз асри XVI сар қарда дар минтақа илму фан, инчунин, илмҳои динӣ даври қарахиро аз сар гузарониданд. Дар он барои ба инкироз рӯ овардани илм, айнан илмҳои динӣ мутаассибоне, ки моҳияти маърифии динро намеронданд, сабаб шуданд.

Аврупо аз Шарқ эстафетани фалсафа ва илмҳои табиатшиносиро гирифта, аз асри XVI ба инкишофи ҷадалнок рӯ оварда бошад, дар ин ҷо рӯҳониён мутаассиб илмро таъкиб қарданд. Ин муносибат дар таърихи илм ва дин даври муборизаи оштинопазирро ба вуҷуд овард. Даври Эҳёи илм ва санъат, католицизм дар дин, хусусан, дар Италия, ки ба маркази зиддиятҳои онҳо табдил ёфта буд, ба авҷаш расид. Илм ва адабиёт динро ба дурӯғ баровард, на танҳо оид ба рӯҳониён, ҳатто дар бораи Худо памфлет (танқиди ҳаққӣ) навишта шуд.

Дин ҳам қариб ҳар як навигарии илмро ба қуфр баровард. Зери таъсири реформизм (Лютер, Калвин, Эразм Роттердамский) ин зиддият нисбатан ба ҷабҳаи осуда—муборизаи ғояҳо гузашта бошад ҳам, лекин шиддатро паст накард.

Дар асри XIX аз як тараф «Дин афюн аст» ва аз тарафи дуюм «Дарвин ҳудаш аз маймун пайдо шудааст» гуфтан барин асорати даъвоҳо то ин замони мо расида омадааст. Ба муборизаи байни илм ва дин даҳлат намудани сиёсат чандин фоҷиаҳо ба бор овард. Хусусан, вақте, ки ҳокимият ба дасти «атеистони ҷанговар» ё теократҳо

гузашта буд, зўрии монанди ҷаҳолати асримиёнагӣ истифода гардид.

Инсонҳо мачбуран аз дин дур карда шуданд, таълимот оид ба сохта ва барои ҷамъият зарарнок будани дин васеъ тарғиб гардид. Илме бо номи «Атеизми илмӣ» фикр карда баромаданд, ки дар ҳамаи муассисаҳои таълимӣ омӯхта мешуд. Онҳое, ки ин ғояҳоро қабул накарданд, бо ҳар гуна айбдоркуниҳо ҷазо дода шуданд.

Китобҳои таърих аз сари нав таълиф гардиданд, дар бораи пайдоиши дин баҳои яктарафа дода шуд, дар ин сарчашмаҳо ғояи «дин ва илм душмани якдигаранд» ба аҳоли аз мактаб сар карда талқин мешуд.

Тарафдорони ҳамоҳангии илм ва дин ҳам аз ҷониби арбобони илм, ҳам аз тарафи рӯҳониёни ноҳолис ба зиддият дучор омаданд. Баъзан зерӣ айбҳои вазнин таъкиб карда шуданд.

Салибдорон

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Юришҳои салибӣ— юришҳои ритсарҳои Аврупои Ғарбӣ, ки дар соли 1096 ба муқобили мусулмонон, давлатҳои православ ва мазҳабҳои гуногуни насронӣ сар шуда буд. Мақсади асосии салибдорон аз туркҳои салҷуқӣ озод намудани Фаластин, пеш аз ҳама Қуддус буд. Аммо баъдтар ин юришҳо барои насронӣ қардани маҷусиҳои соҳилҳои Балтика, пахши ҳаракатҳои зидди ҳукумати Папа дар Аврупо ё барои татбиқи амалии папаҳо чун восита хизмат карданд.

Истилоҳи «салибдорон» аз он ки дар либоси иштирокчиёни онҳо салиб—крест дӯхта шуда буд, пайдо шудааст. Бар асари тарғиботи «Иштирокчиёни юришҳо аз гуноҳҳо пок мешаванд» ба он на фақат ритсарҳо, балки аҳолии оддӣ низ иштирок мекарданд.

Салибдорон соли 1099 баробари ба Қуддус даромадан хунрезиро авҷ гирифтанд. Онҳо дар қатори мусулмонҳо ва яҳудиҳо насронихоро низ нобуд намуданд. Он сол субҳидами 16-уми июл ҳама масъала ҳал шуд, ҳангоми муҳосира ва хунрезии қариб 70 ҳазор нафар ваҳшиёна кушта шуданд.

Дар чамъият
решаҳои бадӣ
зиёд аст, аммо
асоситарини
онҳо инҳоянд:
тамаъ, ғазаб ва
беилмӣ аст.

*Абӯрайҳони
Берунӣ*

Аммо дар таърих олимоне низ зиёд буданд, ки «илм ва дин аслан ба якдигар зид набуда, соҳаҳои ҳамоҳанганд» барин ғояҳоро тарғиб менамуданд.

Масалан, Ҳаким Тирмизӣ фанне, ки дар тасаввурути мо ҳаст, илм, илми диниро маърифат, ҳикмат номида, нақши онҳоро дар тафаккури инсон дуруст муайян карда додааст. Ғояҳои Ҳаким Тирмизиро олимоне аз қабили Абӯнаسر Форобӣ, Абӯрайҳон Берунӣ, Фаҳриддин Розӣ инкишоф доданд, муштарақоти илм ва динро Ибни Сино дар ғайолияти худ боз ҳам муфассалтар исбот намуд.

Баъди расидан ба истиқлол дар Ўзбекистон низ ба ҳамоҳангии илм ва дин эътибори алоҳида дода шуд. Чуноне ки Нахустпрезидентамон Ислоҳ Каримов таъкид намуда буд: «... агар арзишҳои дунёвӣ ва динӣ якдигарро пурра нақунанд, ҷавоб ёфтан ба саволҳои вазнин ва мураккаби имрӯз осон намешавад».

Таъсиси Донишгоҳи исломии Тошканд дар назди Девои Вазирони Республикаи Ўзбекистон низ айнан ба рои амалӣ намудани ҳамин мақсадҳо дар назар дошта шудааст. Дастпарварони ин маскани таълимӣ, ки ҳам илмҳои дунёвӣ, ҳам илмҳои диниро аз бар кардаанд, барои таъмини ҳамоҳангии дунёвӣ ва динии чамъият, илм ва дин хизмат меқунанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Аз ҳам ҷудо намудани чамъият ва дин ба кадом оқибатҳо оварда мерасонад?
2. Мақсади онҳое, ки дин ва илмро ба якдигар зид гузоштаанд, чӣ буд?
3. Уламоҳои Осиёи Марказӣ дар бораи тавҳам будани илму дин чӣ гуна фикрҳоро гуфтаанд? Н.Коперник, Ҷ.Бруно ва Г.Галилейҳо ҷаро аз таърифи калисо таъкиб шуданд?
4. Матни таҳти рукни «Назаре ба таърих»-ро хонед. Барои фаҳмонидани сабаби зиддиятҳои чамъиятӣ кӯшиш кунед.

§3–4. ПАЙДОИШ ВА ШАКЛҲОИ ДИН

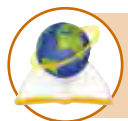
САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАҶОЛ НАМУДАН

1. Мазмуни истилоҳҳои анимизм, тотемизм, фетишизм, шаманизмро, ки аз тасаввуроти қадими динӣ мебошанд, ба хотир оред ва эзоҳ диҳед.
2. Фикратонро дар бораи эҳтимолияти вобастагии урфу одатҳои дар байни халқамон маъмул ва тасаввуроти динӣ баён намоед.
3. Халқҳои қадимтарини сокини минтақаи Осиёи Марказӣ чӣ гуна тасаввуроти аввалини динӣ доштанд?

Ҳоло дар илм дар бораи ташаккули динҳо ду хел нуқтаи назарҳо: теологӣ ва материалистӣ мавҷуд аст.

Мувофиқи назарияи **теологӣ** (илоҳӣ, динӣ) сачда қардан ба ашёҳои гуногун ва бисёрхудоӣ, аз ҷумла, анимизм, тотемизм, фетишизм ва шаманизм баъд аз як-каҳудой ба вучуд омадааст. Аз ҷумла, бино ба динҳои яҳудӣ, насронӣ ва ислом Худо инсонӣ нахустин Одамро офарида, ба ӯ худро шиносонд ва авлоди Одамро барои сачда ба худ даъват кард. Бо мурури вақт одамон аз таълимоти соф дур шуда, бар ҳар гуна бутҳо сачда мекардагӣ шуданд.

Таълимоти дуҷуми оид ба пайдоиши динҳо таълимоти **материалистӣ** номида мешавад. Ба вучудоии ин таълимот ба даври антиқ рафта мерасад, бори аввал файласуфони юнонӣ доир ба масъала нуқтаи назари худро баён кардаанд.

Назариани теологӣ — таълимоте, ки пайдоиши динро бевосита ба Худо вобаста медонад.

Илм лаззати дунёст. Илм барои инсон ғазилати бағоят олӣ ва муқаддас аст. Зеро илм ба мо аҳволамон, ҳаракатамонро чун оина нишон медиҳад. Зеҳнамон, фикрамонро мисли шамшер бурро менамояд.

**Абдулло
Авлонӣ**

ТАЪРИХИ БУТПАРАСТ ШУДАНИ ҚАВМИ НЎҲ ПАЙҒАМБАР

Қавми пайғамбари бузург Нўҳ (а.с) бутпараст буданд. Онҳо ба бути зане бо номи Сувоъ, ба марде бо номи Вад, ба паланги Яғус, асп—Яуқ, уқоб—Наср ва ба бутҳои калхотшакл сачда менамуданд. Бино ба қайди Ибни Чарири Табарӣ «Бутҳое, ки бар онҳо қавми Нўҳ ибодат мекарданд, аслан бо номи одамони солах, ки дар муддати байни Одам ва Нўҳ зиндагӣ кардаанд, вобастаанд. Баъд аз вафоташон мухлисон ва шогирдони онҳо барои он, ки чашмашон ба онҳо афтида, ба хотир оранд, бо мақсади овардани шавқ ва ба ибодат ғайрат суратҳо кашида мондаанд ва ба ин суратҳо сачда намекарданд. Баъди даргузаштани ин одамон дар замони авлоди онҳо Иблис васваса андохта, «падарони шумо ба ин суратҳо сачда меоварданд, аз онҳо барака ва боришҳо меҳостанд» гўён ба рамзи одамони солах ибодат карданро омўзонд. Ҳама ба ин амали ширк мубтало шуданд. Ҳамин тариқ, бутпарастӣ пайдо шуд.

Аз китоби «Тафсири-ат-Табарӣ»

Дар асри XVII дар Европа ҳокимияти калисо сушт шуд, намояндагони озодфикрӣ-- мунаққидони дин пайдо гаштанд, дар нимаи дуюми асри XIX китоби Чарлз Дарвин «Пайдоиши намудҳо» (1859) аз ҷоп баромад. Ин ҳама ба пешравии таълимоти материалистӣ омил гардиданд. Баъдтар ин гуна нуқтаи назарҳо аз тарафи Август Комт ва Людвиг Бухнер ба авҷи аълояш баромад.

Мувофиқи он дин ҳодисаи иҷтимоӣ аст, маҳсули тафаккур ва ҳиссиётҳои инсон аст. Бино ба фикри тарафдорони ин таълимот динҳо аз соддагӣ ба мураккабӣ, аз умумият ба хусусият, аз сўи бисёрхудоӣ ба ҷониби як-каҳудой ҳаракат карда, ҷараёни тўлонии таърихию эволюсиониро гузаштаанд.

Бино ба фикри тарафдорони ин таълимот аҷдодамон гўё дар ҳолатҳои хоб, руё ва нафас гирифтани танаи онҳоро қуввахое идора мекунад, аз марғ фарқ дорад, ва

**Таълимоти
материалистӣ**
пайдоиши
динҳоро ба
тарсу ваҳми
инсонҳои иб-
тидой вобаста
мекунад.

ФАЪОЛИЯТИ ЭЧОДӢ

1. Кадом динҳои авлодию қабилавиро медонед?
2. Ҳоло кадом унсурҳои динҳои авлодию қабилавӣ боқӣ мондааст?
3. Чӣ хатҳои хос ва монандии динҳои авлодию қабилавиро гуфта диҳед.

он ҳаёт мебахшад ва ин қувва чизҳои дар ҳаракатбуда: дарёҳо, офтоб, дарахт ва монанди инҳо мебошанд. Дар натиҷа инсон ба дараҷаи тарс, ҳурмат, эҳтиёҷ ва зарурат ба онҳо сачда кардаанд.

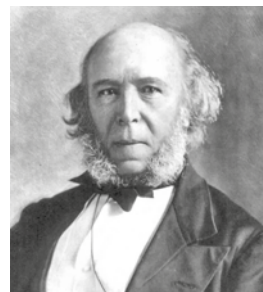
Бино ба таълимоти материалистӣ тарси инсонҳо ба пайдоиши динҳо нақши асосӣ бозидааст.

Файласуфи англис Ҳерберт Спенсер (1820-1903) ҳам ба пайдоиши динҳои қабिलाҳои ибтидоӣ дар натиҷаи тарс ба аҷдод сачда кардан сабаб шуданаширо таъкид намудааст. Спенсер ба ҳисобу китобҳои иҷтимоӣ асос намуда, тарси зиндагӣ дар динҳо мақоми алоҳида доштанаширо қайд кардааст.

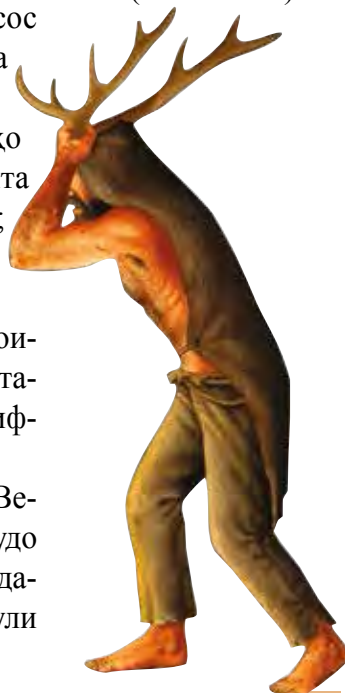
Тарс ибодатро нисбат ба аҷдод дар ҳамаи намудҳо ташаккул дода, худоён ва ё аҷдоди қаҳрамонгашта алоҳида мақом пайдо карданашонро нишон медиҳад; дар ҳар як дин ба аҷдод эътибори алоҳида вучуд доштанаши ишора гардидааст.

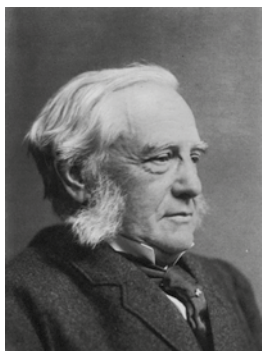
Бино ба фикри Макс Мюллер (1823—1900) пайдоиши динро ба дахшати ба инсон ангехтаи ҳодисаҳои табиат эзоҳ дода мешавад ва он «натурализм» ном гирифтааст.

Макс Мюллер ба китоби муқаддаси ҳиндувон Ведаҳо таъя намуда қариб дар ҳамаи динҳо номҳои худо талқини ҳодисаҳои табиат буданаширо таъкид кардааст. Тарафдорони ин таълимот пайдоиш ва ташаккули

Ҳерберт Спенсер
(1820—1903)

**Фридрих Макс
Мюллер**
(1823–1900)

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ба донишҳои аз фанни таърих дар синфҳои поёни ғирифтаатон така на-
муда, мулоҳиза карда бинед: чаро Макс Мюллер ба китоби муқаддаси ҳин-
дувон—Ведаҳо така кардааст.

динҳо дар марҳилаҳои анимизм, тотемизм, фетишизм
ва шаманизм пайдо шуданаширо таъкид мекунад.

Анимизм. Одамони замони қадим олами атроф
мисли ҳайвонот, растаниҳо, ҳодисаҳои табиат ҷон,
яъне рӯҳ доранд, ғӯён тасаввур мекарданд. Дар байни
халқҳои Осиёи Марказӣ мисли афсонаҳо паҳн шудани
«рӯҳ»-ҳои одамшакл доштани замин, оташ, ҷангал, об,
кӯҳ ва хонаро ҳам ҳамин тавр эзоҳ додан мумкин.

Аз ҷумла, сачда ба дарахтон ҳам яке аз намудҳои
анимизм буд. Эҳтимол аз ин сабаб мавзӯи «дарах-
ти ҳаёт» дар соҳаи ҳунармандии Ўзбекистон нақши
муҳим дорад. Боварӣ ва эътиқоди халқҳо оид ба пас аз
марги ҷисмони инсон зинда мондани рӯҳи вай ба пай-
до шудани ҳар гуна маросимҳои вобаста бо дафнкунӣ
оварда расондааст.

Тотемизм. Ҷамоаҳои ибтидоӣ бар асоси муноси-
батҳои қавмию таборӣ ташаккул ёфта буданд. Одамон
зухуроти ин муносибатҳои иҷтимоиро ба муҳити беру-
на—табиат ҳам дидаанд. Алоқаҳои қавмро бо ҷонворон
ва растаниҳо аломати ҳамхунӣ гуфта эзоҳ меоданд.

Соли 1938 аз ғори Тешиктоши бағалкӯҳи Бойсунтоғ
қабри бачаи неандертал ёфта шуд, ки он дар Ўзбекис-
тони имрӯза яке аз ёдгориҳои қадимтарини вобаста ба
эътиқоди тотемизм ба ҳисоб меравад. Пеш аз ғӯр кар-
дани бача атрофи он бо шохҳои бузи кӯҳӣ--архар ихота
карда шудааст, яъне ин ҷо ба сифати тотем ҳамин ҷон-
вар истифода шуданаширо тасдиқ мекунад.

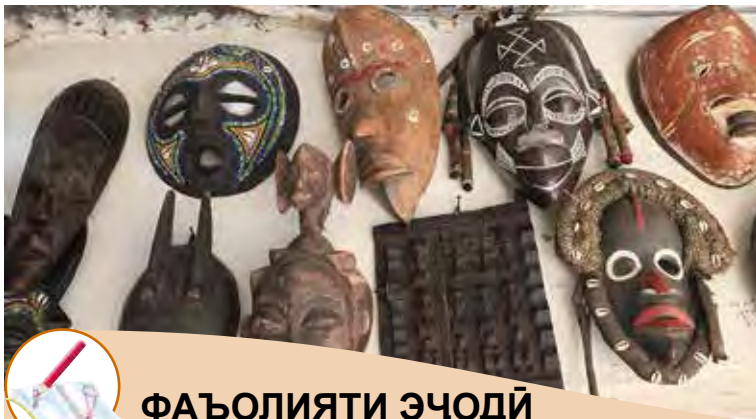
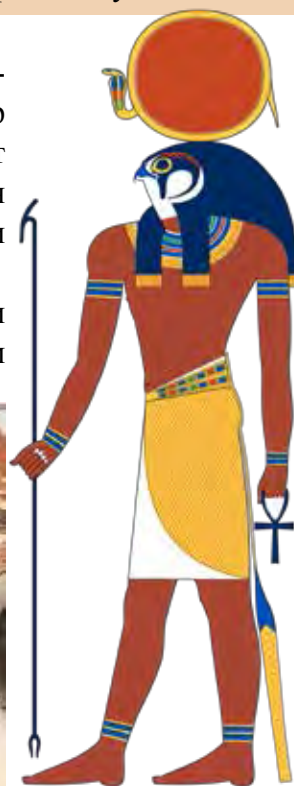
НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Тўмори сангине, ки намудаш ба тирмор монанд асту аз ноҳияи Сўхи вилояти Фарғона ёфта шуд ва ба замони ду ҳазор сол пеш аз милод мансуб аст, дар музейи таърихи халқҳои Ўзбекистон маҳфуз аст.

Ба барзгов аз қадимулайём ҳамчун рамзи қудрат ва маҳсулдорӣ муносибат мекарданд. Дар баъзе ёдгориҳои археологӣ зарфҳои вомехӯранд, ки дастдораки он дар шакли ғўсфанд тайёр карда шудааст. Дар халқҳои маҳаллии қадим бузург доштани ҳайвонҳо ба ҳукми одат даромада буд.

Фетишизм. Дар динҳои ин замон фетишизм дар шаклҳои таовф кардани чизҳои табаррук, аз ҷумла, дар байни насронӣҳо—салиб (крест), иконаҳо, ба майит сачда овардан, дар буддизм муқаддас донишмандони ҳовон мавҷуд аст. Наъл, тўмор, гарданбанд барин чизҳо барои фетишҳои замонавӣ мисол шуда метавонанд.

Шаманизм (шаманӣ). Чуноне ки дар миллатҳои дигар ҳаст, дар халқҳои Осиёи Марказӣ низ шаманизм

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Аз «Энсиклопедияи миллии Ўзбекистон» мазмунҳои луғавии мафҳумҳои анимизм, тотемизм, фетишизм, шаманизм, сеҳргариё ёбед. Оид ба ҳар яке онҳо мисолҳо оред.

дар шаклҳои гуногун мавҷуд аст. Фолбинӣ, ром кушодан, гарму хунук намудан ва монанди инҳоро ба сифати нишонаҳои шаманизм қайд кардан мумкин.

Ҳоло низ одамон агар касе чизеро гум кунад, назди фолбин мераванд. Ҳамчунин, амалиёти бо ёрии сеҳр ба касе зарар ё фоида овардан мушоҳида мешавад. Дар байни халқҳои Осиёи Марказӣ одат шудааст, ки агар касе тўлонӣ касал шуда монад, роҳи ягонаи табобатро дар «мулоқот бо рӯҳҳо» мебинанд. Аммо набояд фаромӯш кард, ки ин гуна ҳолатҳо аксар вақт барои фиреби одамони содда истифода мешавад.

Сачда ба чонварҳо ва растаниҳо. Дар байни халқҳои Осиёи Марказӣ чонзотҳо ва растаниҳои зерин муқаддас дониста мешуданд.

Гург. Бино ба афсонаҳои қадимии туркӣ кӯдаки қабилаи Ашинаро гург шир маконда калон карда будааст. Аз ин сабаб дар байни туркҳои воҳаҳои Евроосиё байрақашонро сари аз тилло кашидаи гурги қабуд зеб дода омадааст. Боварӣ ба қувваи илоҳию муъҷизавии гург то ҳанӯз қисман мавҷуд аст.

Асп. Бузург доштани асп дар байни халқҳои туркӣ мавҷуд буд. Инро дар мисоли тасвири аспҳо дар ҳарсангҳои қуллаҳои кӯҳҳои бағали Қирғизистон (Аравон, Айирмоч Тоғ) دیدан мумкин. Дар зери тасвирҳои ҳайвонҳоро ба қурбонӣ оварда, барои гузоштани шамъ тоқчаҳо сохта шудаанд. Тасаввурот дар бораи муқаддас будани асп на танҳо дар байни қавму қabilaҳои дар даштҳо зиндагидошта, балки байни аҳолии муқими зиротгар низ васеъ паҳн шуда буд.

Паррандаҳо. Бино ба ривоятҳо, ўғизҳои туркии авлоди Ўғизхон тимсоли бобоёншонро дар паррандаҳои аз бадихо ҳифзкунанда медиданд. Бедона, уқоб, шохин, қапчиғай барин паррандаҳо чонзотхое ҳисоб мешу-

Эй одамон!
Пеш аз ҳама
барои ахлоқи
нек ҳаракат
кунед. Зеро
ахлоқ асоси
қонун аст.

Пифагор

данд, ки аз назари аъзои қабила ба онҳо барака ва бахт меоваранд.

Халқҳои ўзбек, қирғиз, қазоқ, туркман дар замонҳои қадим ба қудрати пари паррандаҳои бум, чуғз, уқоб ва шохин боварӣ доштанд. Имрӯз низ қулоҳи писарон ва духтарони хурдсол, гаҳвораи онҳо бо пати паррандаҳо зеб дода мешавад. Дар байни халқҳои Осиёи Марказӣ тазарв, товус, хурӯс паррандаҳои муқаддас шумурда мешуданд.

Дарахтон. Дар Осиёи Марказӣ дарахтони чинор ва сарв (арча) ҳамчун объекти дорои қудрати муқаддас эъзоз меёфтанд. Духтарон асрори қалбашонро ба онҳо гуфта, дар шохҳои дарахтон нишона баста, ба амалӣ шудани орзуҳоишон умедвор мешуданд. Дар Туркманистони Ҷанубӣ, Ўзбекистон ва Тоҷикистон дарахтони чинор хеле азиз доништа мешаванд. Туркманҳо аз сӯхтани шохҳои хушки чинор метарсанд.

Дар воҳаи Фирӯзаи Туркманистон ҳафт чинори «Бародарон» мавҷуд аст, ки баландиашон то чиҳил метр мерасад. Дар ковоки чинори деҳаи Сайроби Бойсун як замонҳо ҳатто мадраса ҷой гирифта буд. Аз чинори бузурги деҳаи Бурҷимуллои назди Тошканд қадами зиёратчиён қанда намешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Дар байни тасаввуроти нахустини динӣ монанди анимизм, тотемизм, фетишизм, шаманизм, сеҳргарӣ чӣ гуна умумият ҳаст? Оид ба зухуроти онҳо дар замони мо мисолҳо оред.
2. Дар бораи зухуроти имрӯзаи тасаввуроти динии қадим слайд тайёр кунед (MC Power Point).
3. Тасаввуроти анимистӣ, тотемистӣ, фетишистӣ ва шаманӣ дар ҳаёти халқҳои қадими Осиёи Марказӣ чӣ гуна нақш дошт?
4. Аз фанни таърих дар бораи чӣ гуна пайдо шудани динҳои милли ва ҷаҳон маълумот гирд оваред.

§5 ДИНИ ЯХУДӢ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Ба Осиёи Марказӣ омадани яҳудиён кай сар шудааст?
2. Маълумотҳои ҳафриётӣ оид ба зистани яҳудиён дар замонҳои қадим дар Осиёи Марказӣ кай ва аз кучо ёфта шудаанд ва онҳо ба кадом давр мансубанд?
3. Яҳудиёни Осиёи Марказиро чаро «Яҳудиёни Бухоро» мегӯянд?

АЗ ТАӢРИХИ ДИН

Фоидаи илмҳо на бо ёрии онҳо чамъ кардани тиллову нукра, балки расидан ба инсонгарӣ ва донишмандӣ аст.

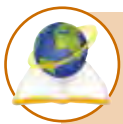
Абӯрайҳони Берунӣ

Дини яҳудиён (яхудӣ) яке аз динҳои қадимтарини дунё ба ҳисоб меравад, тахминан дар духазорсолаи пеш аз милод дар Шарқи Наздик пайдо шудааст. Он фақат дини хоси миллии халқи яҳудӣ мебошад. Абӯрайҳони Берунӣ дар китоби «Осор-ул-боқия» як тахминеро қайд намудааст, ки номи яҳудиён аз калимаи «ҳода»-и забони сомӣ, яъне «тавба кардан, тавба кардагон» баромадааст. Бино ба ақидаи васеъ паҳншуда, калимаи «яхудӣ» аз номи писари Яъқуб пайғамбар Яҳудо гирифта шудааст.

Номи дигари халқи яҳудӣ Банӣ Исроил аст. «Исроил» номи дуёми Яъқуб пайғамбар аст, «Банӣ» бачаҳо тарчима мешавад. Яъне номи Банӣ Исроил маънои «авлоди Исроил»-ро дорад.

Нисбат ба халқи яҳудӣ калимаи «еврей»-ро низ истифода мебаранд. Он шакли дигаршудаи калимаи

Бино ба ривоятҳо Яъқуб пайғамбар 12 писар дошт, писари чоруми вай Яҳудо буд. Яҳудиёни аз авлоди Яҳудо буда дигар қабилаҳоро ба худ тобеъ намуданд. Пас аз он ҳамаи ин қабилаҳо «яхудӣ» номида шуданд.

*Фиръавне, ки Мў-
соро таъқиб карда
меравад (расми
рӯи папирус)*

«ибрӣ»-и аз забони сомӣ гирифташуда аст. Дар манбаъҳои арабӣ ин калима аз феъли «абара, яъбуру» — «гузашта рафтан» баромадааст, гуфта тахмин мешавад. Бино бар ин манбаъҳои динӣ қabilaҳои аввалини яҳудӣ дар Байнаннаҳрайн (Месопотамия) зистаанд. Дар асрҳои XV пеш аз милод онҳо бо раҳнамоии Иброҳим пайғамбар аз дарёҳои Дачла ва Фурот гузаштаанд.

Бино ба маълумотҳои Таврот, Инҷил ва Қуръон, Юсуф—набераи Иброҳим, писари ёздаҳуми Яъқуб буд. Бино ба сабаби муносибатҳои Юсуф ва бародаронаш қавми Банӣ Исроил ба Миср кўчида омадаанд. Онҳо муддати мадид ин ҷо зистаанд. Баъдтар фиръавни Миср ба қавми Исроил зулм гузаронид, ин халқ бо раҳбарии Мўсо пайғамбар боз ба Канъон (Фаластин) баргашта омад.

Соли 722-юми пеш аз милод подшоҳии Исроил аз тарафи Ассирия, соли 586 аз ҷониби давлати Бобулистон забт шуд, як қисми халқи яҳудӣ аз ин кишвар ронда шуд.

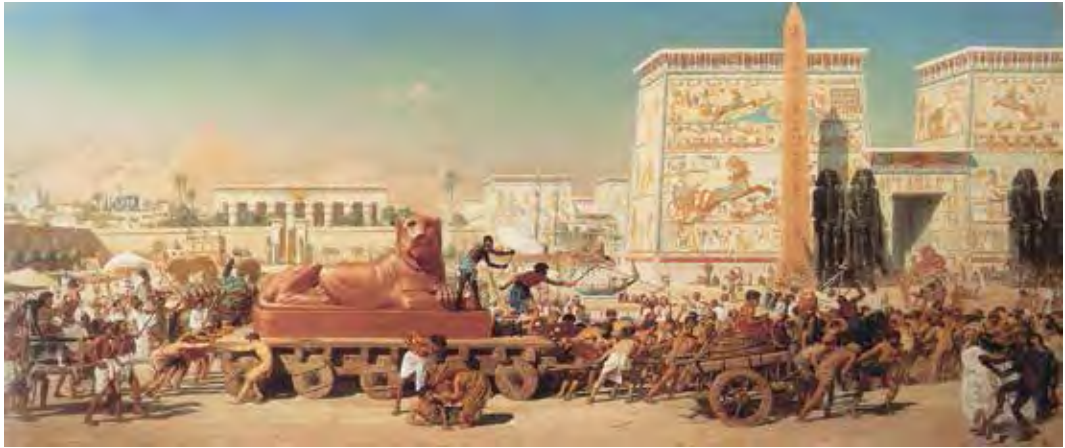

*Тасвири ба ду қисм
ҷудошавии баҳр*

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Бино ба ривоятҳои Библия соли 1250-уми пеш аз милод яҳудиён бо раҳнамоии Мўсо Мисрро тарк мекунанд. Соли 1000-уми пеш аз милод баъд аз вафоти подшоҳ Саул домодаш подшоҳ Довуд Фаластинро муттаҳид карда, подшоҳии Яҳудиёро ташкил намудааст.

Исроилиҳо дар Миср

Танах манбаи ягона буда, он аз се фасл бо номи Таврот (Тора), Пайғамбарон (Невиим) ва Китобҳо (Хетивим) иборат аст.

Талмуд (аз ибронӣ — омӯхтан) ҳамчун шарҳи Таврот эътироф шудааст.

БА ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАРОМАДА ОМАДАН ВА ИНКИШОФИ ДИНИ ЯҲУДИ

*Роҳи бузурги
абрешим.*

Дар асри VIII-уми пеш аз милод баъзе яҳудиён Исроилро тарк намуда, дар кишварҳои Миср, Эрон сарпаноҳ ёфтанд. Яҳудиён ба Осӣи Марказӣ дар даври давлати Суғд, яъне дар асри II-юми пеш аз милод омаданд. Онҳо аз Эрон гузашта ба Марв омаданд, аз он ҷо ба Бухоро, Самарқанд, Шаҳрисабз ва дигар шаҳрҳо паҳн шуданд.

Тадқиқотчиён ба ин ҷо кўчида омада, ҷойгузин гаштани онҳоро ба фаъолияти «Роҳи бузурги абрешим» вобаста медонанд. Яҳудиён дар бобати рангсозӣ мутахассисони хуб буданд ва ба минтақаҳои ашӣи хом наздиктар шуданашон сабаб дошт.

Дар асрҳои IX-X-уми милодӣ дар Осиёи Марказӣ ҷамоаҳои яҳудӣ сершумор ва озод буданд. Аз онҳо фақат мардони ба ҷанг лаёқатманд андози ҷизя месупурданд. Як қисми ин андоз ба хазинаи давлат, қисми боқимондааш ба ихтиёри сарвари ҷамоа мегузашт.

Маълумотҳои ҳафриётӣ (таърихӣ) оид ба зиндагӣ қардани яҳудиён дар Осиёи Марказӣ аз ҷониби тадқиқотчиён соли 1954 дар шаҳрҳои Марв ва Байрамалӣ ёфта шуданд. Онҳо аз осори синагогаи қадим ва аз ҷизҳои сафолин, ки хатти яҳудӣ доштанд, иборатанд. Бозёфтҳо ба асри II-юми пеш аз милод ва I-уми милод, замони ҳукмронии давлатҳои Юнону Бохтар ва Парфия мансуб аст.

Дар асрҳои IX-X дар Осиёи Марказӣ сектаи қараимҳои яҳудиён пайдо шуд. Тарафдорони ин равия фақат Тораро (Тавротро) эътироф карда, Талмудро инкор менамуданд. Онҳо яҳудиёни маҳаллиро ба вайрон қардани қоидаи кашрут (хӯрдани фақат хӯрокии рухсат додашуда), омехта шудани онҳо бо аҳолии маҳаллӣ ва вайрон намудани динӣ яҳудӣ бо бидъатҳо айбдор мекарданд.

Либоси миллии қараимҳо.

Синагогаи Ашкенази Тошканд (соли 1930 нӯшида шуд, соли 1966 дар оқибати zilzila вайрон гардид).

Дар ибтидои асри XIII ҷамоаҳои қадими яҳудиён ҳам ба инқироз рӯ оварданд. Яҳудиёни камшумори боқимонда дар Бухоро ва атрофи он зиндагӣ мекарданд. Дар замони муғулҳо дар Хоразм дар як шаҳр аз 100 хонадон зиёд будани яҳудиён манъ карда шуд.

Дар замони Амир Темур ва темуриён ба минтақаи Мовароуннаҳр аз Эрон ҷамоаҳои калони яҳудиён кўчонида оварда шуданд. Як қисми онҳо дар Бухоро зиндагӣ мекарданд. Дар ибтидои асри XVIII яҳудиён ба ҷамоаҳои Эрон, Афғонистон, Хева, Қўқанд ва Бухоро тақсим шуда рафтанд.

Дар нимаи дуюми асри XIX яҳудиёни Осиёи Марказӣ аз сабаби он ки дар аморати Бухоро мезистанд, бо номи «яҳудиёни Бухоро» маълум буданд, аммо қисми асосии онҳо дар Самарқанд мезистанд.

Дар асри XIX яҳудиён дар шаҳрҳои Қаршӣ, Марв, Хатирчӣ, Шаҳрисабз, Каттақўрғон, Кармана, Марғелон, Душанбеи Осиёи Марказӣ дар мавзеъҳои алоҳида ҷамъ шуда зиндагӣ мекардагӣ шуданд.

Соли 1032 дар Самарқанд театри яҳудиён ташкил шуд. То соли 1940 дар Осиёи Марказӣ яҳудиён ба забони ибрӣ мактабҳо, нашрҳои даврӣ ва махсус доштанд.

Дар даврҳои минбаъдаи Шўроҳо таҳсил ба забони яҳудӣ ва бурдани фаъолияти маданӣ қатъ шуд. Лекин ба сабаби он ки дини яҳудӣ хоси миллати ягона аст,

*Мактаби яҳудӣ
(Самарқанд, иб-
тидои асри XX).*

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

«Дар нимаи дуюми асри XIX аз тарафи империяи Россия забт шудани Осиёи Марказӣ ба ҷамоаҳои Туркистон ва Бухоро тақсим шудани яҳудиён оварда расонд». Ба дониши аз фанни таърих гирифтаатон асос намуда, сабабҳои ба ҷамоаҳои Туркистон ва Бухоро тақсим шудани яҳудиённо муайян намоед.

Театри яҳудиён.

*Оилаи яҳудиён
дар Бухоро
(ибтидои асри
XX).*

онҳо ҳар кучое бошанд, аз ҳамдигар ҳар қадар дур бошанд, ба дин ва китобҳои муқаддасашон эътиқодно давом додан гирифтанд.

Соли 1991, баъди комёб шудани Ўзбекистон ба истиқлол барои эътиқод намудан ба ҳамаи динҳо, аз ҷумла ба дини яҳудӣ ҳамаи шароитҳо фароҳам оварда шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. «Ҳоло дар баробари конфессияҳои динӣ дар мамлакатамон «Ҷамоаи яҳудиён» аз рӯйхат гузашта ғайриқонунӣ нишон медиҳад». Ин ҷумларо аз нигоҳи усулияти таҳаммули динию милли фаҳмонед.
2. «Соли 1170 танҳо дар Самарқанд 30 ҳазор яҳудиён зиндагӣ доштанд». Дар асоси ин ҷумла оид ба усулиятҳои таҳаммули динӣ дар кишварамон аз азал ҳамчун қадрият мавҷуд буданаш мулоҳиза ронед.
3. Қадом вақт ташкил шудани давлати Исроил ва шарту шароити ташкилҳои онро муайян кунед.

§6–7

МАРОСИМҲО ВА РАВИЯҲОИ ДИНИ ЯҲУДӢ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Дар бораи Даҳ амр дар дини яҳудӣ оё шундаед?
2. Ба донишхоятон аз фанни география таъя карда худуди дар кучо чойгир шудани кӯҳи Синай (Тур)-ро муайян кунед.
3. Вобаста ба кӯҳи Тур кадом ривоятхоро медонед ва ё шундаед?

Мӯсо Даҳ амрро қабул мекунад.

ТАЪЛИМОТИ ДИНИ ЯҲУДӢ

Таълимоти дини яҳудӣ ба риоя намудан ба Даҳ амре, ки аз тарафи Худованд ба Мӯсо нозил шудааст, асос меёбад. Бино ба эътиқоди онҳо Даҳ амр ба Мӯсо пайғамбар дар кӯҳи Синай (Тур) ду маротиба нозил шудааст.

Бино ба дини яҳудӣ, Мӯсо мебинад, ки қавмаш ба гӯсолаи дастӣ сохташуда эътиқод менамояд, аз ин дарғазаб мешавад ва лавҳаҳои амрҳои Худо навишта шударо талқин менамояд ва пас аз он Худо Даҳ амри зеринро мефиристад:

1. Имон овардан ба Яхвеи яккаю ягона, ки дунёро офарида ва ғайр аз он дигар илоҳ нест.
2. Ғайр аз Яхве ба дигаре ибодат накардан.
3. Ба ҳар чизи шуда ё нашуда номи Худоро ба забон нагирифт.
4. Рӯзи шанберо рӯзи муқаддас доништан ва он рӯз истироҳат кардан.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Қоидаҳои Даҳ амрро бо қоидаҳои ахлоқ вобаста намуда, фаҳмонед.

5. Падару модарро хурмат кардан.
6. Қотилӣ накардан.
7. Зино нанамудан.
8. Дуздӣ накардан.
9. Дар ҳаққи наздикони худ (яхудиён) гувоҳии дурӯғ надодан.
10. Ба хона, зан, ғулом, ҳайвонот, умуман, ҳар чизе, ки ба наздикони худ мансуб аст, чашм ало накардан.

Талмуд

Ин амрҳо дар сарчашмаи барои яҳудиён муқаддас - китоби Таврот (Тора) оварда шудааст. Таврот панҷ китобро, ки ба Мӯсо мансуб аст, дар бар гирифтааст:

- 1) «Ҳастӣ» ё «Ибтидо»;
- 2) «Баромад»;
- 3) «Левит»;
- 4) «Рақамҳо»;
- 5) «Қонуни дуом».

Матни Таврот ба забонҳои ибрӣ ва оромӣ (яхудии қадим) навишта шудааст. Дар он таърихи халқи Исроил баён шудааст.

ИБОДАТ ВА МАРОСИМҲО

Ибодат дар дини яҳудӣ дар шаклҳои ҳар рӯз ҳангоми субҳ, пешин ва шом ва рӯзи шанбе барои ба ҷо овардани ибодати ҳафтаина рафтан ба синагога тақсим мешавад. Ибодати ҳафтаина (Шабат-Сабт) рӯзи ҷумъа баробари ғуруби Офтоб сар мешавад ва рӯзи шанбе ба поён мерасад.

Рӯзи шанбе оташ гирондан, кор кардан, ҳатто аз воситаи нақлиёт истифода бурдан манъ мешавад. Худо оламро дар зарфи шаш рӯз офарида, рӯзи ҳафтум истироҳат кардааст. Аз ин сабаб яҳудиён рӯзи ҳафтуми ҳафта—шанbero рӯзи истироҳат ва ба ибодат бахшидаанд.

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Баъди он ки шоҳи Эрон Куруши II Бобулистонро истило кард, аксари яҳудиён ба Канъон баргашта, аз подшоҳ рухсат гирифта, бори дуом давлати худро барпо намуданд. Як қисми яҳудиёни муҳоҷир ба Шарқ, хусусан, ба Осиёи Марказӣ кӯч бастанд.

Дар **синагога** (аз юнонӣ-- чамъшавӣ; ибр.—«beyt kneset»— «хонаи чамъ шудан») ибодатҳо баъди чамъ шудани камаш даҳ нафар марди ба балоғат расида мегузарад.

Дар «Таврот» ҷаннат «Адан» ном гирифта, сифатҳои он баён гардидааст.

Ибодат дар дини яҳудӣ ба забони ибрий «avoda she-ba-lev»— маънои «Хизмати қалб»-ро дорад.

«Мезуза»

Яке аз лаҳзаҳои муҳим ва шартҳои асосии вақти ибодат аз бастаҳои «Таврот»-ро аз дохили гиреҳҳо баровардан ва аз тарафи рӯхонӣ бо овози баланд хондани он аст. Дар яҳудиён на фақат дар синагога, балки дар хона ҳам ибодат мекунад.

Дар болои дари даромадгоҳи хонаҳо даруни як қубури дароз бастаи ҷумлаҳо аз «Таврот» гузошта мешавад, ки онро «мезуза» меноманд. Ҳангоми дохилшавӣ ва беруншавӣ аз хона яҳудиён ба «мезуза» даст расонда, ангуштнашонро мебуьсанд. Дар тасаввуроти яҳудиён «мезуза» онҳоро аз қувваҳои бад нигоҳ медорад. Ҳангоми ибодат дар хона ба сар қулоҳ пӯшида, дар китф чакман (талес) партофта мешавад. 16- то дуои муҳимтарин рост истода қироат карда мешавад. Ҳангоми қироати дигарҳояш ба зону нишаста, вучудро ҷунбонида ҳаракат кардан зарур аст.

Дар синагогаҳо ҳатман се унсур бояд ҷой дошта бошад. Онҳо Арон Кодеш, Нер Тамид ва Бима мебошанд. Дар даруни сандуки (шкафи) муқаддаси рӯ ба Қуддус гузошта—Арон Кодеш ҷои махсус барои нигоҳ доштани тўморҳои «Таврот» мавҷуд буда, он вазифаи мисли «меҳроб»-ро дар масҷид иҷро мекунад ва дар рӯ ба рӯи дари даромад мешавад.

Нер Тамид (ибр. «шамъчароғи абадӣ») — дар синагога рӯ ба рӯи сандуқи «Таврот» гузошта ҷойгир шуда, шамъчароғи доимо фурузон мебошад. Дар синагогаҳо Нер Тамид рамзест, ки Менора-ро ба ёд меорад.

Бима (ё тева, алмемар) — минбарест дар маркази синагога, ки «Таврот» хонда мешавад.

ҶАШНҲО

Дар байни яҳудиён Рош Ашона, Ём Кипур, Ресах, Шавуот, Суккот, Симха Тора, Пурим, Ҳанукка ва дигар ҷашнҳои динӣ ва милли (ибр. Ём тов—рӯзи нек) мавҷуд аст.

Рош Ашона (ибр.—«сари сол») мувофиқи тақвими миллии яҳудиён ҷашни соли нав—тишре рӯзҳои якум ва дууми моҳ (сентябр-октябр) қайд карда мешавад.

Бино ба таълимоти дини яҳудӣ он рӯз инсонӣ нахустин Одам офарида шудааст ва манъи аз ҷониби Худо

Нер Тамид

Ҷашни Рош Ашона дар синагога

Маросими қироти «Таврот»

*Шофар, ки
барои даъват ба
ибодат навохта
мешавад*

муқарраршударо вайрон намуда, аз ҷаннат берун карда шудааст.

Дар рӯзи даҳуми ҷашни Рош Ашона, ки даҳ рӯз давом мекунад, ҷашни Ём Кипур қайд карда мешавад. Он рӯз касе кор накарда, фақат бо ибодат машғул мешавад. Яҳудиён дар Ём Кипур рӯза медоранд, дар синагога афсӯс хӯрда, гирякунон, барои гуноҳҳои содиркардаашон тавба мекунанд.

Песах (Пасха) дар байни ҷашнҳои солони пурэтибор аст. Он аз рӯзи понздаҳуми моҳи нисан (март-апрел) оғоз шуда, ҳашт рӯз давом мекунад. Ин ҷашн ба муносибати аз ғулӯмӣ озод шудани яҳудиён дар Миср қайд мешавад ва дар рӯзи ҷашн онҳо нони беҳамиртурш—«матса» истеъмол мекунанд.

Шавуот (Шевиот) (ибр.—ҳафтаҳо) баъд аз 50 рӯз гузаштани Песах қайд мешавад. Ин ҷашн аввал иди деҳқонӣ будааст, баъдтар ба муносибати ба Мӯсо тақдим шудани «Таврот» қайд мекардагӣ шуданд.

Суккот (ҷашни чодарҳо) ин маросимест, ки яҳудиён ба муносибати дар Миср аз ғулӯмӣ озод шуда, дар дашту биёбонҳо чодир кашида рӯз гузарониданашон қайд мешавад. Дар замони қадим

*Ҷашни «Песах» дар
давраи хонавода*

яхудиён дар ин рӯз ба Қуддус барои зиёрат мерафтанд. Дар ин замон ин маросим аз ҳукми анъана баромадааст.

Чашни дорои хусусияти миллии **Пурим** (иди ширинӣ) дар рӯзи 14-уми моҳи адар (феврал-март) қайд мешавад. Ин чашн дар Қуддус як рӯз, дар дигар ҷойҳо ду рӯз давом мекунад.

Ин чашни ба туфайли духтаре бо номи Эстер, ба муносибати ҳалос ҳӯрдани яҳудиён дар қатли оми Эрон пайдо шудааст ва дар он маҳфилҳои завқбахш ташкил ва шириниҳо тақсим карда мешавад.

Ҳанукка (ибр. — *нав шудан, рӯшан кардан*) — чашнест, ки ба шарафи ғалабаи яҳудиён бар шоҳи Сурия Антиокас пайдо шудааст.

Он аз рӯзи 25-уми моҳи қислав (ноябр-декабр) сар шуда 8 рӯз давом мекунад, дар он дар фарқият аз рӯзҳои оддӣ ҳар рӯз шамъдони дорои нӯҳ шохро, ки ҳануккия ном дорад, якеашро дармегиронанд.

Маросими дафн дар дини яҳудӣ ҳам хусусияти ба худ хос дорад. Инсон вафот намояд, ҳешовандони вай либоси махсус пӯшида, шамъ дармегиронанд. Майит-

Чашни ҳанукка

Аввалин синагога дар Қуддус

*Баромадан
ба кӯҳи Тур
ба воситаи
3100-то зина*

ро дар кафани сафед печонида «Каддиш» (оромӣ — «мукаддас», дуои ибодат дар синагога) мехонанд.

Аз хонадоне, ки часад баромадааст, давоми ҳафта азо гирифта, аз хона берун намешаванд. Як сол гузашта, майитро ба хотир оварда «маросими сол» («Ёр-сайт») мегузаронанд. Дар чашнҳои Ём-кипур, Суккот, Песах марҳумҳоро ёд карда, дуои «Йизкор» мехонанд.

РАВИЯҲО

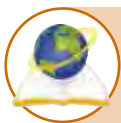

Садуқиҳо

Дар давоми тараққиёти дуру дарози таърихӣ чун дар дигар динҳо дар дини яҳудӣ низ чудошавиҳо ба амал омадааст. Дар байни онҳо чараёнҳои садукӣ, фарзӣ, эссанӣ, ҳасидӣ, гароим, ислоҳотчӣ, консерватив хеле ва-сеъ паҳн шудаанд.

Дар байни равияҳои классикӣ садукӣ аз дигарон фарқи калон дорад. Намояндагони ин равия асосан аз ҷумлаи заминдорони калон, аристократҳои олитабақа буданд.

Дар таълимоти садукият абадӣ набудани руҳ таъкид шудааст. Аз нав зиндашавии инсон, мавҷуд будани фариштаҳо инкор мешавад. Садуқиҳо ба кори бандаҳои

Истилоҳи «садуқӣ» аз номи рӯҳонии даври подшоҳии Сулаймон Садока (Садок) гирифта шудааст.

Фарзиён аз ибр.—«перушим»—бегона шудан, аз нопокон дур шудан.

Худо даҳлат намекунад, ҳар як инсон тақдирашро худаш месозад, меғунд.

Равияи фарзиҳо дар асри II-юми пеш аз милод ҳамчун эътиқод ва дар амал хилофи равияи садуқият пайдо шудааст. Дар фарқият аз садуқиҳо асоси фарзиҳоро на-мояндагони табақаи поён ва камбағалон ташкил меку-нанд.

Ин равия, ки риоя ба қоидаҳои дини яҳудиёро саҳт талаб менамояд, ба назорати Худо ба ҳар чиз, мавҷу-дияти иродаи ҳури ба банди хос, пас аз марг баргашта зинда шудан, ба банди хос, ҷаҳаннам, фариштаҳо, ҷазо ва мукофот асос меёбад.

Исҳийим ё эссаниҳо як аз равияҳои классикие ме-бошад, ки дар як вақт бо садуқиҳо ва фарзиҳо пайдо

Фарзиҳо

Эссаниҳо

*Осори хонаҳои
эссаниҳо*

шудааст. Асосҳои этикоди эссаниҳо ба фарзиҳо наздик буда, онҳо тақдири азал, аз нав зиндашавӣ ва будани фариштаҳоро эътироф мекунанд. Масалан, бино ба таълимоти онҳо фариштаҳо—мавҷудоти муқаддас, ба «Писарони Осмон», ба амалхояшон нигоҳ карда ба синфҳои «Шоҳи нурҳо», «Фариштаи зулмат», «Фариштаи озодӣ», «Мастемаҳ (шайтон)», «Фариштаҳои ҳимоягар» ҷудо мешаванд.

Бино ба ақидаи онҳо, пас аз вафоти инсон рӯҳи ӯ ба осмон баромада, рӯҳхон нек ҳаёти абадии хуш мегузаронанд, рӯҳҳои бад ба хунукии қаҳратун афтода, дар азоб мемонанд.

Ҳасидиҳо (ибр. — «диндорон») дар чоряки якуми асри XVIII пайдо шудааст, он дар байни равияҳои асри миёнагӣ ҷои алоҳида дорад. Тарафдорони ин таълимот ба принсипи «ба моҳияти дин на бо ақл, балки ба воситаи ҳиссиёт расидан мумкин, дар қоидаҳои динӣ на омӯхтан, балки ҳиссиёт ва ахлоқ дар мақоми аввал меистад», амал мекунанд.

Ҳасидиҳо аз дигар равияҳо бо пӯшидани телпаки «штраймл» дар рӯзҳои шанбе ва ҷашнҳо фарқ мекунанд.

*Яҳудиёни
пайрави ҳасидӣ
бо телпаки
«штраймл» дар
сар*

*Яҳудиёни Бухоро
дар ибтидои асри XX*

*Яҳудиёни Бухоро.
Асри XXI*

Ҳасидихо ҳаракат мекунанд, то ки ҳамаи меъёрҳои ахлоқро дар ҳама соҳаҳои ҳаёт риоя намуда, амрҳои дар «Таврот» зикршударо бекаму қосат иҷро кунанд.

Равияи замонавии яҳудиёни ислоҳотӣ дар ибтидои асри XIX дар Германия пайдо шуда, дар ИМА пурра ташаккул ёфт. Барои пайдоиши ин равия даъвати яҳудиёни сокини Европай Марказӣ оид ба мутобиқ шудани ҳамқадамонашон ба шароити маданияти кишваре, ки онҳо бояд зиндагӣ кунанд, асоси ғоявӣ шуда хизмат кард.

Хусусиятҳои хоси «Яҳудияи ислоҳотчӣ» аз он иборат аст, ки бино ба таълимоти он «акнун яҳудиён як халқ (миллат) набуда, фақат як ҷамоат ҳастанд, аз урфу одат, қоидаҳои қадими яҳудӣ фақат ба ҳаёти имрӯза муносибашро қабул бояд кунанд».

Масалан, ибодати рӯзи шанбе ба рӯзи якшанбе гузарида шудааст, замон дар синагога баробари мардон

*Яҳудиёни
ислоҳотчӣ*

Ҳоло нуфуси яҳудиёни ислоҳотӣ дар Исроил тахминан аз 5-6 ҳазор нафар иборат бошад, дар ИМА он 40 фоизи яҳудиёни ин кишварро ташкил медиҳад.

Синагога дар
Ўзбекистон

Девори гиря дар
Қуддус

истода ибодат намуданашон ва ба сифати рӯхонӣ маросимро раҳбарӣ карданашон мумкин.

Ғайр аз ин, ҳангоми ибодат пӯшидани кулоҳ шарт нест. Ба намояндагони дигар дин ақди никоҳ манъ нест. Сарфи назар аз он ки аз волидайн яке яҳудӣ аст, фарзанд ҳам яҳудӣ ҳисоб мешавад.

Чавобан ба яҳудиёни ислоҳотчӣ яҳудиёни консерва-тив дар дин пайдо шудаанд. Бино ба ақидаи онҳо бо намояндагони дигар дин оила барпо кардан мумкин нест ва фарзанде, ки аз яҳудизан ба дунё омадааст, яҳудӣ ба ҳисоб меравад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲҚАМКУНӢ

1. Дар байни равияҳои дини яҳудӣ кадом ғояҳои умумӣ ва ба ҳам зид мавҷуд буданд?
2. Хусусиятҳои хоси дини яҳудиро ғӯед.
3. Номҳои қадимии кӯҳи Турро муайян кунед. Харитаи паҳншавии ҷамоаҳои яҳудиро дар сар то сари дунё кашед.

§8

ДИНИ БУДДОЙ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

Ба донишхоятон аз фанни таърих таъя намуда, ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Дини буддой кай ва дар қучо пайдо шудааст?
2. Оё меоднед, имрӯз дар ин дин қӣ қадар одамон ибодат меқунанд?
3. Аз харитаи дунё кишварҳоеро, ки дини буддой паҳн шудааст, нишон диҳед.
4. Чаро ин динро дини қаҳонӣ меғӯянд?
5. Ба кишвари мо дини буддой қай даромада омадааст?
6. Аҳамияти Роҳи бузурги абрешимро дар паҳн шудани дини буддой фаҳмонед.

ДИНИ БУДДОЙ

Ин дин дар асрҳои VI-V пеш аз милод дар Ҳиндустони Шимоли пайдо шуду дере нагузашта дар самти шарқ паҳн шуд. Ривоят меқунанд, ки пас аз вафоти Буддо қасади вай сӯзонида, ҳоқаш ба ҳашт қамоаи буддавиҳо фиристода шуд. Дар қои дафни ҳоқи вай ступаҳои (ғумбазҳои) буддой барпо қарда шуданд.

Дини буддой дар ватани пайдоишаш Ҳиндустон зери таъсири дини ҳиндувон ба дигар кишварҳо паҳн шуда, ба дараҷаи дини қаҳонӣ баромад.

Дини буддой дар асри I- уми милодӣ ба қитой, дар асри IV ба Қорея, дар асри VI ба Япония, дар асри VII ба Тибет, аз асри XIII то XVI ба Муғулистон, аз асри XVII то XVIII ба Бурятия ва Тува, дар асрҳои XIX-XX ба қитъаҳои Америка ва Европа даромада омад.

Ҳайкали Буддо дар Қитой

*Ибодатхонаи
зеризаминӣ ва
рӯйизаминӣ.
Асрҳои II-IV.
Қаротеппа.*

БА ОСИЁИ МАРКАЗӢ ОМАДАНИ ДИНИ БУДДОӢ

Дини буддой дар ҷануби Ўзбекистон дар таърихи даври қадим ва асрҳои миёнаи барвақт нақши бузург гузоштааст. Пайдо шудани ёдгориҳои маданияти буддой дар кишварамон ва омӯхтани онҳо, асарҳои баландғояи бадеӣ ҳам ба шумо аз дарсҳои таърих маълум аст.

Ёдгориҳои машҳури қадимтарини буддавӣ ба асрҳои III-I мансуб аст. Дар ибтидои асри VII дар Тирмиз 10-то монастири (сангарама) буддой (буддавӣ) ва ҳазор нафар роҳиб будааст. Дар асрҳои V-VIII дар Осиёи Марказӣ ҷои буддавиро дини ислом ишғол кард.

Соли 1927 дар Тирмизи қадим мавҷудияти ёдгориҳои ноёби оид ба дини буддой муайян карда шуд. Дар натиҷаи корҳои экспедитсияи маҷмӯии бостон-

*Ступаи пойтахти
қадимии
Шри-Ланка
Анурадхапура*

шиносии Тирмиз (ЭМБТ) дар баландиҳои Қаротепи ва Чингизтеппа мавҷуд будани дуто монастири калони буддой аниқ гардид ва порчаҳои меъмории юнонию буддавӣ ва ҳайкалҳо дар дахҳо ҷойҳо ёфта шуданд.

Айритом. Айритом дар масофаи 7 километр аз Тирмиз, дар соҳили рости Амударё ҷой гирифтааст.

Дар тарафи шарқии ин шаҳри бостонӣ шабеҳи ступаи буддой вайронаҳои бинои манорашакли аз хишти хом сохташуда мавҷуд аст.

Соли 1933 бостоншинос Михаил Евгеньевич Массон осори ин бинои аз хишти хом сохташуда, аз дохили он ҳайкал, карнизҳои сангин, чизҳои меъмории, ёдгориҳои сангӣ, пластаҳои сангии хошияноки ҳайкалҳои мусиқинавозон ва мутафаккирон, шаклҳои эҳсон овардагон ёфт шуданд.

Қаротепи. Ин баландӣ маркази калонтарини рӯхониёни буддой ба ҳисоб меравад ва дар зери ғимояи девори берунии Тирмизи даври империяи Кӯшон, берун аз шаҳр ҷой гирифтааст.

*Ҳайкалчаи
тиллоии аз
Айритом
ёфташуда*

*Ёдгориҳои
Айритом*

БАРОИ МАЪЛУМОТ

Вобаста ба ҳаёти Буддо бисёр воқеаҳои афсонамонанд боқӣ мондаанд. Хусусан, бино ба яке аз ривоятҳо, Буддо 84 маротиба дар қиёфаи рӯхонӣ, 58 маротиба шоҳ, 24 маротиба роҳиб, 13 маротиба савдогар, 18 маротиба маймун, 12 маротиба мург, 8 маротиба гоз, 6 маротиба фил, инчунин 550 маротиба чун моҳӣ, қурбоққа, каламуш, харгӯш зинда шуда, аз нав таваллуд гардидааст. Худоҳо охири бор барои он, ки инсониятро ба роҳи дурӯст ҳидоят кунад, ба вай қиёфаи инсонро дода будаанд.

*Буддо.
Қаротеппа.
Асри III*

*Буддо.
Далварзинтеппа.
Асри III*

Дар натиҷаи тадқиқоти соли 1961 се қабати биноҳои Қаротеппа аниқ карда ёфта шуданд. Се қисми маҷмӯаи асосӣ аз ғарб ва шарқ дуруст ёфта шуданд. Дар ҳавлии махсус ступаи тимсоли қабри Буддо гузошта шудааст.

Фаёзтеппа. Ҳаштод метр дар самти шарқ аз Қаротеппа маҷмӯаи ибодатхона-монастири Фаёзтеппа аниқ карда шуд. Ибодатхонаи Фаёзтеппа шакли чоркунча дорад.

Бино ба се қисми баробар ҷудо шудааст. Ҳар кадоме ҳавлии дохилӣ дорад. Дар як қисми истиқоматии он монастир (роҳибхона) ҷой гирифтааст. Дар он роҳибон зиндагӣ кардаанд. Ғайр аз он ҷои хӯрокхӯрӣ, ошхона, хонаи нонпазӣ мавҷуд будааст. Хонаи сеюм хонаи марказӣ буда, деворҳои он аз хишти хом ва паҳса бино гардида, бо лойи коҳдор андова шудааст.

Далварзинтеппа. Дар ноҳияи Шўрҷии вилояти Сурхондарё ҷой гирифтааст. Ин ёдгории мансуб ба дини буддой соли 1962 муайян карда шуд. Берун аз ин шаҳр низ боз як ибодатхонаи буддой, ускунаҳои шаробтайёркунӣ ва ҷои дафн ёфта шудааст.

Аз ин шаҳрак бори аввал аз ҳудуди Осиёи Марказӣ ҳайкалчаҳои лойини пурра нигоҳдоштаи Буддо ва боз дигар ҳайкалчаҳо, чизҳои ороишӣ, анҷомҳои маросими динӣ ва тангаҳо пайдо карда шуданд.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Аз кай сар карда дини буддой ба Осиёи Марказӣ паҳн шуд?
2. Дар ин давр халқҳои Осиёи Марказӣ ба кадом дин эътиқод доштанд?
3. Дар асоси адабиёти иловагӣ оид ба ҳаёти маданияи ҳудудҳои паҳншудаи дини буддой дар кишварамон маълумот гирд оваред.

Ҳайкали ростистодаи Буддо нағз хифз шудааст: пой-ҳои вай болои тахкурсии хиштин мустаҳкам истодааст, қисмҳои пеши либосаш аниқ, ҳамааш ранги сурх дода шудааст. Қисми поёнии мӯйи Буддо асосан сиёҳ, бо-лояш сурх, бо ин ранг абрӯ ва гавҳараки чашм кашида шудааст.

*Тангаи мансуб
ба даври шоҳ
Хувишка*

Қува. Соли 1957 дар харобаҳои шаҳри Куваи водии Фарғона осори ибодатхонаи буддоии дорои намунаҳои аҷиби меъмории ва ҳайкалтароши ёфт шуд. Ин матери-алҳо дар асри VII аз хусуси дар вилояти Фарғона васеъ паҳн шудани дини буддой дарак медиҳанд.

Дар ин давр дар дигар ҳудудҳои Осиёи Марказӣ дини зардуштӣ, хусусан шакли анъанаҳои динии маҳаллиро дар худ таҷассуснамуда ҳукмрон буд. Ҳоло дар диёрамон равияи ламаизми буддой паҳн шудааст.

*Бодхисатва,
Фаёзтепа, асрҳои
I-II-юми пеш аз
милод*

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Дар асрҳои I-III пеш аз милод дар ҷануби Ўзбекистон кадом давлат ғайолият дошт?
2. Дар ин давр кадом подшоҳ ҳукмронӣ кардааст?
3. Чаро дини буддой ба дини давлатӣ таъдил шуд?
4. Дар асоси расмҳои мазкур барои эзоҳ додани муносибати давлати он давр ба дини буддой ҳаракат намоед
5. Аз китоби А.Зиё «O‘zbek davlatchiligining shakllanishi» («Ташаккули давлатдории ўзбек») оид ба империяи Кӯшон ва дини буддой маълумот ёбед.

§9

ТАЪЛИМОТИ БУДДОЙ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Барои ба дини ҷаҳонӣ табдилёбии ягон дин чӣҳо сабаб шудаанд?
2. Таълимоти буддой чаро дар саросари дунё васеъ паҳн шуд?
3. Дар филмҳои бадеие, ки шумо дидаед, оиди роҳибони буддо ҳикояҳои ҷирифтаанд? Оид ба риояи меъёрҳои ҳулуқ одоб аз тарафи роҳибон фикр кунед.

*Бодхисатва,
Далварзинтеппа,
асри III*

Мувофиқи қоида ҳар як миллат ба забони худаш таълимоти Буддиро ҳонда, омӯхтанаш мумкин. Ин яке аз сабабҳои дар ҳудудҳои гуногун паҳн шудани таълимоти Буддо шуд. Дар асри якуми милодӣ дини буддой тамоман равиҷи дигар гирифт. Буддо илоҳӣ гардонда шуда, баробари Худо доништа шуд ва мардум ба он сатҳа меовардагӣ шуданд.

МАТНҲОИ МУҚАДДАС ДАР ДИНИ БУДДОЙ

Сарчашмаи муқаддаси буддой «Трипитака» (аз санскрит «Се сабад доной») аз се фасл иборат аст. Фасли якум — «Виная-питака» (аз санскрит «Қитоби меъёрҳои ахлоқ») тартиби ба ҷамоаи буддавиҳо — «сангха» дохил шудан, ахлоқи роҳибон ва қоидаҳои риояи нишондодҳои динӣ ва тафсилоти ҷазоҳои ҳангоми амал накардан ба он қоидаҳоро дар бар мегирад.

Фасли дуюм — «Сутта-питака» (аз санскритии «Китоби дуохо») буда, аз чихати ҳаҷм калонтарин аст. Дар он асосан дар бораи «Чор ҳақиқати аслӣ» сухан меравад. Аз забони шогирдони таълимоти Буддо масал, сухбат, насиҳат, афсона, суханони ҳикматнок, дostonҳо баён шудаанд. Инчунин, дар ин фасл оид ба сохтори ҷамоаи Буддо («сангха») ва шогирдони вай маълумот гирд оварда шудааст.

Фасли сеюм — «Абхидхарма-питака» (аз санскритии «Китоби масъалаҳои динию фалсафӣ») аст. Дар он қоидаҳои асосии таълимоти динӣ ифода ёфта, мазмуну моҳияти фалсафии ин дин талқин шудааст. Аз сабаби он, ки услуби навишти матн ва забон мураккаб аст, роҳбони ин дин таълимотро фақат аз устодонашон омӯхтаанд.

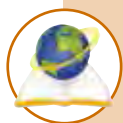
Ба матнҳои «Трипитака» бо мурури вақт тағйирот, ислоҳ ва иловаҳо дохил кардаанд. Ин гуна дигаргунӣҳо барои пайдоиши равишҳои ба худ хос дар дини буддӣ сабаб шуд.

Матни аввалини «Трипитака» ба забони санскритӣ навишта шудааст, баъди нобуд шудани матн намунаҳои он, ки ба забонҳои тибетӣ, хитой ва японӣ тарҷума шудаанд, истифода гаштаанд. Сарчашмаҳои буддоии мазмунан аз назарҳои фалсафии «веда» (аз санскрит—доиши муқаддас) ва браҳманӣ ҳолӣ бо талқини услуби

Буддо ба восити дониш аз азобу уқубат наҷот ёфтандро таълим додааст. Бино ба фикри донишмандони буддӣ ҳар як инсон бо бисёр қорҳои хайраш ба Буддо табдил ёфтаниш мумкин будааст.

Рамзи дини буддӣ «Дхармачакра». Онро «Чархи қонун» ҳам мегӯянд.

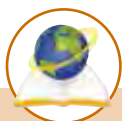
«Нирвана» аз санскрит—«хомӯш кардан», «пажмурдагӣ», «рупалока» аз санскрит—«ҷаннат», «камалока» аз санскрит—«дӯзах», «одамони аз ҳама паст», «Трипитака» аз санскрит—«Се сабад доноӣ».

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро хонед ва оид ба асоси таълимоти буддой фикр ронед.

Бино ба фикри Буддо инсон бояд ба «Панча шила» (аз санскрити—панҷ насиҳат») амал карда, аз қотилӣ, дуздӣ, гумроҳӣ, сухани дурӯғ, аз чизҳои масткунанда парҳез намояд.

Бадхисатва инсонест, ки ба нирвана расидааст, лекин ба туфайли муҳаббаташ ба мавҷудоти ҷондор аз он даст кашидааст.

оммабоб дар байни мардуми оддӣ фаҳмо буд. Масалан, «маҳаяна» айнан бо ҳамин хусусияташ паҳн шудани буддоиро дар Осиёи Ҷанубӣ ва Ҷанубиу Шарқӣ таъмин кардааст. Аз асри аввали милодӣ сар карда ин дин то сарҳадоти Хитой, Корея, Япония, Шри-Ланка, Бирма, Таиланд, Ветнам, Камбоҷа, Лаос расидааст.

84 ҳазор насиҳати Буддо дар «Кангюр» иборат аз 108 ҷилд, талқину тафсири он аз 225 ҷилд дар китобҳои «Тенгюр» инъикос ёфтааст. Инчунин, асари «Махавосу», ки ба ҳаёти Буддо бахшида шуда, дар асри II —юми милодӣ навишта шудааст, «Лалитавистара» («Ҳаёти Буддо», асрҳои II-III милодӣ), «Буддхачарита» (асрҳои I-II милодӣ), ки файласуфи буддой Ашвагхоҷа навиштааст, «Абнихичкрамансутра» ва «Ниданакатха», «Дхаммапада» «Роҳи Дхарма», «Ғояҳои Буддо», асри I —уми милодӣ) барин асарҳо сарчашмаҳои муҳими буддой ба шумор мераванд.

Бино ба ривоятҳо баъд аз сари Буддо ҷасадаш дар оташ сӯзонида мешавад. Яке аз шогирдонии Буддо дандони вайро меёбад ва ин дандон дар ибодатхона маҳфуз мешавад. «Дандони Буддо» дар зерии ибодатхона, дар зангӯлаи нуқрагин даруни зарфи тиллоӣ нигоҳ дошта мешавад.

РАВИЯҲОИ БУДДОЙ

Баъд аз марги Буддо байни шогирдони ӯ чудой ба вучуд омад.

Хинаяна (санскритии аробаи худд) — равия аст, ки дар баробари риоя ба назарияҳои анъанавӣ барои ба таълимоти Буддо пайдарҳамии қатъии мантиқӣ бахшидан кўшиш кард. Яке аз равияҳои аввалини Буддой ёфтани роҳи танги наҷот — хинаяна дар асри I-уми пеш аз милод пайдо шуда, қоидаҳои асосии он дар «Трипитака» баён шудаанд.

Дар хинаяна «сачда ба дандони Буддо», зиёрати ҷойҳои муқаддас барин маросимҳои бодабдаба пайдо шудааст. Ҷойи муқаддаси буддоиҳо Шри-Ланка буда, ба ин ҷо аз кишварҳои гуногун ба зиёрат меоянд. Дар пойтахти аввалии Шри-Ланка — шаҳри Канди ибодатхонаи дар дунё машҳури «Дандони Буддо» ҷой гирифтааст.

Равияи **маҳаяна** (аз санскрит — чархи калон) таълимоти Буддоро пурра ислоҳ кард. Ба Буддо тамоили илоҳӣ

«Агар хоҳӣ, ки ба ту озоре нарасад, ба дигарон озор мадеҳ, агар касро озор диҳӣ, ба ту ҳам озор мерасад. Ҳирсу ҳавас сабабгори ҳамаи бадбахтиҳо аст».

Буддо

*Ибодатхонаи
буддой дар
Тошканд*

*Буддо бо
роҳибон.
Фаёзмена.
Асрҳои I-II.*

*Домони до-
нишмандеро,
ки камбудӣ ва
нуқсонҳои туро
нишон дода, на-
сихат мекунад,
маҳкам дор.
Зеро он зот
ба раҳнамое
монанд аст, ки
туро ба хазина
ҳидоят мекунад
ва ту ҳеҷ гоҳе
кам намешавӣ.*

Буддо

дода, маросими динӣ ва ибодатхоро чорӣ кард. Ба арзишҳои маҳаллӣ ва дигар динҳо омехта шудани ин равияҳо боиси пайдоиши равияҳои дигар аз қабили ламаизм, вачраяна, дзен (чан) буддизм, тянтай, дхиана гардид. Дар «маҳаяна» барои ба худоҳо расидан мумкин будани ҳамаи роҳҳо барои «Аробаи калон» ном гирифтани вай сабаб шуд.

Дзен буддизм. Яке аз мактабҳои, ки бар асоси равияи маҳаяна дар асрҳои V-VI дар Хитой пайдо шудааст. Асосгузори он роҳиби афсонавӣ Бодхидхарма аст. Хусусиятҳои асосии «дзен» (аз лотинӣ-медитатсия, фикрро чамъ кардан, мушоҳидаи бодикқат)-и буддизм аз он иборат аст, ки дар он аз назария дида ба амалиёт, ба ҷои азёдкунии насихати динӣ ва қоидаҳо ба мушоҳида эътибори махсус дода мешавад.

Дзен буддистҳо ба шугли меҳнати ҷисмонӣ, намудҳои санъат аҳамияти калон медиҳанд. Дар ин равия ба масъалаи аз олам «канда» шуда, аз ташвишҳои абадӣ дур гашта, фикрро ба як нуқта чамъ кардан эътибори махсус дода мешавад.

Ҳоло дар дунё беш аз 10 миллион нафар дзен буддистҳо буда, 85 ғоизашон дар Япония зиндагӣ мекунанд. Дар Япония ибодатхонаҳои дзен ба марказҳои динӣ, сиёсӣ ва маданӣ табдил ёфта, ба тафаккур, тарзи зистан, ғайолияти ҷавонон таъсири калон мерасонанд. Хусусан, санъати дзен ба яке аз анъанаҳои маданияи Хитой ва Япония мубаддал гаштааст.

Ламаизм (аз тибетӣ — аз ҳама бузург) дар асрҳои VII-XIV зери таъсири равияи маҳаяна дар Тибет пайдо шудааст. Ҳамаи қоидаҳо ва талабҳои, ки дар «Кангюр» ва «Тенгюр» баён шудаанд, асоси эътиқоди ламаизмро ташкил мекунанд. Бино ба таълимоти ламаизм инсон танҳо бо ёрии ламаҳо наҷот меёбанд, аз гуноҳҳо ғориг шуда, бе кӯмаки онҳо қасе вориди бихишт намешавад.

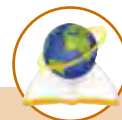
Дар таълимоти ламаизм ба замин баргаштани Буддо ва дар дунё тантана кардани адолат чои махсус дорад. Бе чуну чаро итоат кардан ба ламаҳо, ки намояндаи ҳу-доҳо дар замин мебошанд ва ба ҳокимияти дунёвӣ сарфуровардан, бодабдаба гузаронидани ибодат ва расму оинҳо, талқини театрии китобҳои муқаддас ба ламаизм хос аст. Куштани одам, дуздӣ, дурӯғӣ, тухмат, пур-гӯӣ, чашмгуруснагӣ, ҳамёза кашидан, зино кардан дар ламаизм гуноҳи вазнин ба ҳисоб меравад.

Ламаизм дини асосии тибетӣ аст. Дар Тибет беш аз 3000 ибодатхонаи буддавӣ мавҷуд аст. Ламаизм дар ҳудудҳои Бурятия, Тува, Олтойи Россия ҳам васеъ паҳн шудааст.

Необуддизм дар солҳои 40-50-уми асри XX васеъ паҳн шуда, он бо ҳаракати миллию озодихоҳии Бирма, Таиланд, Лаос, Ветнам вобаста аст. Асоси таълимоти онро тарғиби ғояҳои бунёдкории ҷавобгӯи талабҳои замони нав ташкил мекунад. Беаҳамиятии ақлу идрок, начотгариӣ дин эътироф шуда, дар тарғиби ғояҳои буддизм аз усулҳои назарияи дониш истифода мешавад. Равияи необуддизми дар ҳаракати миллию озодихоҳӣ ғаёл ба пурзӯршавии ҳаракати динию ислоҳотӣ таъсири калон расондааст.

Далай-Лама

Раҳнамои олии ламаизм Далай-Лама (аз тибетӣ — ламаи мисли баҳр бузург) бузургтарин мавҷудоти таваллудшуда, намуди «бодҳисатва» дар Замин, ҳудуди зинда ба ҳисоб меравад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. «Типитака» номгузорӣ шудани манбаи асосии буддой чӣ маъно дорад?
2. Ҷиҳатҳои хос ва умумии равияҳои таълимоти буддоиро гуфта диҳед.
3. «Инсон мавҷудоти ба худ хос шуда таваллуд мешавад, ҳудаширо ҳалок мекунад ё начот медиҳад». Аз ин матн оид ба ибораи «ҳудаширо ҳалок мекунад» мисолҳои ҳаёти оред.

§10 НАСРОНИЯТ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Дар бораи дини насронӣ чӣҳо медонед?
2. Зери ибораи «Таҳаммули динии ҳоси халқамон» чӣхоро мефаҳмед? Фикратонро дар асоси мисолҳо эзоҳ диҳед.
3. Ин матнро хонед ва барои эзоҳ додани мафҳумҳои «сабру тоқати этникӣ», «таҳаммул», «муросо» дар ҳаёти халқамон то чӣ андоза ҷой дорад, ҳаракат кунед.

«Сабру тоқати этникӣ, таҳаммул барои амон мондан аз тўфонҳои ҳаёт ва барои инкишоф ба меъёрҳои табиӣ табдил ёфт» (Ислом Каримов).

Исои Масеҳ

ПАЙДОИШИ НАСРОНИ

Дини насронӣ, ки дар асри I милодӣ дар Фаластин пайдо шудааст. Ҳоло аз рӯи нуфуси эътиқодмандон дар дунё ҷои аввалро гирифтааст. Қариб 2 миллиард нафар аҳолии дунё ба ин дин эътиқод доранд.

Пайдоиши таълимоти насронӣ ба шахсияти Исои Масеҳ нисбат дода мешавад. Оид ба Исо дар илм нуқтаи назари мифологӣ ва таърихӣ мавҷуд аст.

Тарафдорони нуқтаи назари мифологӣ мегӯянд, ки илм дар бораи шахси таърихӣ будани Исои Масеҳ маълумоти боваринок нест. Онҳо боз таъкид мекунанд, ки насроният берун аз Фаластин ба вучуд омадааст. Инчунин аз ин хусус дар Инҷил зиддиятҳо ва талқини гуногун мавҷуд буданашро қайд мекунанд.

Намояндагони нуқтаи назари таърихӣ бар онанд, ки Исои Масеҳ шахси таърихӣ буда, асосҳои таълимоти насрониро ташаккул дода, дини навро тарғиб кардааст.

Онҳо зимнан ба манбаъҳои таърихӣ мурочиат меку-
нанд. Масалан, яке аз чунин манбаъҳо китоби «Қади-
миятҳо»-и Иосиф Флавий аст. Дар боби ба прокуратори
Рим Понтий Пилат бахшидашуда аз хусуси Исо дини
навро тарғиб карданааш ва ба он аксар яҳудиён ва юно-
ниҳо пайравӣ намуданашон ҳикоя карда шудааст. Ҳан-
гоми сафарҳои Исо аксар одамон ба ӯ шогирд шудаанд.
Онҳоро ҳавориҳо (аз юнонӣ «apostol» — ёрдамчӣ») но-
мидаанд.

Бино ба таълимоти насронӣ даъвати Исо зери таъ-
киби аксар ҳукмдорон, сарварони қабила ва рӯҳони-
ёни яҳудӣ қарор мегирад. Бар оқибати хиёнати яке аз
шогирдонаш Иуда Искарот Исои Масеҳ дар синни
33-солагиаш ба фитнаангезӣ айбдор мешавад. Бино ба
манбаъҳои насронӣ, Исо бино ба талаби рӯҳониён дар
пеши назари мардум дар баландии Голдофа дар са-

*Маълумотҳо
доир ба Исои
Масеҳ асосан
дар манбаъҳои
динӣ оварда
шудаанд. Кали-
маи «Масеҳ»-е,
ки ба Исо илова
шудааст, аз
забони қадими
яҳудӣ «моши-
ах» гирифта
шуда, маънои
«навозишишӯ-
да»-ро дорад.*

Исои Масеҳ ва 12 нафар шогирдони ҳаворӣ

либ (крест) бо меҳ овехта мешавад. Таълимоти вайро ҳавориҳо давом медиҳанд ва аксари одамон ба дини насронӣ ҷалб мешаванд. Табақаҳои ҳукмрон ҳам бо мақсади мустаҳкам намудани ҳокимияташон дини насрониро қабул мекунанд.

НАСРОНИҲОИ НАХУСТИН ДАР ОСИЁИ МАРКАЗӢ

Дини насронӣ ба Осиеи Марказӣ, хусусан ба Ўзбекистон бо ду роҳ даромада омадааст. Роҳи якум, ҳаракати тарғиботи миссионерони насронӣ бошад, роҳи дигар аз тарафи Россия забт шудани минтақа ва афзудани шумораи аҳолии эътиқодмандони дини насронӣ будааст.

Марв

Дар асрҳои III-V насроният дар байни қабилаҳои кўчманчии туркӣ ҳам машҳур шудааст. Онҳоро ба ин дин епископ Илия даъват карда, ба номи «апостоли туркиҳо» сазовор гаштааст.

Ба Эрон, баъдтар ба Осиеи Марказӣ паҳншавии насроният ба зери фишор гирифта шудани вакилони ин

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матнро хонед ва дар бораи таҳаммули динӣ дар асрҳои миёна мулоҳиза ронед.

«Насрониҳо дар кишварҳои мусулмонӣ бо табибӣ машғул шуда, дар лавозимҳои баланд кор кардаанд. Табиби машҳури насронӣ Алӣ ибни Саҳл Раббай соли 808 таваллуд шудааст, падараш котиби ҳокими Марв буд. Раббай файласуф ва математик ҳам буд, асари «Алмагест»-и Афлотунро аз юнонӣ тарҷума кардааст. Баъд аз ин ба ӯ унвони «Раббай»—омӯзгорро додаанд».

Чуғрофидони араб ал-Киндӣ

дин дар Византия, сонитар шоҳони Сосонӣ низ вобаста аст.

Дар ибтидои асри IV дар Марв епископӣ, дар ибтидои асри V митрополия ташкил шуд. Ибодатхона ва монастирҳои гуногун дар ҳудудҳои дуру наздики митрополия фаъолияти худро ба ҳеҷ гуна мамониат давом медоданд.

Митрополияҳо. Дар Суғди қадим намояндагони насронӣ ба ягон зиддият, озодона эътиқод ва маросимҳои динии худро ба амал мебароварданд. Масалан, дар ин давр дар Ургут калисои насронӣ, ибодатхонаҳои зардуштӣ ва буддӣ фаъолият доштанд.

Дар асри VIII, замоне, ки Мовароуннаҳр ба таркиби хилофати араб дохил шуда буд, дар ҷамъияти мусулмонӣ насронӣҳо нисбат ба намояндагони дигар динҳо имтиёзҳо доштанд, ба лавозимҳои баланд фаъолият мекарданд.

Дар миёнаҳои асри X гарҷанде дар Осиёи Миёна дини ислом васеъ паҳн шуда буд, калисои насронии Ургут хеле инкишоф ёфт. Ҷуғрофидони араб Абӯмуҳаммад Қосим ибни Ҳавқал онро монастири (роҳибхона) калони соҳиби замину мулки зиёд гуфта таъриф кардааст.

Дар давлати Амир Темур ҳам муҳити таҳаммули динӣ мавҷуд буд. Бино ба таъкиди сафири Кастилия дар Самарқанд намояндагони динҳои гуногун ме-

Россия,
солҳои 1930

Дуздӣ накун,
бо дастони
худ меҳнати
муфид кун ва
ба муҳтоҷон
ёрӣ расон.

Библия

Дар нимаю дуҷуми асри XX дар майдони Регистони Самарқанд дар натиҷаи тадқиқотҳои бостоншиносӣ (археологӣ) якҷанд қабр пайдо шуд, ки мувофиқи анъанаҳои насронӣ дафн карда шуда буд. Дар Пастдарғом бостоншиносон аз тобути бо ҷӯб сохта майитеро ёфтанд, ки бо либос ва салиби тиллоӣ дафн шудааст.

зистанд. Дар худуди Винкерди вилояти Чиззах дар деворҳои ғор оид ба таърихи насронӣ, суратҳо бо ифодаи овони кӯдакии Исои Масеҳ ҳаст.

Дар асри XIX ба худудҳои шимолии Туркистон омадани насронӣҳо бо истилои кишвар аз тарафи Россияи подшоҳӣ вобаста аст. Дар таркиби лашкар рӯҳониён низ буданд. Бо мақсади қонун намудани эҳтиёҷоти динии аскарон ибодатхонаҳои сайёр ташкил шуда буд. Соли 1850 дар Копал нахустин ибодатхонаи муқим бунёд шуд. Соли 1871 фармони императори Россия дар бораи ташкил кардани епархияи Тошканд ва Туркистон имзо шуд. Аксари калисоҳои аввалин оддӣ, бе зангӯла буданд. Афзоиши насронӣҳо дар охири асри XIX ба бунёд шудани калисоҳои замонавии калон оварда расонд.

*Мусодира
шудани калисоҳо
баъд аз соли
1917*

Ба омадани намояндагони равияҳои католикӣ ва протестантӣ ба Осиёи Марказӣ бинобар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба кишвари Туркистон бадарға карда шудани аскарони европоя: немисҳо, полякҳо, эстонҳо, шведҳо, литвонӣҳо, латишҳо ва дигари асирафтада сабаб шудааст.

Ин дар навбати худ барои ташкили ҷамоаҳои динӣ дар байни асирон ва пайдоиши калисоҳо оварда

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Дар СССР солҳои 1920-1930 қариб ҳамаи ибодатхонаҳои католикӣ баста шуд. Соли 1930 ба ғайрияти калисои протестантии Лютеран хотима гузошта шуд. Расму оинҳои калисои насронӣ поймол гардид.

27-уми октябри соли 1917 дар Съезди II- Умумироссия декрет дар бораи замин қабул шуд. Мувофиқи он заминҳои калисо мусодира гардид.

расонд. Нахустин калисои католикӣ дар Тошканд соли 1917 бунёд шуд.

Муносибати бешафқатонаи ҳукумати шўро нисбат ба дину диндорон намояндагони дигар динҳоро дар қанор нагузошт. Соли 1920 аввал ба калисои православии рус ҳучум сар шуд. Ҳазорон рӯҳониёни православ парронда шуда, ба ҳабс гирифта, бадарға гардиданд. Хизматчиёни динӣ ва роҳибон ба тазйиқ дучор шуданд. Чандин ибодатхонаҳо нобуд гардид, иконаҳо ва китобҳои калисоҳо ба оташ партофта шуданд.

Солҳои 1920-1930 қариб ҳамаи ибодатхонаҳои католикӣ баста шуд. Соли 1930 дар СССР ба фаъолияти калисои протестантии Лютеран хотима гузошта шуд. Расму оинҳои калисои насронӣ поймол гардид. Соли 1931 Библияи Гутенберг (асри XV) аз тарафи ҳукумати шўро дар ауксиони Лондон фурӯхта шуд. Ин Библияро Иоганн Гутенберг соли 1450 дар 180 нусха чоп карда, танҳо 47 нусхаи он боқӣ монда буд.

Вайрон кардани ибодатхонаҳо

Москва, тарқонидани ибодатхонаи Исои Масеҳ, соли 1931.

Иоганн Гутенберг

1

Миёнаҳои асри XX

2

Охири асри XX

3

Ибтидои асри XX

4

Охири асри XX

Вазияти Ҷанги дуёми ҷаҳониرو ба инобат гирифта, ҳукумати шўро соли 1943 дар назди Вазорати корҳои дохилӣ намояндагии корҳои калисои православии Русро, соли 1944 барои ҳамаи динҳо Намояндагии масъул оид ба корҳои динро ташкил кард. Калисо ва ибодатхонаҳои ҳудудҳои Россия ба Синод (идораи раҳбарикуандаи калисои православӣ) баргардонид шуд. Лекин ин масъала дер давом накард, ҷанг тамом шуду тазйиқи ҳукумати шўро ба диндорон авҷ гирифт. Репрессияи диндорон ва тарғиботи зиддинӣ боз сар шуд. Диндорони ҳудудҳои баргардонидашуда таъйид шуданд. Ғояи «Дин афюн аст» ба авҷаш баромад.

Бо шарофати истиқлолият дар Ўзбекистон барои ҳифзи арзишҳои мансуб ба динҳои гуногун, эътиқоди озодонаи ҳамаи шаҳрвандон шароити зарурӣ фароҳам оварда шуд. Аз ҷумла, октябри соли 1995 дар шаҳри Тошканд зери шиори «Таҳти як осмон» анҷумани байналмилалӣ мусулмонҳо ва насронӣҳо баргузор гардид.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Матни зеринро хонед. Дар бораи таҳаммули динӣ мулоҳиза ронед.
2. Ба расмҳои додашуда эзоҳ диҳед. Расмҳои 1 ва 2, 3 ва 4 чӣ гуна умумият доранд?
3. Расмҳои 2 ва 4-умро вобаста бо моддаҳои 4, 31, 49-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон фаҳмонед.

§11–12 ТАЪЛИМОТИ НАСРОНӢ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Харитаи дар дунё паҳншавии дини насрониро кашед.
2. Дини насронӣ аввал дар кучо паҳн шудааст?
3. Шароити таърихиро, ки дини насрониро ба дини ҷаҳонӣ баровардааст, муайян кунед.
4. Аввалин ҷудоиҳо дар дини насронӣ кай содир шуд, сабабҳои таърихи он чӣ буд?

МАНБАӢО ВА МАРОСИМҲОИ МУҚАДДАСАШ

Манбаи муқаддаси дини насронӣ «Библия» (аз юнонӣ — «китобҳо»), ки аз ду қисм «Аҳди Қадим», «Аҳди Нав» иборат аст, ба ҳисоб меравад.

«Аҳди Қадим» «Таврот», «Забур» ва боз чандин китоб ва мадҳияҳоро дар бар гирифта, ҷамъ аз 39 китоб ё фасл иборат аст.

Бино ба «Библия» Исои Масеҳ дар даъватҳояш меғўяд, ки ўро Худо барои огоҳ намудани халқ аз наздикшавии охирзамон фиристодааст. Мардумро ба шустани гуноҳҳо, тавба ва ба роҳи дуруст даъват мекунад. Вай муъҷизаҳо нишон дода, одамонро даво менамояд.

«Библия»

Соли 313-уми милодӣ император Константин ба епископҳо фармон медиҳад, ки насихатҳои Исоро ҷамъ карда, ба ҳолати китоб оранд. «Аҳди нав», ки таърихи дини насрониро дар бар гирифтааст, баъди вафоти Константин дар ҷамъомади Карфаген тасдиқ карда мешавад.

Собори якуми умумичаҳонӣ соли 325 дар шаҳри Никея гузашт, дар он маҷмӯи ақидаҳои-асоси таълимоти насрониро, ки тимсоли эътиқод ном гирифт, қабул шуд. Китоби муқаддас бо ривоятҳои муқаддас (мактубҳои папаҳо ва қарорҳои соборҳои насронӣ) мукамал карда шуд.

Афтидани Империяи ғарбии Рим

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Баъд аз афтидани Империяи ғарбии Рим (соли 476) ҳокимияти дунёвии Рим ба дасти калисо гузашт. Аз он вақт инчониб епископи Рим унвони Папаи Римро гирифт.

Аз сабаби он ки дар қисми шарқии империя—Византия ҳокимияти пурзӯри император боқӣ монд, калисо тобеи император шуд. Дар натиҷа калисои Рим калисои Константинополро ба худ тобеъ карда натавонист. Ба калисоҳои католикӣ ва православӣ тақсим шудани калисои насронӣ натиҷаи рақобати байни Папаи Рим ва патриархи Константинопол барои сарвари олами насронӣ мебошад.

РАВИЯҲОИ НАСРОНӢ

Соли 1054 дар натиҷаи рӯй додани чудошавии насронӣ калисоҳои православӣ (насронии шарқӣ) ва католикӣ (насронии ғарбӣ) ба вучуд омад.

Православие, ки таърихан ба сифати равияи шарқии насронӣ ташаккул ёфтааст, асосан дар Европайи Шарқӣ, Шарқи Наздик ва кишварҳои нимҷазираи Балкан паҳн шудааст.

Асосҳои таълимоти православию Китоби муқаддас (Библия) ва Ривоятҳои муқаддас ташкил мекунамд. Дар православия маросимҳои асроромез нақши муҳим доранд. Бино ба таълимоти калисо, дар давоми онҳо аз тарафи Худо савобҳои алоҳида нозил мешаванд. Калисо ҳафтто маросими асроромезро эътироф мекунад. Дар байни чашнҳои бузург Пасха ҷои аввалро мегирад.

*Ҳар гуна хато
кардан мум-
кин, аммо
роҳи дуруст
якост. Аз ин
сабаб нисбат
ба роҳи рост
хато кардан
осон, нисбат ба
нишон раси-
дан нарасидан
ҳақиқат аст.*

Асосҳои таълимоти насронии «Тимсоли эътиқод», ки дар Соборҳои умумичаҳониӣ дар Никея ва Константинопол гузашта қабул шудааст, 12 банд дорад. Онҳо:

1. Дар бораи рӯи аввалини Сегонаи муқаддас—Падар-Худои ягона, ки оламро офаридааст;
2. Дар бораи Писар-Худо, яъне бовар кардан ба Исои Масеҳ;
3. Таҷассуми илоҳӣ, яъне дар бораи Исо Худо шуда, аз бокира Биби Марям таваллуд ёфта ва ба қиёфаи инсон даромаданиш;
4. Бахшидани гуноҳҳо, яъне дар бораи ба туфайли азобҳои касида ва марги Исо аз тарафи Худо бахшида шудани тамоми гуноҳҳои инсонҳо;
5. Дар бораи аз нав зинда шудани Исо;
6. Дар бораи ба осмон баромадани Исо;
7. Дар бораи дар оянда ба замин дуҷумин маротиба баргаштани Исо;
8. Дар бораи боварӣ ба Рӯҳи муқаддас;
9. Дар калисо, ба монанди калисои муқаддас, ҳавориҳо (апостолҳо) дар муносибат будан;
10. Дар бораи фориғ шудан аз гуноҳҳо дар маросими асроромези таъмид;
11. Дар бораи ба тарзи оммавӣ зинда шудани мурдагон;
12. Дар бораи ҳаёти абадӣ.

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Дар таърихи католикӣ ҳангоми юришҳои салибии асрҳои XI-XIII барои озод кардани «Тобути худо» ва «Замини муқаддас», яъне худуди Фаластин аз «ғайридинҳо» даъватҳо шуд. Ин ҳаракатҳое, ки зери байраки дину эътиқод содир шуданд, аслан бо мақсади мустаҳкам намудану васеъ кардани таъсири Папахо ташкил гардида буд.

Салиби православӣ

Салиби католикӣ

Калисои православӣ ба гузаронидани чашнҳо ва рӯза гирифтани аҳамияти калон медиҳад. Одатан дар арафаи чашнҳои калони калисо рӯза гирифта мешавад. Моҳияти он аз покшавию навшавии рӯҳи инсон, тайёр шудан ба ҳодисаи муҳими ҳаёти динӣ иборат аст.

Мазҳаби католикӣ мазҳаби калонтарини дини насронист. Калимаи «католик» маънои тамоми дунёро (умумӣ)-ро дорад. Ин мазҳаб асосан дар Европайи Ғарбӣ, Ҷануби Ғарбӣ ва Марказии Европа, ҳудудҳои соҳили Балтика, Украина ва Белорус, Америкаи Лотинӣ ва ИМА паҳн шудааст.

Мазҳаби католикӣ гарчанде ақидаҳо ва маросимҳои асосии дини насрониро эътироф менамояд, дар таълимоташ, гузаронидани маросимҳо ва ташкил шудан хусусиятҳои ба худ хос дорад. Асоси таълимоти католикиро китоби муқаддаси насронӣ — Библия ва ривоятҳои Муқаддас ташкил мекунад.

Ташкилоти калисои католикӣ бо мутамарказ будани фарқ мекунад. Папаи Рим раҳбари ин калисо ҳисоб мешавад. Вай қоидаҳои оиди масъалаҳои дину ахлоқро муқаррар мекунад. Ҳокимияти вай аз Соборҳои умумичаҳонӣ боло мебошад.

Бино ба таълимоти католикӣ калисо ҳуқуқи авфи гуноҳҳо, тўхфа намудани бахшиданҳоро дорад. Ин ҳуқуқ

*Рӯҳониёни калисои
православӣ,
католикӣ ва
протестантӣ*

сабабгори пайдо шудани таълимоти оид ба индулгенсия, яъне бахшидани гуноҳҳо бар ивази пул ва хизмат ба калисо гардид.

Дар мазҳаби католикӣ ақидаҳо дар бораи бегуноҳии папаҳо мавҷуд аст, ки он дар Собори 1-уми соли 1870 дар Ватикан қабулшуда қабул шудааст. Папаро чамъомади (коллегияи) кардиналҳо интиҳоб мекунад.

Протестантизм (протестантӣ) дар натиҷаи ҳаракати реформатсияи зидди ҷараёнҳои католикӣ дар кишварҳои Европа ба вучуд омад. Реформаторҳо

*Ҳӯрданиҳо дар
пасха*

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матнро хонед. Дар асоси воқеаи таърихӣ додашуда оид ба талабҳои протестантҳо мулоҳиза ронед.

Профессори донишгоҳи Прага Ян Гус (1369-1415) аз ғояҳои Ҷ.Виклиф ба таъсир омада, зарурати аз сарватҳои калисо даст кашиданро тарғиб намуд. Индулгенсия ба калисо даромади калон меовард. Бино ба фикри Ян Гус индулгенсия шуури диндоронро вайрон мекунад, аз ин рӯ вай фуруҳта наштад. Барои ин ақидааш Гус соли 1415 бо қарори собори Констанс ба гулхан партофта мешавад.

*Калисои
православӣ.
Италия*

*М.Лютер ба
дарҳои калисо 95
асосро маҳкам
кард.*

амалҳои католикиро зидди идеалҳои Инчил гуфта талқин намуданд. Профессори донишгоҳи Оксфорд Ч.Виклиф (1320-1384) бар зидди андохое, ки Папаи Рим аз Англия мегирифт, баромад, ғояҳои зарурати ба шӯҳи Англия тобешавии қорҳои шаҳрвандии калисои англисиро, афзалияти Китоби муқаддас аз ривоятҳои калисоро ба миён гузошт. Ин ғояҳоро рӯҳонӣни камбағали англис тарафдорӣ карданд.

Протестантизм одамони дунёвиро аз рӯҳонӣён ҷудо намекунад, мувофиқи ин таълимот ҳамаи диндорон рӯҳонианд. Аз маросимҳои асроромез фақат таъмид ва тановули нонро эътироф мекунад. Диндорон ба Папаи Рим итоат намекунанд. Ибодат аз ваъз хондан, яқҷоя ибодат кардан ва хондани сурудҳои динӣ (псаломҳо) иборат аст.

Протестантҳо илоҳӣ будани Бибӣ Марямро тан намегиранд, тарки дунё кардан, таъмиди кӯдакон, либосҳои рӯҳонӣён, иконаҳоро рад мекунанд.

Пас аз сад соли сӯзонидани Ян Гус дар Германия профессори донишгоҳи Виттенберг Мартин Лютер (1483-1546) асосҳои Калисои протестантиро тартиб дод. Ў ҳам ғуруҳтани индулгенсияро танқид кард. М.Лютер зарурати аз ҷиҳати динию ахлоқӣ кадр намулдани меҳнатро таъкид кард. Бино ба фикри ӯ, байни инсон ва Худо алоқаи бевосита шуданаш мумкин.

Таълимоти Лютер ба яке аз равиҳои протестанти — лютерӣ асос гузошт. Бино ба ин таълимот одамон вичдон ва тавбаю тазарруро бошуурона ва мунтазам бояд назорат намоянд. М.Лютер тавба кардан ҷараёни дуру дароз буданашро қайд мекунад. Бино ба ин таълимот, Папа аз ҷазои ҳудаш дода ё дар низоми калисо таъиншуда ҳалос карданаш мумкин, аммо калисо инсонро аз ҷазои Худо озод карда наметавонад.

Бефоида будани фурӯхтани индугенсияро М.Лютер ин тавр асоснок мекунад: "Худо ононе, ки аз сидқи дил тавба мекунад, аз гуноҳхояшон мегузарад, аз азоби абадӣ озод менамояд, бандагони оёӣ бидуни ёрлиқи Папа ба ин умед бастанашон мумкин». Лютерӣ дар Германия, Дания, Норвегия, ИМА паҳн шудааст. Дар насроният ғайр аз ин мазҳаб боз мазҳабҳои калвинизм, пресвитерианҳо, калисои англикан, баптизм, анабаптизм, пятидесятникҳо, адвентистҳо мавҷуданд.

Ҳоло дар мамлакати мо аз мазҳабҳои насронӣ калисоҳои православӣ, католикӣ, арман-апостол, евангел-лютерии немисҳо, насронӣ-баптистҳои евангел, адвентистҳои насронии рӯзи ҳафтум, протестантҳои корейс, инчилчиёни пурра, «Голос Божий» ба рӯихат гирифта шудаанд.

Онҳо мувофиқи талабҳои Қонуни мамлакати мо «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» бояд қоидаҳои динии худро амалӣ намоянд.

*Папаи Рим
Франсиски II*

*Калисои католикӣ,
Смоленск*

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Сабабҳои ба мазҳаби православӣ ва католикӣ ҷудошавии калисои насрониро гӯед.
2. Сабабҳои ҷудошавии калисоро муҳокима кунед.
3. Дар бораи ҷиҳатҳои муштарак ва фарқияти таълимоти католикӣ ва православӣ слайди намоиши қиёсиро тайёр кунед (MS Power Point).
4. Дар бораи ташкилотҳои дини насронӣ дар Ўзбекистон ҷиҳаи медонед?

§13 ИСЛОМ ДАР ОСИЁИ МАРКАЗӢ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Дар бораи пайдоиши дини ислом чиҳо медонед?
2. Дини ислом аввал дар кучоҳо паҳн шуда буд?
3. Шароити таърихи ба дини ҷаҳонӣ табдилшавии дини исломро муайян кунед.
4. Ҷудошавии аввалин дар дини ислом кай содир шуд, сабабҳои таърихи онҳо чист?
5. Кадом даври таърихи Арабистон «Даври ҷоҳилият» ном гирифтааст?

*Варақи Мусҳафи
Усмон дар
Тошканд*

БА ОСИЁИ МАРКАЗӢ ОМАДАНИ ДИНИ ИСЛОМ

Пас аз вафоти Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) пайравони наздики ӯ Абӯбақр (632-634), Умар ибни Хаттоб (634-644), Усмон ибни Аффон (644-656) ва Алӣ ибни Абӯтолиб (656-661) (р.а.) ба ҷамъияти мусулмонҳо раҳбарӣ кардаанд. Ин давр дар таърих даври «Хулафои рошидин» (Ҷонишинҳои роҳи рост) ном гирифтааст. Дар замони Усмон ибни Аффон (р.а.) мусулмонҳо ба ҳудуди Туркменистони ҳозира даромада омаданд. Лашкари арабҳои мусулмон оҳиста-оҳиста ҳудуди Хуросон ва Мовароуннахрро забт карда, дини исломро паҳн намуданд. Лекин аҳолии заминҳои арабҳо истилокарда

Бино ба таълимоти ислом ҳангоми зикри номи Муҳаммад пайғамбар аз рӯи ҳурмат нисбат ба он зот ибораи «саллаллоҳу алайҳи васаллам» (мухтасар: с.а.в., «ба ӯ раҳмат ва саломи Аллоҳ бошад») ё «алайҳис-салом» (мухтасар: а.с: «ба ӯ салом») истифода мешавад. Аз ин рӯ дар адабиётҳои оид ба таърихи ислом мухтасаран с.а.в. ё а.с. навишта мешавад.

ба зудӣ исломро қабул накарданд. Фақат дар миёнаҳои асрҳои IX дар Осиёи Марказӣ, яъне баъди якуним асри фатҳи Мовароуннаҳр ислом ба дини асосии аҳолии маҳаллӣ табиқ ёфт.

Баробари ба Осиёи Марказӣ даромада омадани дини ислом дар минтақа соҳаҳои иҷтимоию маънавӣ инкишоф намуд. Дар кишвар болоравии иқтисодӣ рӯй дод, илмҳои дунёию илмӣ тез ривҷ намуданд.

Дар ҳудуди Ўзбекистон мазҳаби суннии дини ислом, хусусан, мазҳаби Ҳанафия (Имоми Аъзам) ҷорӣ гардид.

ОМУҶИШИ САРЧАШМАҲОИ ИСЛОМӢ ДАР ЎЗБЕКИСТОН

Қуръони карим, ки сарчашмаи асосии дини ислом аст, дар солҳои аввали истиқлол аз тарафи олимони ўзбек ва арбобони дин омўхта шуд. Масалан, он ба зудӣ ба забони ўзбекӣ тарҷума ва ҷоп шуд.

Тарҷумаи нахустини Қуръони карим ба забони ҳозираи ўзбекӣ аз тарафи Аловуддин Мансур амалӣ гардид. Ин тарҷума солҳои 1990-1992 дар маҷаллаи «Шарқ юлдузи» ҷоп шуд ва соли 1992 дар шакли китоби алоҳида нашр гардид.

Аз соли 1991 сар карда Шайх Муҳаммадсодиқ Муҳаммадҷусуф (1952-2015) аввал пораҳои 27, 28, 29, 30-юми тарҷума-тафсири «Тафсири Ҳилол»-ро ба нашр ҳозир кард. Бояд гуфт, ки ин тафсир яке аз асарҳои мукамали эзоҳӣ ва аз шарҳҳо бой ба забони ҳозираи ўзбекӣ мебошад. Ин тафсир сол 2005 иборат аз шаш ҷилд пурра нашр шуд, баъд наشري ислоҳшуда ва пуррашудаи он дар солҳои 2011-2016 шаш маротиба аз ҷоп баромад. Солҳои

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Дар замони Абӯбакри Сиддиқ (632-634) бори нахуст саҳифаҳои Қуръон ҷамъ оварда шуд. Дар даври Халифа Усмон ибни Аффон (642-654) Қуръон бори дуюм ҷамъ оварда, ба ҳолати китоб дароварда шуд. Ин вазифаро саҳоба Зайд ибни Собит, ки дар замони Абӯбакри Сиддиқ таҷриба пайдо карда буд, ҷомаи амал пӯшонд. Аз Мусҳафи ягона якҷанд нусха рӯйбардор карда, ба ҳар минтақа фиристода шуд.

Намуди қадимӣ ва ҳозираи Каъба

Ҳадис--
сарчаишмаи
муқаддасест, ки
дар дини Ислом
баъд аз Қуръони
карим мақом
дорад.

2013-2014 чузъҳои 1 ва 2-юми тафсир ба забони русӣ нис тарҷума ва чоп карда шуд.

Тарҷумаи маъноҳо ва тафсири Қуръони карим, ки Шайх Абдулазиз Мансур ба амал баровард, дар иттиҳодияи нашру таъби «Тошкент ислом университети» солҳои 2001, 2004, 2006, 2007, 2009, 2012, 2014, 2016 борҳо нашр карда шуд. Чихати хоси ин асар аз дигар тарҷума-тафсирҳо аз он иборат аст, ки дар он дар атрофи матни арабӣ маъноҳои Қуръони карим ба забони ўзбекӣ раван ва фаҳмо, бо эзоҳҳои зарурӣ ва таъсирбахш чой карда шудаанд.

Тарҷумаи 30-юмин пораи Қуръони карим аз тарафи Шамсиддинхон Бобохонов дар солҳои аввали истиқлол ба дасти халқамон расид. Дар он сураҳои ба мардум бисёр шинос ба ҳисоб гирифта, матни арабии пораи 30-юм ҳам дода шудааст.

Дар Маркази дастнависҳои шарқи ба номи Абӯрайхон Берунии Донишқадаи давлатии шарқшиносии Тошканд зери назари муҳаррири масъул профессор Муталиб Усмонов тарҷумаи академикии понздаҳ пораи Қуръони карим (аз сураи «Фотиҳа» то сураи «Исро») тайёр ва нашр карда шуд. Дар он таърихи даври нозил шудани Қуръони карим ҳам ифода ёфтааст.

То ин дам аз тарафи муфти Усмонхон Алимов понздаҳ пораи Қуръони карим тафсир ва чоп карда шуд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро хонед. Ибораи «Бахилии нафси худ»-ро чӣ хел мефаҳмед? Ба фикри шумо аз бахилии нафс чӣ гуна эҳтиёт шудан мумкин?

«Ва онон, ки аз бухли хеш дар амон монда бошанд, растагоронанд».

Сураи наср, ояти 9.

Хусусияти фарқкунандаи «Тафсири Ирфон» аз дигар тафсирҳо аз он иборат аст, ки дар он маъноҳои оятҳо барои ҳамзамонон хеле фаҳмо, содда ва раван талкин шудаанд.

Омӯзиши ҳадисҳои шариф дар Ўзбекистон ба миёнаҳои асри XX тааллуқ дорад. Дар саҳифаҳои маҷаллаи «Совет шарқ мусулмонлари», ки аз соли 1968 чоп мешуд, баъзе мақолаҳо оид ба муҳаддисон ва ҳадисҳо эълон мегардид. Дар замони истиқлол ин маҷалла «Мовароуннаҳр мусулмонлари» ва баъдтар бо номи «Ҳидоят» чоп мешудагӣ шуд. Маҷалла имрӯз низ дар саҳифаҳои худ мақолаҳоро дар бораи ҳадису муҳаддисон ба таъби мерасонад.

Дар замони истиқлол дар бораи ҳадис яке аз китобҳои нахустин аз тарафи Шамсуддин Бобохонов, шайх Абдулазиз Мансур бо номи «Минг бир ҳадис» («Ҳазору як ҳадис») ба чоп расид, ки он ҳадисҳои оид ба масъалаҳои одоби ахлоқ, ҳаёти маиширо дар бар мегирад. Баъдтар зери таҳрири академик Неъматулло Иброҳимов ва шоир Мирзо Кенчабек китобҳои Имом Бухорӣ «Ал-Қомеъ-ас-сахех», «Ал-Адаб -ал-муфрад» тарҷума шуданд.

Солҳои охир аз тарафи маркази илмию тадқиқотии исломшиносии назди Донишгоҳи исломии Тошканд мунтахаботи маҷмӯаи ҳадисҳои «Сунани Доримӣ»-и Имом Дорумии самарқандӣ ва аз ҷониби Шайх Муҳаммадсодиқ Муҳаммадюсуф таҳти рукни «Олтин силсила» асари «Сахех ал-Бухорӣ»-и Имом Бухорӣ ба забони ўзбекӣ тарҷума ва нашр карда шуд.

Саҳеҳи Бухорӣ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Дар бораи таърихи дини ислом нақл кунед.
2. Вақте «Қуръони карим» ва «Ҳадиси шариф» мегӯем, чиро мефаҳмед?
3. Дини ислом ба Мовароуннаҳр кай омад?
4. Харитаи паҳншавии исломро дар дунё кашед.
5. Зери ибораи «маркази маданияти исломӣ» чиро мефаҳмед?

§14 МАЗҲАБҲО ВА ТАЪЛИМОТҲОИ АҚИДАВӢ ДАР ИСЛОМ

САВОЛҲО ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Оё медонед, имрӯз кадом давлат бо нуфуси аҳолии мусулмонаш чоӣ якумро мегирад?
2. Шумо кадом суҳанонро дар бораи омӯхтани илм аз таълимоти ислом, хусусан оят ва ҳадисҳо медонед?
3. Одобӣ салому алек, ки яке аз одатҳои беҳтарин аст, бо таълимоти ислом чӣ алоқае дорад?
4. Ба фикри шумо, сулҳу осоиш дар ҷамъият чӣ гуна аҳамият дорад? Дар дини ислом аз ин хусус чӣ гуфта шудааст?

ТАЪЛИМОТ ВА ҶАШНҲОИ ДИНИ ИСЛОМ

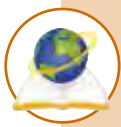

Қуръони қарим

Бино ба таълимоти ислом, Худованд офаридгори ҳама чизи ҷондору бечон, тамоми коинот аст. Он ба ҳеҷ кас монанд нест ва ҳеҷ чизро бо вай баробар кардан мумкин нест. Инсон дар байни махлуқоте, ки Худо офаридааст, бузургтаринаш аст. Худо барои он, ки одамизодро бо роҳи дуруст ҳидоят кунад, пайғамбаронро фиристодааст. Дар манбаъҳо шумораи пайғамбарон 124 ҳазор нафар қайд шудааст.

Муҳаммад (с.а.в.) кори пайғамбарони авваларо давом дода, эътиқоди софро барқарор кардааст, эътироф гардидааст, ки ӯ охири пайғамбар (Хотам-ул-анбиё) аст, ки пеш аз қиёмат фиристода шудааст.

Аз ҷашнҳои асосии дини ислом, яке иди Рамазон аст, ки ба ҳисоби солшумории ҳиҷрӣ рӯзи аввали моҳи Шаввол ва дигаре иди Қурбон буда, пас аз 70 рӯзи Рамазон гузаронида мешавад. Ҳар ду ин ҷашн дар Ўзбекистон расман ид эълон шудааст. Дар ин рӯзҳо зиёра-

Олими бузурги тошкандӣ Муҳаммад ибни Алӣ ибни Исмоили Қаффоли Шошӣ (с.х. 291-365) дар бобати фикҳ, ҳадис, луғат ва адабиёт аз олимони машҳури давр буд. Қабрашон дар даҳаи Ҳастимоми (Ҳазрати Имом) Тошканд чой гирифтааст.

ти пиронсолон, хешу табор, ба бачаҳо додани тўхфаҳо, шириниҳо урф шудааст. Ид ба ташаккули меҳру муҳаббати байни инсонҳо, эҳсоси мурувват ёрӣ медиҳад. Масалан, садакаи фитр дар иди Рамазон, дар иди Қурбон қурбонӣ намудани ғўсфанд ё гов ва ба муҳтоҷон тақсим кардани онҳо аз моҳияти инсонпарварии дини ислом дарак медиҳад. Он рӯз мусулмонон либосҳои зебо пӯшида, атрҳо зада, ба масҷид мераванд ва намози идро ба ҷо меоранд.

Масҷиди Минор
дар Тошканд

МАЗҲАБҲО ДАР ИСЛОМ

Дар нимаи дуҷуми асри VII дар ислом аввалин ҷудой пайдо шуд. Дар замони халифа Алӣ зери таъсири қувваҳои бадният ин чараён авҷ гирифт. Дар натиҷа хориҷӣ, шиа ва суннӣ барин равияҳо ба вучуд омаданд.

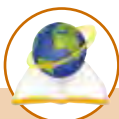
Ҳоло аксари мусулмонон пайрави мазҳаби суннӣ мебошанд. Дар асрҳои VIII-IX дар доираи сунният мактабҳои ҳукуқӣ (мазҳабҳо) — ҳанафия, моликия ва ҳанбалия ва ду таълимоти ақидаӣ — ашъария ва мотуридия ба вучуд омаданд.

Мазҳабҳо роҳҳои мебошанд, ки донишмандони шариат (фақеҳ) дар асоси Қуръон ва суннат қарда баромадаанд. Онҳо бо номи асосгузронашон машҳуранд. Масалан, мазҳабе, ки Абӯҳанифа асос гузоштааст, ҳанафия, равияи асосгузоштаи Молик ибни Аббос — моликия ном гирифтааст. Мазҳабҳои мазкур оид ба масъалаҳои асосӣ якдигарро инкор намекунанд.

«Ман ҳазор нафар шайхро ёфтам ва аз онҳо ҳадис сабт кардам. Аз ин панҷ нафар шайх фақеҳтар, тақводортарин ва олимтараширо надидам. Якумини онҳо Абӯҳанифа аст».

**Язид ибни
Ҳорун**

Ҳоло дар дунё аз 1,7 миллиард муслмонон 92,5 фоизашон сунниҳо мебошанд, онҳо аз рӯи мазҳаб чунин тақсим мешаванд: ҳанафиҳо – 40%, шофеиҳо – 25%. моликиҳо – 17%, ҳанбалиҳо – 1,5%.

Истеҳсон (ар.-- нағз до-нистан)--дар ҳуқуқи ислом аз ду масъала яке аз сабукаширо интиҳоб намуданро мефаҳмонад.

Асосгузори **мазҳаби ҳанафия** Нўъмон ибни Собити Қуфӣ (699-767) аст, ки бо номи Абўҳанифа машҳур аст. Ин мазҳаб бо моҳият, таълимот ва усулаш ба ҳамаи саволҳои дар ҷамъият сарзада ҷавоб ёфта метавонад. Чунки мазҳаби ҳанафия ҳалли масъалаи нави диниро агар дар Қуръон ва ҳадис набошад, ба қиёс ва намуди муҳимтарини он--истеҳсон таъяс намуда, қор мебарад. Абўҳанифа дар вазъиятҳои мушқил барои одамон шариит фароҳам сохта, душворихоро паси сар қардааст. Ў ҳомии тамоили озодӣ буд, дар соҳаи тичорат ва монанди инҳо ҳуқуқи инсон ва озодиҳои онро ҳимоя намуд.

Масалан, ҳангоми оила барпо қардан мард ва зан ҳуқуқи баробар қоранд, духтарони оқил ва ба балоғатрасидаро ҳеч қасе бе розигии онҳо ба никоҳ қирифта наметавонад, шартномаи никоҳ агар духтар валиаш набошад (қадар, бобо, амак. қародар, қодар) ҳам бо суҳани худӣ вай баста мешавад.

Имрӯз ақсари муслмонони Осиёи Марқазӣ ба мазҳаби ҳанафия қайравӣ меқунанд. Ҳоло ин мазҳаб дар Ҳиндустон, Қокистон, Афғонистон, Ироқ, Сурия, Туркия ва якҷанд кишварҳои Африқа васеъ паҳн шудааст.

Асосгузори **мазҳаби молиқия** имом Абўабдуллоҳ Молик ибни Анас соли 711 таваллуд шудааст. Дар ин мазҳаб манбаи яқум Қуръони қарим, манбаи дуҷум ҳадис ба ҳисоб меравад. Дар мазҳаби молиқия оид ба масъалаҳои шаръӣ ақсаран ҳаёти Мақина ва одатҳои он боло меистад.

Молиқия дар кишварҳои Мароқаш, Тунис, Қазоир, Банғладеш мазҳаби асосӣ аст.

Асосгузори **мазҳаби шофеия** Абўабдуллоҳ Муҳаммад ибни Шофеъ (767-804) дар шаҳри Ғазои Фаластин таваллуд шуда, соли 804 дар Миср вафот қардааст.

Мазҳаби шофey дар бобати баровардани ҳукми фикҳӣ ба Қуръон, суннат, иҷмоъ ва қиёс таъя мекунад. Онҳо истехсонеро, ки дар ҳанафӣ ва моликия ҳаст, рад мекунанд.

Ин мазҳаб асосан дар Индонезия, Малайзия, Миср, Судан, Кения, Мали, Либия паҳн шудааст.

Асосгузори **мазҳаби ҳанбалия** Абӯабдуллоҳ Аҳмад ибни Ҳанбал (780-855) дар шаҳри Бағдод зиндагӣ кардааст.

Дар мазҳаби ҳанбалия Қуръон ва суннат манбаи асосӣ ба ҳисоб меравад. Иҷмоъ ва суҳанони саҳобагон дуюмдараҷа мебошанд. Ба қиёс агар дигар илҷ набошад, руҳсат дода мешавад. Пайравони ин мазҳаб камшуморанд. Асосан дар байни аҳолии давлатҳои Арабистони Саудӣ, Яман, АМА, Қувайт, Қатар паҳн шудааст.

Дар сунният ҳар чор мазҳаб баробаранд. Мазҳабҳо аз доираи ҳуқуқи анъанавии динӣ набаромада, дар масъалаҳои шариат аз қабули ҳукми сабук ё вазнин фарқ мекунанд.

Моҳи июни соли 2017 бо супориши Президента-мон Шавкат Мирзиёев дар маҷмӯаи Имом Мотуридӣ корҳои ташикили «Мактаби илми калом», дар зиёратгоҳи намояндаи бузурги таълимоти мотуридия Абулмуъин Насафӣ ташикили «Мактаби ақоид» оғоз ёфт.

Солҳои охир равияҳоеро ба монанди «Салафия»-и сохта, «Ҳизб-ут-таҳрир» бо мазҳабҳои фикҳӣ баробар кардан мумкин нест. Зеро онҳо дар ҳалли масъалаҳои шаръӣ низоми мустақили ҳаллу фасло надоранд. Ба онҳо ҳамчун ҳаракати динию сиёсӣ ва ҳизбҳои ғайриқонунии сиёсӣ баҳо додан мумкин.

Донишманд ба
дӯкони баққол
монанд аст:
ҳар чӣ дорад
нишон медиҳад,
шахси нодон ба
нагори лаш-
кар шабоҳат
дорад: овозаи
баланду дохи-
лаи холист.

**Саъдии
Шерозӣ**

*Мақбараи
Абӯмансур
Мотуридӣ*

ТАЪЛИМОТҲОИ АҚИДАВӢ

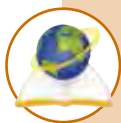
Дар дини ислом фаннеро, ки масъалаҳои ақидавиро ба монанди сифатҳои Аллоҳ таоло, тақдири инсонҳо. қиёмат, чаннат ва дўзах, гуноҳ ва савобро меомӯзад, «илми калом» меноманд. Дар асрҳои VIII-IX тоифаҳои пайдо шуданд, ки аз фалсафаи ҷунун мутаассир шуда, оятҳои Қуръон ва ҳадисҳоро нодуруст фаҳмиданд. Онҳо гоҳ Худоро бо тасвирҳои ба инсон монанд, гоҳ хусусиятҳои онро инкор карда, нисбат ба пайғамбарон, Қуръони қарим фикрҳои носазо гуфтанд. Дар ҷунун шароит, олимони мазҳаби суннӣ ба ғояҳои вайронгар раддияҳо доданд. Дар натиҷа таълимоти мотуридия ва ашъария пайдо шуданд. Дар доираи мазҳаби суннӣ ҳар ду ин таълимот ҳам дуруст ҳисобида мешаванд.

Ба таълимоти мотуридия олими мовароуннахрӣ, аҷдоди бузургамон Абӯмансур Мотуридӣ (870-944) асос гузоштааст.

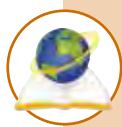
Мотуридӣ аз доираи ақидаҳои софи динӣ берун на- рафта, ақлу идрокро бузург медонад ва аҳамияти ман- тикан асосёфтара алоҳида таъкид мекунад.

Бино ба мотуридия, инсон барои имтиҳоноти ҳаётӣ офарида шудааст. Барои аз ин имтиҳон бомуваффақият гузашта, роҳи дурустро ёфтан имконияти бисёр ҳам дода шудааст. Инсон рафтори худро ихтиёран интиҳоб мекунад.

Аллома назариёти худро бо анъанаҳо, расму оинҳои таълимоти ҳанафӣ халқҳои Осиёи Марказӣ во- баста медонад. Муҳимаш, дар аксар минтақаҳо, дар кишварҳои Сурия, Ироқ, Туркия, Покистон, Ҳиндус-

Таълимоти мотуридия дар асрҳои XI-XII хеле ривож ёфт. Дар ин замон таълимот на фақат дар Мовароуннахр, балки дар Хуросон, Ироқ, Миср ва Шом ҳам паҳн шудан гирифт.

Ҳамчун рамзи эҳтиром ва ихлос ба султони илми калом дар Ўзбекистон соли 2000-ум 1130-солагии таваллуди Имом Мотуридӣ ва-сеъ чашн гирифта шуд ва дар мазори ӯ дар қабристони Чоқардиза макбара таъмир карда шуд.

тон, Африкаи Шимоли таълимоти мотуридия дар мактабҳои олии, миёна ва динӣ ҳамчун фанни мустақил омӯзонида мешавад.

Таълимоти ашъария. Ба ин таълимот Абулҳасан Ашъарии басрагӣ (873-936) асос гузоштааст. Имом Ашъарӣ нисфи умри худро дар муборизаи зидди равияҳои гумроҳ сарф кардааст.

Ашъарӣ бо Муҳаммад ибни Қарир Табарӣ, Иброҳим ибни Аҳмад Марвазӣ, Маҳмуд ибни Довуди Исфаконӣ, Абдуллоҳ ибни Аҳмад ибни Ҳанбал, Абӯмансур Мотуридӣ барин олимон дар як замон зиндагӣ кардааст.

Таълимоти ашъария низ ба ақидаҳои сунния мувофиқ аст. Ин таълимот ҳам бар зидди ғояҳои гурӯҳҳои гумроҳшудаи мўътазилия, қадария, чабария мубориза бурдааст. Таълимоти ашъария асосан дар Ироқ, баъд дар замони ҳукмронии салҷуқиҳо дар Хуросон паҳн шудааст.

*Бағдоди қадимӣ.
Абулҳасан Ашъарӣ тамоми
умри худро дар
ин шаҳр гузарон
идааст*

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМУН

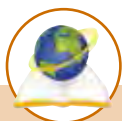
1. Сунният аз чанд мазҳаби фикҳӣ иборат аст?
2. Илми калом чиро меомӯзад?
3. Фарқи фирқаҳои аз нав пайдошудаи мазҳабҳо дар чист?
4. Дар харита ҳудудҳои паҳншудаи чор мазҳаби сунниро нишон диҳед.

§15 ТАСАВВУФ ВА ТАРИҚАТҲО

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Дар бораи истилоҳи «тасаввуф» чиҳо медонед?
2. Оё медонед зиёратгоҳи «Занги ота» дар вилояти Тошканд, «Ҳазрати Нақшбанд» дар Бухоро ба шарафи киҳо бунёд карда шудаанд?
3. Зери ибораи «тарбияи ахлоқӣ» чиҳо мефаҳмед?

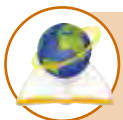
Тасаввуф соҳас ба шумор меравад, ки барои бо ахлоқи исломӣ тарбия намудан илмҳои заруриро меомӯзонад. Истилоҳи «сӯфӣ» нисбати он шахсе, ки бо тасаввуф машғул аст, истифода мешавад. Дар айни вақт ба маънои «солик» ҳам истифода мешавад.

Тарикатҳои тасаввуф. Аксар вақт зери истилоҳи «тасаввуф» ё «тарикат» роҳи зиндагии пурмашаққат, тарки дунё кардан, даст кашидан аз илмҳои замонавӣ, меҳнат накарда, фақат ибодат намудан, худро азоб додан фаҳмида мешавад. Дар асл чӣ?

Аслан моҳияти ҳаққонии тасаввуф аз нафсро пок кардан, ҳифзи ахлоқ, расидан ба камолоти маънавӣ иборат аст. Барои расидан ба ин мақсадҳо олимони мактабҳои махсус--тарикатҳо ташкил кардаанд.

«Тарикат» калимаи арабӣ буда, маънои «роҳ»-ро дорад. Дар тасаввуф ин калима аз ҷониби раҳнамои муайян (муршид, пир) дар асоси Қуръон ва ҳадисҳо, гуфтаҳои саҳобаҳо қор карда шудани роҳи покшавӣ, маҷмӯи методҳои ифода мекунад. Имрӯз тарикатҳо зиёд шуда, бузургтарини онҳо Яссавия, Кубравия ва Нақшбандия мебошанд. Муҳимаш он, ки ин ҳама тарикат дар диёри мо ташаккул ёфтаанд.

Пайдоиши равияи тасаввуф дар Мовароуннаҳр бо номи шайх Абӯяъқуб Юсуф Ҳамадонӣ (соли ва-

Калимаи «тасаввуф» ва «сӯфӣ» -и ҳамрешаи он, инчунин «мута-саввиф» аз калимаи арабии «суф» («мӯй», «пашм») баромадааст.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Таърифи «тасаввуф»-ро хонед, Вақте, ки «хулки бад"мегўянд, чиро мефаҳмед? Ба фикри шумо, чаро аз хулки бад халос шудан лозим?

Тасаввуф мисли он, ки илми тиббиёт маълумотҳоро оид ба саломати бадан меомўзад, тасаввуф роҳҳои халосшавии рӯҳ аз ахлоқи бадро меомўзонад.

фот--1140-41) вобаста аст, дар асри XII дар Осиёи Марказӣ Хоҷа Аҳмад Яссавӣ асосгузори нахустин тариқати тасаввуфӣ мебошад.

Яссавия. Хоҷа Аҳмад Яссавӣ дар деҳаи Сайрами вилояти Чимкенти ҷануби Қазоқистони имрӯза ба дунё омадааст. Баъзе манбаъҳо мегўянд, ки ӯ дар Ясси (Туркистони имрӯза) таваллуд шудааст.

Аҳмад Яссавӣ дар асари «Девони Ҳикмат» ба воситаи шеър ғояҳои маънан пок шудан, ахлоқ, ҳалолӣ, таҳаммулро баён кардааст. Ҷиҳати ҳоси яссавия ин аст, ки дар он зикру дуоҳо хондан бо усули ошкоро, қисман аз лаззати дунё даст кашидан инъикос шудааст. Хусусиятҳои ҳоси яссавия баъдтар дар дигар тариқатҳо ифода ёфтаанд.

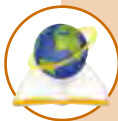
Кубравия. Яке аз тариқатҳост, ки бо яссавия дар як давр пайдо шудааст. Асосгузори он шайх Начмиддин Кубро Хивакӣ (1145-1221) аст. Ӯ дар шаҳри Хиваки Хоразм ба дунё омадааст. Шайх Начмиддин Кубро ба тариқати кубравия ё «заҳабия» асос гузоштааст. Дар байни ин тариқатчиён зикри хуфя бисёр хос аст. Асари машҳури вай «Усули ашара» буда, он ба ҳамаи тариқатҳо таъсири ҳудро гузаронидааст. Асарҳои Начмиддин Кубро ба муҳити тариқатҳои Эрон, Осиёи Хурд ва Ҳиндустон таъсири калон расонид. Таълимо-

Мақбараи Хоҷа Аҳмад Яссавӣ, ки Амир Темур бунёд кунонидааст

Дар тариқати **Яссавия** Худоро шинохтан (маърифатуллоҳ), ҷавонмардии мутлақ, ростгўӣ, ҳудро ба Аллоҳ супурдан (таваккул) ва тафаккури комил нақши муҳим дорад.

Моҳи июли соли 1221 ба муқобили яке аз лашкаркашони Чингизхон — Ҳалокухон Шайх Начмиддин Куброи 76-сола аз байни халқ лашкар чамъ мекунад ва қалъаи Урганҷро зери шиори «Ё Ватан, ё марги пуршараф» якчанд рӯз аз душман ғимоя мекунад. Дар ҳини ин ҷанг Шайх Начмиддин Куброро истилогарони муғул ваҳшиёна мекушанд.

*Мақбараи Шайх
Начмиддин
Кубро*

ти Кубравия яке аз таълимотҳоест, ки ҷангоми истилои муғулҳо бардошт кардааст. Ин таълимот барои қабули дини ислом аз тарафи қабилаҳо ва ҳукмдорони муғул таъсири бузург расондааст.

Нақшбандия тариқати тасаввуфист, ки дар асри XIV дар Осиёи Марказӣ пайдо шудааст.

Баҳовуддин Нақшбанд (1318-1389) яке аз авлиёҳои машҳури дунёи ислом буда, дар вилояти Бухоро таваллуд ёфтааст. Иسمи аслии ӯ Муҳаммад аст. Номии падараш ҳам Муҳаммад будааст. Аз овони кӯдакӣ ӯ бо падараш ба кимҳоб нақш меандохтанд, аз ин рӯ, бо лақаби Нақшбанд машҳур гардидааст. Калимаи «Баҳовуддин» маънои «пири дин»-ро дорад.

Асоси таълимоти Нақшбандияро ғояи «Дил ба ёру даст ба кор» ташкил медиҳад. Баҳовуддин Нақшбанд талабҳои сахтеро, ки то ӯ дар тасаввуф буданд, каме мулоим мекунад ва ба зиндагии ҳаррӯза мувофиқ менамояд.

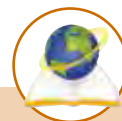
Дар таълимоти нақшбандия зоҳир (намуди беруна) ва ботин (олами дарунӣ) аз ҳам ҷудо карда шуданд. Мувофиқи он сӯфигиро дар байни мардум ошкор накар-

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Маънои ин ҳикматро бо мафҳумҳои алоқамандии ҳаёти моддию маънавӣ вобаста кунед:

«Дил ба ёру даст ба кор».

Қариб баъди гу-
заштани як аср
аз вафоти Баҳо-
вуддин Нақш-
банд Абдурах-
мони Чомӣ
(1414-1492)
бори аввал
ин тариқатро
«нақшбандия»
номидааст.

*Мақбараи
Баҳовуддин
Нақшбанд*

дан, аз дигарон чудо набудан, дар хилват наништастан, даст нақашидан аз меҳнат қардан, бар зимма гирифта-ни масъулияти оила, фарзандон, аз меҳнати ғуломон ва канизакон истифода набурдан ва ба дигар қоидаҳои нек амал бояд қард.

Усули асосии тарбияи тариқати нақшбандия суҳбат аст. Бино ба фикри нақшбандиён ғоидаи суҳбат зиёд аст, ба воситаи суҳбат ба қалби инсон даромадан мумкин. Ин тариқат бар асоси чор тамоил бунёд шудааст: 1) поксозии ҳуқуқ атвор бо шариат; 2) пок сохтани қалб бо тариқат; 3) ба воситаи ҳақиқат ба Худо расидан; 4) бо роҳи маърифат ба Худо расидан.

Баъди расидани Ўзбекистон ба истиқлол номи олимони тасаввуф абадӣ гардонида, нисбаташон эҳтиром ба ҷо оварда шуд.

Ҳоло дар бисёр кишварҳои дунё, аз Штатҳои Муттаҳидаи Америка то архипелаги Австралия Нақшбанд ва тариқати нақшбандия маълум аст ва мақому эҳтиром дорад. Чунки Баҳовуддин Нақшбанд пеш аз ҳама меъёрҳои шариати дини исломро маҳкам дошта, ба вайрон шудани онҳо роҳ наодоаст. Дуюмин, вай ғояҳои асили инсонӣ ва фазилатҳоро тарғиб қарда, барои пайдоиши

футувват — риштаҳои ҷавонмардии байни намояндагони гуногуни ҷамъият омил шудааст.

Дар солҳои истиқлол баробари эҳё намудани арзишҳои динӣ, кушодани масҷиду мадрасаҳо ва ташкилотҳои динӣ ба фаъолияти намояндагони тариқат низ аҳамияти калон дода шуд. Аз ҷумла, соли 2002-юм 900-солагии Абдуҳолиқ Ғиждувонӣ қайд шуд, соли 2018 915-солагии ин аллома дар назар дошта шудааст. Соли 1993 675-солагии Баҳовуддин Нақшбанд ҷашн гирифта шуда бошад, соли 2018-юм 690-солагии он зоти шариф қайд мешавад. Ҳоло дар зиёратгоҳи Баҳовуддин Нақшбанд дар Бухоро «Маркази Нақшбанд» ҷой гирифтааст, марказ маҷаллаи «Нақшбандия»-ро ба ҷоп мерасонад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲҚАМКУНӢ

1. Мазмуни тасаввуф ва тариқатро гуфта диҳед.
2. Инкишофи тасаввуф дар Мовароуннаҳр бо номи кадом аллома во-баста аст?
3. Дар бораи тариқати яссавия нақл кунед.
4. Ҷиҳатҳои хоси тариқати кубравия аз ҷиҳи иборат аст?
5. Мазмуни шиори асосии тариқати нақшбандияро фаҳмонед.
6. Матни зеринро бодикқат хонед, бо усули асосии тарбияи тариқати нақшбандия--усули суҳбат бипайвандед. Ба маданияти суҳбат таъя карда, мулоҳиза ронед. Ҳангоми фикрронӣ шумо ба кадом қоидаҳо амал мекунад?

Ҳар сухан, ки бигӯянд, бишунав, лекин ба кор бастан машитоб. Ва ҳар ҷӣ гӯӣ, ба андеша гӯӣ ва андешаро муқаддами гуфтори хеш дор, то аз гуфта пушаймон нагардӣ, ки пешандешӣ дуввуми кифоят (ўҳдабарой) аст. Ва аз шунидани ҳеҷ сухан малул мабош, агарат ба кор ояд ё на, бишунав, то дари сухан ба ту баста нашавад ва ғойдаи сухан ғойб нагардад.

Кайковус, «Қобуснома».

§16 МУРУВВАТИ ДИНӢ ВА СУБОТИ ИҚТИМОӢ ДАР ЎЗБЕКИСТОН

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Дар расмҳои боло кадом арзишҳои хоси халқамон таҷассум гардидаанд?
2. Зери мафҳуми «тахаммул» (мурувват) чиро мефаҳмед?
3. Аз таърихи Ватанамон оид ба принципи тахаммул, мурувват маълумот оред.
4. Дар солҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳон фазилати мурувватнокии халқи ўзбек чӣ гуна намоён шуд?

Ҳоло Ўзбекистон дар бобати таҳаммули динӣ, ҳамбастагии байнимиллӣ дар дунё намуна шудааст. Ин фазилати ба халқи Ўзбекистон хос дар натиҷаи ҷараёнҳои мураккаби таърихӣ ба вуҷуд омадааст. Намояндагони эътиқодашон гуногун имтиҳони вазнинро аз сар гузаронида, дар шароити нгувор якдигарро дастгирӣ кардаанд. Таърихи ватанамон вокиф аст, ки дар кишвар дар асоси динӣ байни намояндагони динҳои мухталиф низоъ сар назадааст.

*»... дин меъ-
ёрҳои ахлоқи
умумиинсониро
дар худ таҷас-
сум намуда,
онҳоро ба ҷун-
биши овардааст,
ба қоидаҳои
барои ҳама
маҷбурии ҳуқу
атвор таб-
дил додааст.
Ба маданият
таъсири бузург
расондааст».*

**Ислом
Каримов**

1,5 ҳазор сол муқаддам дар замони Ҳоконати ғарбии турк (552-576), ки ҳудуди ҳозираи Осиёи Марказиро дар бар мегирифт, ба намояндагони динҳои гуногун ба-роӣ эътиқодашон роҳи васеъ кушода шуда буд.

Аз асри VIII сар карда ба Мовароуннаҳр дини ислом даромада омад. Зимни он эътиқоди нави динӣ ва анъа-наҳои маҳаллӣ ба ҳам омехта шуда, дар тафовут аз ди-гар кишварҳои мусулмон шакли ба худ хосро гирифт. Баъдтар аз тарафи уламои кишвар мазҳаби ҳанафӣя ри-воч дода шуд ва қисми ба Қуръон ва ҳадисҳо мувофиқи урфу одатҳои маҳаллиро ба сифати манбаи динӣ қа-бул карданд. Дар натиҷа дар ҳалли масъалаҳои динию иҷтимоӣ «урф» ба яке аз манбаҳои фикҳ таъдил ёфт.

Дар замоне, ки дар дунёи ислом баҳси кӣ мусулмо-ну кӣ номусулмон авҷ гирифта буд, дар Осиёи Марказӣ уламо дини исломро қабул намуда, бар асоси манбаъ-ҳои дини ислом исбот карда доданд, ки касеро, ки ҳу-дро мусулмон донистааст, ба кофирӣ айб намудан мум-кин нест. Тамоилҳои асосии ақидаи мазҳаби ҳанафӣя дар ин кишвар паҳншуда ҳам ба таҳаммул асос ёфтааст.

Ин гуна асосҳои илмию ақидавии таҳаммулро Имо-ми Аъзам Абӯҳанифа (699-767) сар карда буд, онро алломаи ҳамватани мо Имом Моғуридӣ (870-944), Абулмуъин Насафӣ (1046-1114) давом доданд. Ме-роси ғании илмии онҳо дар тўли асрҳо дар мадраса-

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Суханони иероманах Харитонро хонед ва ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед.

1. Воқеа ба кадом давр мансуб аст?
2. Арзишҳои таҳаммулнокии ба халқамон хосро фаҳмонед.

*«Аҳолии маҳаллӣ ба кўчманчиёни бечора (деҳқонони рус) ҳамдари зоҳир
намуда, меҳрубонӣ мекунад, вагарна аксари онҳо аз гуруснагӣ ва муҳтоҷӣ
мурда мерафт».*

«Дар байни мо риштаҳои дӯстӣ дар ҳамаи соҳаҳо намоён мешавад: мисли он, ки ҳар як православ аз мусулмонҳо дӯст дорад, байни рӯҳонӣ ва имомҳо низ алоқаҳои дӯстӣ хеле баланд аст. Агар ба дӯстони мусулмонамон дар бораи тадбиркорӣ ё оид ба конституция муроҷиат кунем, албатта, ҳар чизе, ки хостаем, мегирем. Зиддиятҳои монед, ҳатто як-дигарро нафаҳмидан ҳам мавҷуд нест.»

Митрополит Владимир

ҳои кишварҳои мусулмон ҳамчун воситаи дарсӣ оид ба таҳаммули динӣ омӯзониди мешавад ва ин чараён имрӯз ҳам давом дорад.

Дар асрҳои XIII-XIV дар чараёни муборизаи озодихонаи зидди муғулҳо барои муттаҳид кардани аҳолии ин минтақа қувваҳои ба монанди тариқати тасаввуфии яссавия, кубравия, нақшбандия ташаккул ёфтанд. Намояндагони тасаввуфи Осиёи Марказӣ ҳамчун намояндагони пешқадами дини ислом, ки дар роҳи ватанпарварӣ, халқпарварӣ, сулҳу осоиш, мустаҳкам сохтани субот хизмат кардааст, обрӯю эътибор пайдо намуданд.

Соҳибқирон Амир Темур аҳамияти калон доштани эътиқод ва маънавиятро нағз идрок карда буд. Шарафиддин Алӣ Яздӣ барҳақ Амир Темурро ҳамчун шахси эътиқодаш комил тасвир кардааст. Муҳимтар аз ҳама Соҳибқирон ба равияи «аҳли сунна ва ҷамоа», ки тарафдори муттаҳид ва ҷудо накардани ислом дар Осиёи Марказӣ буд, ҳамеша содиқ монд ва зидди ақидапарастони динӣ буда. Амир Темур дини исломро аз мутаассибӣ ҳолӣ фаҳмида буд. Эътиқоди комили ӯ аз рад кардани дигар динҳо иборат набуд. Аз ин сабаб ӯ на фақат дар асри худ, балки замони дигар ҳам ибратомез монд.

Ҳоло дар кишварамон арзишҳои динӣ, ки меҳнати бузург ва мероси аҷдодонамонро дар худ таҷассум кардааст,

«Таҳаммули динӣ ва устувории қонун — ин ҳама як қисми таҳкурсии, ки барои барпо кардани давлати бисёрмиллат зарур аст».

Директори иҷроияи ҷамъияти Библияи Ўзбекистон

С.Митин

*Собори Авлиё
Алексей Москов-
ский дар Са-
марқанд*

инкишоф меёбад. Намояндагони эътиқоди диниашон гуногун, ки дар кишварамон ҳаёт ба сар мебаранд, ин сиёсати давлатамонро дуруст фаҳмида, дастгирӣ мекунанд.

Дар Ўзбекистон гарчанде дин аз давлат ҷудо аст, аз тарафи давлатамон оид ба таъмин кардани озодии эътиқод кори мураббад ва муттасил бурда мешавад. Масалан, соли 2000 бино ба Фармони Президенти Республикаи Ўзбекистон Архиепископи Тошканд ва Осиёи Миёна Владимир барои хизматҳояш дар роҳи мустаҳкам намудани таҳаммули байни динҳо бо ордени «Дӯстлик» мукофотонида шуд.

Муносибатҳои мусулмонон ва намоядагони дигар динҳои Осиёи Марказӣ ба ҳурмати якдигар ва мурувват асос ёфтаанд. Ҳоло дар республикаамон намояндагони 16 конфессия озодона фаъолият доранд. Дар натиҷаи бомуваффақият паси сар кардани озмоишҳои мураккаби таъ-

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро хонда, муносибататонро баён кунед.

Одамонро айбдор нақунед, он вақт шуморо ҳам айбдор намекунанд, вагарна агар шумо онҳоро чӣ гуна айбдор карда бошед, шуморо низ ҳамин гуна айбдор мекунанд. Айби дигаронро бо кадом мезон чен карда бошед, айби шуморо низ ҳамин тавр чен мекунанд.

рихӣ муҳити таҳаммули динӣ ба вучуд омадааст, ки ба сулҳ, таракқиёт ва беҳбудӣ хизмат мекунад. Зеро аз ин ҳолат намояндагони ҳамаи динҳо манфиатдоранд. Дар роҳи ин мақсади оличаноб ҳамаи конфессияҳо дар тадбирҳои маънавию маърифии дар кишвар ва хориҷ аз он ташкилшуда ислохотро барои боз ҳам мустаҳкам намудани таҳаммули динӣ ва суботи иҷтимоӣ дастгирӣ карда меоянд.

Имрӯз дар Ўзбекистон ҳар як конфессия ташкилоти динии худро дорад ва маросимҳояшро амалӣ мекунад. Конфессияҳо фаъолияти худро мувофиқи Қонуни Ўзбекистон «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» пеш мебаранд.

Асри XX дар таърихи башарият ҳамчун асри ду чанги ҷаҳонӣ содиршуда дохил шудааст. Тамоми аҳли ҷаҳон кӯшиш дорад, ки асри XXI асри сулҳ бошад. Дар чунин шароит таҳаммули динӣ, мулоқоти байнидинӣ аҳамияти калон дорад. Ўзбекистон, ҳамчун кишвари таҳаммули анъанавии динӣ маълуму машҳур гардидааст, дар ин бо- бат вазифаи худро бошарафона адо карда истодааст.

*Фаёзтепа 2000
сол пеш дар
Ўзбекистон ин-
кишоф ёфтани
буддавиро исбот
менамояд.*

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Дар бобати фароҳам овардани муҳити таҳаммули динӣ дар диёрамон роли конфессияҳои ғайриисломӣ чӣ гуна аст?
2. Асосҳои таҳаммули динии ба халқи Ўзбекистон хос дар натиҷаи кадом озмоишҳои ҷараёнҳои мураккаб ба вучуд омадаанд?
3. Ба диёрамон омадани намояндагони мазҳаби католикӣ бо кадом воқеа алоқа дорад?
4. Саҳми конфессияҳои ғайриисломӣ дар ҷараёни солим намудани муҳи- ти иҷтимоию сиёсии мамлакат дар ҷиҳати намоён мешавад?

§17–18

САҲМИ МУТАФАККИРОНИ ДИЁРАМОН ДАР ИНКИШОФ ДОДАНИ ИЛМИ ҶАҲОНӢ

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Инкишофи илму фанни асримиёнагӣ барои пешравии кадом илмҳои ин замон асос шуд? Дар ин бобат ҳисси мутафаккирони диёрамон аз ҷиҳи иборат аст?
2. Илму фан дар кадом шароит пеш меравад?
3. Олимони дар Осиёи Марказӣ ба камол расида дар кадом соҳаҳои илм фаъолият бурдаанд?
4. Зери ибораи «илмҳои исломӣ» чиро мефаҳмед?

МАӢНАВИЯТИ ҶАНИЕ, КИ БО АҚЛУ ЗАКОВАТ ОФАРИДА ШУДААСТ

Дар ташаккули тафаккури авлоде, ки ба барпо намудани ҷамъият ва давлати нав қодир аст, ба худшиносии милли мероси маънавию маданиямон, арзишҳои миллиамон аҳамияти калон дорад.

Бузург гардидани давлатамон, қудрат пайдо карданаш, пайдо намудани ҷои муносибаш дар ҷамъияти ҷаҳонӣ, пеш аз ҳама, ба сатҳи маънавии халқамон ва ифтихори он вобаста аст.

Халқамон дар тӯли асрҳо ба туфайли маънавияти бойи бунёдкардааш боифтихор зиндагӣ намуд, меҳнат

Дар сарчашмаҳо таъкид шудааст, ки мутафаккири бузург Абӯалӣ ибни Сино дар 17-солагиаш ҳангоми муолиҷа кардани Нӯҳ ибни Мансур (976-997) аз китобхонаи дарбор, ки «Дор-ул-илм» ном дошт, истифода бурдааст.

кард, ҳамеша барои озодӣ кўшидааст. Айнан ҳамин шуури миллӣ, ғурури миллӣ таҳкурсии тиллоии ҳаёти имрӯзаамон аст.

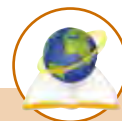
Асоси ин пойдеворро алломаҳои бузургамон Берунӣ ва Форобӣ, Фарғонӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Хоразмӣ, Замахшарӣ, Бухорӣ, Имом Абӯисо Тирмизӣ, Ҳаким Тирмизӣ, Навоӣ ва Улуғбек барин садҳо инсонҳои пуристеъдод гузоштаанд.

Дини ислом илмҳои табиатшиносӣ, психология, таърих, география, сотсиология, биология, умуман, ҳар қадом илмеро, ки барои инсоният зарур аст, пуштибонӣ менамояд.

Дар натиҷаи муносибати мусбии инсон ба илму фан дар дунёи исломи асрҳои миёна илм хеле пеш рафт ва ба тараққиёти тамоми ҷаҳон ҳиссаи калон гузошт.

Дар даври Ренессанси (Эҳёи) ислом дар асрҳои IX-XII бо хизмати бузурги ба илми ҷаҳонӣ гузоштаи Имом Бухорӣ, Абӯмансур Мотуридӣ, Абӯнасор Форобӣ, Абӯрайҳон Берунӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Хоразмӣ, Аҳмад Фарғонӣ, Бурҳониддин Марғинонӣ, бо фаъолияти академияи Маъмуни Хоразм вобаста бошад, зинаи дуюм даври Ренессанси Темуриён ба асрҳои XIV-XVI рост меояд. Хизмати Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоӣ, Бобур Мирзо ба инкишофи илму фан, маданият бекиёс аст. Даври инкишофи илму фан, фалсафа, адабиёт дар асрҳои IX-XII ва XV дар Осиё ба ренессанси Европа таъсири калон расонд.

Алломаи машҳур Муҳаммад ибни Мўсо Хоразмӣ ба тараққиёти математикаи замонавӣ, тригонометрия ва география ҳиссаи бекиёс гузоштааст. Ӯ системаи ҳисоби позитсионии даҳӣ, аломати сифр ва координатаҳои қутбҳоро аввалин шуда асоснок намуд ва дар амалиёт

Муҳаммад ибни Мўсо Хоразмӣ ба фанни алгебра асос гузошт, қоидаҳои аниқӣ баён кардани таълимоти илмӣ ва трактатҳоро қор карда баромад, ӯ муаллифи бисёр асарҳои оид ба астрономия, география ва назарияи иқлим мебошад.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ба расмҳои зерин бодикқат назар кунед. Дар асрҳои миёна барои кашидани ин гуна нақшаҳо ва тафаккур намудан кадом илмхоро донистан зарур буд?
2. Манзараи расми 5-умро бо навиштаҷоти ҳикматомези пештоқи мадрасаи Улуғбек эзоҳ диҳед.
3. Ба гравюраҳое, ки дар китоби «Қонунҳои тибб»-и Абӯалӣ ибни Сино, ки дар асри XIV дар Италия нашр шудааст, нигоҳ карда ба саҳми Ибни Сино дар инкишофи тиббиёти дунё баҳо диҳед.

Нақшаи аниққунии қибла. Асри VIII.
Муҳаммад ибни Мӯсо
Хоразмӣ

Як қисми устурлоб.
Асри X. Ибни Ироқ

Зарфи аниққунии ҳаҷми оби фишурда баровардашуда. Асри XI. Берунӣ.

Ҷиҳозҳои тиббиёт.
Асри XI

Улуғбек бо шогирдонаш.
Миниатюра. Асри XVI

Гравюраҳое, ки дар китоби «Қонуни тибб»-и Абӯалӣ ибни Сино кор карда шудааст. Китоб дар асри XIV дар Италия нашр шудааст.

Инишооте, ки барои чен кардани сатҳи дарёи Нил аз тарафи Аҳмад Фарғонӣ сохта шудааст. Намуди берунӣ ва дохилӣ. Асри IX.

татбиқ кард. Ҳамин тариқ, ба инкишофи фанҳои математика ва астрономия даври бузургро ба миён овард.

Хизматҳои аллома дар бобати инкишоф додани илму фан аз тарафи аҳли ҷаҳон эътироф шудааст. Аз байни олимони шарқ танҳо номи вай бо истилоҳҳои замонавии илмӣ «алгоритм», «алгебра» абадӣ гардонид шудааст.

Даври Эҳёи Шарқ муҳити ба худ хоси иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, маданӣ ва илмиро фаро гирифта буд, ки ин давро беҳуда даври «Эҳё» наномидаанд.

Дар асри IX Аҳмад Фарғонӣ дар асараш «Асосҳои астрономия» дар бораи сохти олам, ченаки замин маълумоти нахустин ва оид ба курамонанд будани сайёраамон далелҳо овардааст. Китоб то асри XVII дар донишгоҳҳои Европа ҳамчуни китоби дарсии асосӣ омӯзонид мешуд. Дар замони кашфиётҳои бузурги географӣ барои сайёҳон Колумб, Магеллан ва дигарон асоси илмӣ шуда хизмат кардааст. Аҳмад Фарғонӣ асбоби асосии астрономӣ дар асрҳои миёна--устурлобро кашф кардааст.

Асри XI аз ҷониби Ҳамаи таърихшиносони фанҳои табиатиносии «асри Берунӣ» номида шудааст.

Абӯрайҳон Берунӣ аз Колумб 500 сол пеш назарияи худ дар бораи насиҷҳои Ором ва Атлантика мавҷуд будани қитъаро баён карда буд.

Китоби «Қонуни тиб»-и Абӯалӣ ибни Сино, ки дар асри XV дар Аврупо нашр шудааст.

Ў дар дарёи Нил нилометр — иншооти машхурро, ки воситаи асосии ченкунии сатҳи об буд, офаридааст.

Абӯнаسر ибни Ироқ алломаи бузургест, ки «Птоломеи дуюм» ном гирифтааст. Ибни Ироқ асосгузори тригонометрияи ғазовӣ аст. Вай бо кашфиётҳояш дар соҳаи математика ва астрономия шўҳрат пайдо кардааст.

Абӯрайҳон Берунӣ беш аз 150 асар навиштааст, то замони мо фақат 31-тои он расида омадааст. Берунӣ дар илму ғанни ҷаҳонӣ аввалин олимост, ки назарияи баҳрҳо ва ғояҳои нави оид ба сохтани глобуси курамонандро пешниҳод кардааст. Радиуси заминро чен карда баромад, ҳолати ҳолигии онро эзоҳ дод. Таснифи минералҳо ва назарияи пайдоиши онҳоро кор карда баромад, ба ғанни геодезия асос гузошт.

Абӯалӣ ибни Сино ба унвони файласуфи машхуртарини олами ислом ва яке аз мутафаккирони бузургтарини башарият сазовор гаштааст. Ў тадқиқоти илмиашро аз 16-солагӣ сар кардааст. Дар давоми умраш беш аз 450 асар навиштааст. Асарҳои Ибни Сино оид ба тиббиёт ва ғалсафа, мантиқ, кимё, физика, астрономия, математика, мусиқа, адабиёт ва забоншиносӣ аз тарафи олимони дунё эътироф шудааст. Леонардо да Винчи, Микеланҷело, Фрэнсис Бэкон ва бисёр олимони дигар асарҳои ўро хонда, ба ҳайрат афтодаанд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. 15-16-уми майи соли 2014 дар шаҳри Самарқанд кадом анҷумани байналмилалӣ баргузор шуда буд? Мақсади анҷуман аз ҷиҳати иборат буд?
2. Дар бораи саҳми алломаҳои диёрамон дар инкишофи илму ғанни дунё мулоҳиза ронед. Дар он давр дар дигар кишварҳои дунё ба масъалаи инкишоф додани илму ған эътибор чӣ гуна буд?

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

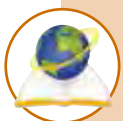
1. Зарбулмасали халқии зеринро хонед ва дар бораи машаққати мутаффакирони аз диёрамон баромада дар бобати андӯхтани илмҳои гуногун нақл кунед.
«Бо илм машғул шудан ба кофтани чоҳ бо сӯзан баробар аст».
2. Шумо андӯхтани кадом соҳаи илму ҳунарро дар назди худ мақсад гузоштаед? Барои расидан ба ин мақсад чӣ гуна ҳаракат менамояд?
3. Дар асоси расми зерин оид ба даври Эҳёи Шарқ ҳикоя кунед.

Озод Ҳабибуллин,
«Алломаҳои Шарқ».

Асари бебаҳои «Қонуни тиб»-и ӯ имрӯз низ аҳамияти худро гум накардааст. Он аввалин китоби оид ба тиб аст, ки дар Аврупо дар асри XV чоп шудааст. Дар тӯли қариб 500 сол аз рӯи ин китоб дар донишгоҳҳои калонтарини Аврупо дарс гузаштаанд.

Исломи таълим медиҳад, ки омӯхтани илм барои ҳама мард ва ҳама зан фарз аст. Ҳар як марду зан мусулмонро барои аз бар намудани илм ҳидоят менамояд. Оид ба андӯхтани илм ва фазилатҳои олимони ҳадисҳои зиёданд.

Дастнависҳои алломаҳо ва мутафаккирони асрҳои миёнаи Шарқ дар китобхонаҳои Европа ва Осиё — дар Британияи Кабир, Германия, Испания, Россия, Франция, Миср, Эрон ва дигар мамлакатҳо ҳазинаи тиллоиро ташкил намудаанд.

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

*Дар охири
асри VIII дар
китобхонаи
калони мад-
расаи имом
Абӯҳафс
Кабири Бу-
хорӣ (767-832)
дар Бухоро
қироатхонаи
маҳсус мавҷуд
будааст.*

*Ҳамаи илмҳо бо
якдигар чунон
узван алоқа-
манд шудаанд,
ки онҳоро на
алоҳида-
алоҳида, балки
якбора ҳамаа-
шонро омӯхтан
осонтар аст.*

Рене Декарт

*Академияи Маъ-
мун. Машиварати
олимон*

Алломаҳои намоёни диёрамон дар бобати донишҳои динӣ низ пешқадам будаанд. Масалан, Ибни Сино, Маҳмуд Замахшарӣ, Форобӣ, Беруниҳо оид ба Қуръон, ҳадис, таърихи ислом ва ҳуқуқшиносӣ асарҳо навиштаанд.

Аввалин даргоҳҳои таълим дар олами мусулмон — мадрасаҳо дар охирҳои асри VIII дар шаҳрҳои он замон марказҳои илмию маданӣ — Бухоро, Самарқанд, Насаф, Тирмиз, Хива, Шош (Тошканд), Марғилон ғайриятишонро сар кардаанд.

Ин марказҳои илмӣ самараи худро доданд, аз диёрамон муфассирҳо ва муҳаддисҳои бузург ба камол расиданд.

Яке аз муҳаддисони нахустин, ки аз ватани мо баромадааст, олими машҳур Абдуллоҳ ибни Мубораки Марвазӣ (736-798) аст. Боз як нафар ҳамдиёрамон муҳаддиси бузург Имом Доримӣ (798-869) аст, ки дар Самарқанд таваллуд шуда буд. Асари ӯ бо номи «Ал-Муснад» аст, бо дигар ном «Сунан ад-Доримӣ» ҳам маълум аст.

Алломаи бузург Имом Бухорӣ наздики шаш сад ҳазор ҳадиси Муҳаммад (с.а.в.)-ро аз ёд намуда буд ва ба унвони шарафманди «султони илми ҳадис» сазовор гаштааст.

Асари «Ал-Қомеъ-ас-Саҳеҳ»-и муҳаддиси бузург ҳамчун манбаи муҳим баъди Қуръони карим буда, дар олами ислом ба баҳои баланд лоиқ аст.

Яке аз шахсиятҳои, ки ба шарафи шогирдӣ ва дӯстии Имом Бухорӣ муяссар гаштааст, Абӯисо Муҳаммад Тирмизӣ (824–892) аст. Аз байни асарҳои Имом Тирмизӣ машҳураш «Ал-Қомеъ-ас-саҳеҳ» аст ва яке аз шаш маҷмӯаи бозғатимоди ҳадисҳо ба шумор меравад.

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

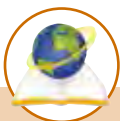
1. Ҳикояи «Имтиҳон шудани Имом Бухорӣ»-ро хонед. Оид ба истеъдоди ноёби ӯ мулоҳиза ронед.
2. Барои мустаҳкам намудани хотира чӣ гуна машқҳо зарур аст? Шумо барои мустаҳкам намудани хотираатон кадом машқҳоро иҷро мекунад? Ба фикри «Мутолиаи китоб ва ёд намудан хотираро қавӣ мекунад» чӣ муносибат доред?

ИМТИҲОН ШУДАНИ ИМОМ БУХОРИӢ

Вақте олимони ба Бағдод омадани Имом Бухориро шуниданд, барои аз имтиҳон гузаронидани он зот муҳаддиси сад то ҳадисро интиҳоб карда гирифта, матн ва иснодҳои онҳоро тағйир доданд (яъне, матни як иснодро бо матни дигар иснод ва исноди як матнро бо исноди дигар матн омехта карданд). Баъд онҳоро даҳтоӣ ба даҳ нафар тақсими намуданд. Ҳангоми ҷамъомад ба Имом Бухорӣ гуфтагони таъин карданд. Ба ҷамъомад ҳазорон олимони хурсонӣ, бағдодӣ ва дигарон омада буданд. Он шахсон ҳадисҳои ба онҳо сӯпурдари ба Имом Бухорӣ гуфта, аз ин хусус пурсиданд. Имом Бухорӣ ба ҳар кадоми онҳо «Ин гуна ҳадисҳоро намедонам» гуфта ҷавоб дод. Пас аз ҳафт шудани саволҳо ба шахсе, ки яқини шуда савол дода буд, рӯ оварда гуфт: «Аммо матни ҳадиси яқине, ки ту гуфти, ба исноди дигар ҳадис тааллуқ дорад, дурусташ ин тавр аст, исноди дуюминаш ба ҳадиси дигар мансуб буда, дурусташ чунин аст...». Ҳамин зайл ба ҳар як даҳ нафар ҷавоб дод. Одамон диданд, ки ҳамаи исноду матнҳои ҳадисҳоро ба ҷояш гузошт, қоил шуда, ба хотира, ақлу хиради ӯ тан дода, иззату иқром ба ҷо оварданд.

Мақбараи Имом Бухорӣ

*Аз Имом
Бухорӣ пур-
сиданд; «Ин
қадар ҳадисро
чӣ гуна дар
хотиратон
ҳифз кардед?».
Ў ҷавоб дод;
«Ман ба ҳамаи
илмҳои андӯх-
таам амал
кардам».*

Алломаҳои бузурги Мовароуннаҳр дар бобати шариати ислом--фиқҳ низ пешқадам буданд. Яке аз ҳамон фақеҳони бузург Бурҳониддин Марғинонӣ (1123-1197) аст. Асари «Ҳидоя»-и ӯ аз замони эҷодаш то ин дам дар таълимгоҳҳои Шарқ ва Ғарб барои омӯхтани шариати ислом ҳамчун яке аз асарҳои асосӣ истифода мешавад.

Боз як нафар олими машҳуре, ки дар асрҳои миёна фаъолият бурдааст, имом Абӯмансур Мотуридӣ (870-944) буда, ӯ дар боби илми калом ба дараҷаи баланд расидааст. Таълимоти мотуридия бо номи ӯ вобаста аст. Абӯмансур Мотуридӣ дар олами ислом бо номи пуршарафи «Саҳеҳгари эътиқоди мусулмонон» мушарраф шудааст.

Диёри Хоразм ҳам ба инкишофи илмҳои исломӣ ҳиссаи калон гузоштааст. Яке аз алломаҳои бузурги ин замин Маҳмуд Замахшарӣ аст. Сарфи назар аз он ки ӯ ногирон буд, аксари умри худро барои андӯхтани илм бо сафарҳои кишварҳои дур гузаронид. Дар Макка қариб шаш сол зиндагӣ кард. Аз ин боис ӯ ба мақоми олии «Қоруллоҳ» («Ҳамсои худо») сазовор шудааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲҚАМКУНӢ

1. Қумлаи «Сулҳу субот ба тараққиёти илму фан таъсири мусбӣ мерасонад»-ро бар асоси мисолҳои ҳаёти шарҳ диҳед.
2. Олимоне, ки дар академияҳои Маъмун ва Мирзо Улуғбек фаъолият нишон додаанд, дар кадом соҳаҳои илм кашфиётҳо намудаанд?
3. Дар бораи олимоне, ки дар даври Эҳёи (Ренессанси) Темуриён — асрҳои XIV-XVI ба инкишофи илм, маданият ва санъат, адабиёт саҳми гузоштаанд, маълумот гирд оваред.

§19 ДИН ВА «МАДАНИЯТИ ОММАВЌ»

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Зери ибораи «маданияти оммавЌ» чиро мефаҳмед?
2. Маданияти оммавЌ ба инкишофи ҷамъият оё таъсир дорад?
3. «Маданияти оммавЌ»-и дохили ноҳунакро чӣ гуна мефаҳмед?
4. Таъсири «Маданияти оммавЌ» ба маънавияти ҷамъият чӣ гуна аст, оё он ҷиҳатҳои ҳавфнок дорад? Фикратонро асоснок кунед.

МАФҲУМИ «МАДАНИЯТИ ОММАВЌ»

Мо ҳоло дар замони бошиддат ривочёбанда зиндагӣ мекунем. Аз ҳар тараф хурӯчи аҳборӣ, роҳгум занонданҳо, маълумоти номақбул ва ҳатарнок, кӯшишҳо барои «забти» шууру тафаккури ҷавонон мавҷуд аст. Яке аз ин таҳдидҳо «маданияти оммавЌ» аст.

Зери ниқоби «маданияти оммавЌ» таҳдидҳо ва ҳаракатҳои ҳатарнокеро фаҳмидан лозим аст, ки ба тарғиби ғояҳои фасоди ахлоқӣ ва зӯрварӣ, индивидуализм, эгосентризм сафарбар карда шуда, ба анъана ва арзишҳои бисёрҳазорсолаи дигар ҳалқҳо, решаҳои маънавии тарзи зисти онҳо беписандӣ намуда, ба вайрон сохтани онҳо нигаронида шудаанд.

Мақсади аслии он гурӯҳҳое, ки чунин ғояҳоро паҳн мекунанд, аз ҳисоби дигарон бой шудан аст.

МАҚСАДИ «МАДАНИЯТИ ОММАВЌ»

Мақсади «маданияти оммавЌ» пеш аз ҳама сарвати иқтисодӣ гирифтани, одамонро ба якдигар зид гузошта ва якдигарро то худкушӣ расонидан аст. Дар натиҷа

*Эй, мардон,
бикӯшед, то
ҷомаи занон
напӯшед.*

**Саъдии
Шерозӣ**

Чиҳатҳои
мусбии мадания-
ти оммавӣ

тарғибгарони ин «маданият» ба сарвати дунё ҳукмрони ягона шуданро меҳоянд.

Наврасони ҳамсоли шумо ҳавасманди ҳамсолони худ, навигарию зуд аз бар кардан меҳоянд. Айнан ҳамин ҳолати иҷтимоию психологӣ сабаб мешавад, ки ҷавонон аксар вақт зери таъсири арзишҳои сода мемонанд.

Ҳоло ба ҷои маданият беахлоқиро тарғиб намудан, арзишҳои асили маънавиро писанд накардан, онҳоро мероси замони кӯҳна гуфтан ба тараққиёт, ба ҳаёти инсон, муқаддасии оила ва тарбияи ҷавонон ҳавфи калон оварда истодааст. Барои мисол никоҳи якҷинсҳо, беникоҳ зистан, бефарзанд гузаштан, яъни фарзандро муаммои зиёдатӣ ҳисобидан, қиёфаро ғайриоддӣ сохтан (дар бадан бо сӯзан ҳар гуна сурат кашидан ва шаклҳо додан), ба ҷони худ қасд карданро қаҳрамонӣ донистан барин оқибатҳои манфири овардан мумкин. Ҳамаи динҳо бар зидди ин гуна ҳолатҳо мебошанд.

Пӯшидани либосҳои ба арзишҳои умумибашарӣ зидбуда «маданияти оммавӣ» аст. Масалан, пӯшидани шими зонуаш дарида ё ягон порчааш канда, шими танг ба сифати намоиши манманӣ, миён ё сари шикам кушода аз ҷумлаи онҳост.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро хонед ва оид ба «маданияти оммавӣ» ба амният чӣ гуна ҳавф оварданааш мумкин мисолҳо оред.

Чиҳати фарқкунандаи асри XXI аз нуқтаи назари муносибатҳои байналмилалӣ ва беҳатарии миллӣ он аст, ки дар шароити глобализатсия (ҳамаро фарогирӣ) зиддиятҳои нав ба вуҷуд омада, онҳо ба беҳатарии миллӣ таҳдидҳои навро ба вуҷуд оварданд.

Дар манбаи муқаддаси дини ислом Қуръони карим алоҳида таъкид шудааст, ки Худо инсонҳоро хушсурат офаридааст. Ғайр аз ин дар таълимоти ислом пок нигоҳ доштани ҷисми инсон, тоза ва хушбӯй гаштан тарғиб ёфта, аз ҳадди зебӣ набаромадан зикр гардидааст.

Вақтҳои охир татуаж, растушовка, татуировка (ба бадан расм кашидан) ба ҳукми одат даромадааст. Ин чараёнҳо дарднок ва ба саломатии инсонҳо зарарнок аст.

«Эй фарзандони Одам, барои шумо ҷомае фиристодем, то шармгоҳатонро бипӯшиад ва низ ҷомаи зинат. Ва ҷомаи парҳезгорӣ аз ҳар ҷомае беҳтар аст. Ва ин яке аз оёти Худост, бошад, ки панд гиранд».

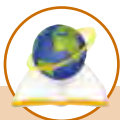
Сураи Аъроф, ояти 26-ум

Дар бораи чараёни «**татуаж**», «**растушовка**» мутахассисони соҳа фикрҳои худро баён намудаанд. Татуаж пардозӣ перманентӣ, яъне ба аъзои рӯй--абрӯ, чашм ва лаб ранги дер вақт намерафтагӣ молидан, пардоз додан аст. Барои ба ин аъзо додани пардозӣ перманент аз сӯзан истифода мебаранд, бо ёрии он ранги махсус фиристода мешавад. Ин дер вақт нигоҳ доштани пигментҳоро таъмин мекунад. Муолиҷаи пардозӣ перманентӣ дарднок буда, як-ду соат тӯл мекашад.

Аммо ин зебдихии сохта ба асоратҳои ислохнопазир барои организми инсон сабаб мешавад.

Ҳангоми татуаж қардани абрӯ (қош) решаҳои он нобуд мешавад, ба рехтани онҳо сабаб мегардад. Ҳан-

Ба воситаи асбобҳои татуировка инфекцияҳои гепатити В, С ва ОИВ-ро сироят кардан мумкин. Ба гепатити С сироят шудани инсонҳои дорои татуировка хеле хатарнок аст, нисбат ба одамони оддӣ 9 баробар баланд мешавад.

Готҳо

гоми татуажи чашм ин чараён ба қобилияти дидани вай таъсири бад мерасонад. Дар вақти татуажи лабҳо дар атрофи даҳон варам пайдо хоҳад шуд. Дар вақти муолиҷа ба воситаи сӯзан ҳар гуна инфекцияҳо дохили организм мешавад, дар оқибати аз сӯроҳиҳои пӯст гузаронидани ҳар гуна рангҳои кимёвӣ боиси бемориҳои аллергологӣ мешавад.

Татуировка ба рағҳои асаб зарар расонидан, дар тана сурат кашидан аст. Ин чараён ҳам дарднок буда, инсон ҳудаш ба организм зарар мерасонад. Бино ба таъкиди мутахассисон, дар инсонҳои татуировка гирифта нишондиҳандаи беш аз 20 намуди бемориҳо баланд мешавад. Дар таркиби рангҳои татуировка омилҳои ба саратон оваранда мавҷуд аст. Дар таркиби рангҳо металлҳои ба-рои инсон зарарнок, яъне унсурҳои сулфити симоб, кадмий, қўрғошим, титан, алюминий, кобалт ҳаст.

Бактерияи «*mycobacterium haemophilum*» бемориҳои сил ва маховро бармеангезад, иммунитети одамро суст мекунад. Ин бактерия фақат бо кашидани татуировка пайдо мешавад. Дар китоби муқаддаси насронӣ ҳам татуировка сиёҳ карда шудааст, ба бадан ҳар гуна чиз кашидан ё навиштан маҳкум гардидааст.

Боз як намуди «маданияти оммавӣ» «готҳо» аст. «Готҳо» (аз забони англисӣ «goths»-- маънои готҳо, варварҳо, одамони бемаданият, чоҳил ва нодонхоро дорад) иллатҳои бад--беахлоқӣ, ғайриинсонӣ буданро тарғиб менамояд. Вай субмаданиятест, ки дар охири солҳои 70-уми асри XX дар Британияи Кабир пайдо шудааст. Хусусан, баъди он ки соли 1982 гурӯҳи мусиқии «Беткав» пайдо шуд, ба тарғиби тарзи зисти готҳо эътибор афзуд. Дар натиҷаи фаъолияти онҳо жанри мусиқии готик-рок пайдо шуда, дар байни ҷавонони англис машҳур гашт. Гояи асосии ҳаракати готҳо романтикӣ нишон додани марг, изтиробу азоб, аз ифлосӣ

роҳат бардоштан буд. Намояндагони ин субмаданият ба имичи дорои ранги сиёҳ таъя карданд, ба мусиқии готҳо завқ пайдо карда, ҳаётро якрӯза тасаввур менамуданд. Готҳо ба ҷои аз эҳсоси позитивӣ баҳра гирифтанд, аз азоби рӯҳӣ, ноумедӣ завқ мегирифтанд. Готҳоро дар кӯю кӯчаҳо фарқ кардан мушқил нест.

Чуноне ки дар боло зикр шуд, намояндагони ин субмаданият ранги сиёҳро хуш дида, ба «дресс-код»-и ба ранги сиёҳ асосёфта амал менамуданд. Элементи асосии либоси готикҳо бештар либоси сиёҳ, ба металлҳо ҳар гуна ороиш додан мебошад. Ин мисолҳо далеланд, ки «маданияти оммавӣ» инсонро ба магнит табдил медиҳад. Инсон «ман»-ро гум мекунад. Барои вай ҳеҷ чиз қадрнок нест. Падару модар, фарзанд, арзишҳоро эътироф намекунанд.

Дар ҷамъияте, ки ҳеҷ чиз қадр надорад, инқироз ногузир мешавад. Одамони лоқайд зиёд мешаванд, ба арзишҳо, маданияти миллии осеб мерасад.

Шумо фарзанди Худоятон-Сарварамон ҳастед, барои мурдагон худатонро набуред, пеши мӯйҳоятонро набуред.

Аҳди Қадим
(қонуни дуум,
14:1).

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. "Маданияти оммавӣ" ба ҳаёти инсон чӣ гуна таъсир мерасонад?
2. Ба донишҳои аз ҷанни адабиёт андӯхтаатон таъя карда, дар бораи таъсири мафҳуми «манкурт» ба ривоҷи ҷамъият фикратонро баён кунед.
3. Муносибати таълимоти динӣ ба «маданияти оммавӣ» чӣ гуна аст?
4. Шумо чаро «маданияти оммавӣ»-ро сиёҳ мекунад? Асоснок кунед.
5. Зарбулмасали халқии зеринро бо «маданияти оммавӣ» вобаста карда, эзоҳ диҳед: «Ҳама чизи ҷашмро рабуда тилло намешавад».
6. Дар расмҳои додашуда ҳолати тасвиршуда ба арзишҳои умумии инсонӣ чӣ гуна осеб мерасонад?

§20 КСЕНОФОБИЯ ВА ДИН

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Истилоҳҳои ксенофобия, христианофобия, йудофобия, исламофобияро оё шунидаед?
2. Барои дар инсон пайдо шудани тарсу ваҳм бештар кадом ҳодисаҳо сабаб мешаванд?
3. Барои мағлуб кардани тарс ба чӣ бояд эътибор дод?
4. Фарқи байни тарси биологӣ ва сунъӣ чист?

Ксенофобия (юнонӣ *ksenos* — бегона; *fobos* — тарс) маънои аз ягон чиз ё мафҳуми бегона, ношинос тарсиданро дорад.

Дар тиббиёт ин истилоҳ аз шахси бегона, чиз, ҳодиса ва монанди инҳо тарсидан ё аз онҳо ҳисси нафрат доштанро ифода мекунад. Аз чиз ё шахси бегона тарсидан хусусан дар кӯдакҳо баръало ба назар мерасад.

Ксенофобия ин ҳолатест, ки дар инсон нисбат ба ягон чизи ношинос аз ҳад зиёд ҳисси нафрат пайдо шуда, системаи асаб аз маҷро мебарояд.

Ин хусусияти психологӣ инсон бо қабули боҳаросонаи ҳар гуна навигарӣ, сарфи назар аз хуб ё бад бу-

"Мо инчунин аз пурзӯршавии антисемитизм ва исламофобия дар ҷойҳои гуногуни дунё, нисбат ба ҷамоаҳои яҳудӣ, мусулмони араб зӯрвариро, аз пайдо шудани ҳаракатҳои ҷудоихоҳии ба го-яҳои тарғибкунандаи нажодпарастӣ ва онҳоро поймолкунанда асосёфта таъини чуқур кашиданамонро эътироф мекунем».

"Баёния дар бораи барҳам задан ба ҳамаи шаклҳои поймолкунии нажодӣ», моддаи 61-ум.

дани он, аз ба воҳима омадан иборат аст. Масалан, муносибатро нисбати каш-фиётҳои наву оламшумули олимон, аз ҷумлаи Галилео Галилей (1564-1642), Николай Коперник (1473-1543) гирифтани мумкин. Дар охири асри XIX дар байни халқҳои маҳаллӣ «Ба хонае, ки бомаш аз тунука аст, ғаришта наме-дарояд», «Картошка таоми мусулмонон нест» бирин фикрҳои мутаассибона паҳн шуда буд. Ҳоло ин масъала барои мо хандаовар аст. Аммо дар замони авҷ гирифтани ҷараёнҳои тамаддуни асри XXI ҳисси тарс нисбат ба навига-риҳои мусбӣ дар байни инсонҳо аз байн нарафтааст. Объекти тарс дигар шуду халос.

Гайр аз ксенофобияи динӣ намудҳои ксенофобияҳои милли, наҷодӣ мавҷуд аст. Нисбат ба ягон халқ (этнос) бо тарсу ҳарос назар кардан ва бо ин назарҳо ҳаракат намудан зухуроти ксенофобияи этникӣ аст. Ксенофобияи на-ҷодӣ ё динӣ ба поймолкунии ҳуқуқ сабаб мешавад.

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Гурӯҳи «Ку-клукс-клан», ки дар асри XIX дар ШМА ҳамчун ташкилоти миллатчиӣ сафедпӯстон бар зидди сиёҳпӯстон пайдо шуда буд, дар оқибати ҳара-катҳои зӯрварию террористии онҳо бар зидди си-ёҳпӯстон дар ҷамъият бисёр нооромӣ сар заданд. Ин ташкилоти пинҳонкори бо номи «Наҷоди сафед-пӯстон» баъди ҷанги шаҳрвандии солҳои 1861-1865 дар ШМА аз тарафи собиқ аскарони ҷанубӣ ташкил карда шуда буд. Онҳо ба «қурбони» сафедпӯст, ки ба нишон гирифта шуда буд, шохчаҳои дарахти дуб ё тухмҳои апелсинро партофта мерафтанд. Сиёҳпӯсти ин нишонро гирифта маҷбур буд, ки гуфтагии онҳоро иҷро наояд ё аз мамлакат баромада мерафт. Вагарна онро марг мунтазир буд.

Ку-Клукс-Клан. Белое движение в США. — Москва, 2001; McVeigh, Roru

*Ксенофобияи
нажодӣ ё динӣ
ба поймолкунии
ҳуқуқ сабаб
мешавад.*

Ҳоло дар воситаҳои ахбори оммавӣ калимаҳои «терроризм» ва «ислом»-ро дар аксар ҳолатҳо якҷоя кор мефармоянд, дар оқибати он аз ислом тарсидан, яъне мафҳуми исламофобия пайдо шуд. Истилоҳи исламофобия аз охирҳои асри XX ба муомила даромад.

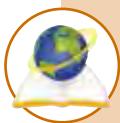
Чӣгати мафкуравии исламофобия аз он иборат аст, ки дар баъзе давлатҳои Ғарб аз як тараф принципи дунёвӣ, аз тарафи дигар принципи озодии вичдон ба тартиб дароварда нашудааст.

Исламофобия баъзан дар шакли «паст задани динӣ» (дискриминатсияи динӣ) низ намоён мешавад. «Поймолкунии динӣ» маҳдуд кардани ҳуқуқҳои одамон аз рӯи мансубияти динӣ, мебошад.

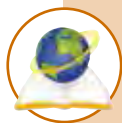
Шаклҳои дискриминатсияи динӣ нисбат ба дигар динҳои ҷаҳонӣ ҳам истифода мешавад. Масалан, ин гуна муносибати манфӣ нисбати дини насронӣ бо истилоҳи «христианофобия», нисбати дини яҳудия «йудофобия» ифода мешавад.

Чунки воситаҳои ахбори оммавӣ аксар вақт аз дунболи маълумотҳои завқбахш, овозашаванда шуда, ба зудӣ барои расондани ахбор ҳаракат мекунанд. Дар ин роҳ тақдир намудани хабарҳои муносибати манфӣ нисбат ба миллат, нажод ва дин барангезанда роли калон мебозад.

Аз байни воситаҳои ахбори оммавӣ интернет имрӯз ҷои аввалро ишғол карда, зеро истилоҳи «ислом»

Вобаста ба ҳолатҳои психологии инсон дар навбати худ якчанд намуди фобияҳо ҳастанд. Хусусан, «acroфобия» (аз баланди тарсидан), «agorafобия» (тарс аз ҷойҳои серодам), «arachнофобия» (аз тортанак ва дигар ҳашаротҳои тарсидан), «astraфобия» (аз раъду барқ тарсидан), «claustrophобия» (аз ҷойҳои танг ва пӯшида тарсидан) ва ҳоказо.

Исламофобия яке аз намудҳои ксенофобияи динӣ аст, ки ба сулҳу суботи ҷамъият раҳна меандозад, он натиҷаи муносибати яктарафа нисбат ба дини ислом ва эътиқодмандони он ва вобаста ба ин нисбат ба объект ва мафҳумҳо, яъне муносибати манфӣ ба онҳо аст.

«чанг», «лашкар», «зўроварӣ», «торочгарӣ» барин маълумотро паҳн мекунад.

Масалан, гурӯҳҳои экстремистии аз номи ислом ғайолият баранда манбаъҳои исломиро таҳриф карда ба манфиати худ мувофиқ қунонида талқин мекунанд, дар ин роҳ ҳеҷ қизи муқаддасро, на дину диёнат, на миллат ва Ватанро эътироф мекунанд, аз номи ислом хунрезихоро ҳамчун шартӣ ислом ба амал мебароранд ва ҳамин тавр ба пурзӯршавии исламофобия оварда мерасонанд.

Ҳар як инсон ба ислом эътиқодманд сарчашмаҳои муқаддасро, моҳияти онҳоро дуруст дарк карданаш зарур аст. Худи мусулмонон бояд донанд, манбаъҳои исломӣ ба арзишҳои умумиинсонӣ зид нестанд. Айнан аз сабаби он ки ислом дини некӣ аст, онро бояд одилона дуруст талқин кунанд. Вагарна ба моҳияти ислом осеб расида, дар бораи ин дин дар байни инсонҳое, ки ин динро чуқур наметонанд, тасаввуроти нодуруст ҳосил мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Ба пайдоиши ксенофобияи динӣ кадом омилҳо сабаб шуданд?
2. Исламофобия ба маънавият таҳдид дорад ё не? Фикратонро асоснок кунед.
3. Оид ба моҳияти некии дини ислом фикратонро баён кунед.

§21 ҒОЯИ СУЛҲ ДАР ДИНҲОИ ДУНЁ

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ҒАЪОЛ НАМУДАН

1. Маънои суҳанони ҳикматноки «Дар ҷое, ки ҷангу ҷанҷол як рӯз содир шудааст, чил рӯз барака мепарад»-ро медонед?
2. Дар бораи оқибатҳои ҷанг ва вайронгариҳо фикр карда бинед.
3. Ба фикри шумо барои ҳимояи сулҳ ҳар кадоми мо чӣ гуна масъулият дорем?

*Бо якдигар
ҳамфикр,
ҳамдард ша-
вед, якдигарро
бародарвор
дӯст доред.
Ба якдигар бо
меҳру шафқат
ва хоксор бо-
шед.*

*Аҳди нав.
Мактуби яку-
ми Пётр, боби
3, 8-12*

Тараққӣ намудани илму фан, маданият, иқтисодиёт ва дигар соҳаҳо ба сулҳу озоиштагӣ вобаста аст. Аз ин сабаб имрӯз масъалаи бехатарӣ дар дунё масъалаи муҳимтарин шуда мондааст. Ин фикрро сол то сол пурзӯр шудани сохтори мудофияи давлатҳо, зиёдшавии хароҷот ба соҳаи ҳарбӣ тасдиқ мекунад. Аммо танҳо соҳиби яроку аслиҳаи замонавӣ будан сулҳу озоишро таъмин намекунад. Зеро қувваҳои вайронгар дар ин замон пинҳонӣ амал карда, аҳолии бегуноҳро ба нишон гирифта, барои ин мақсад аз усулҳои қабҳтарин истифода мебаранд. Дар нимаи дууми асри XX мутаассифона, беш аз 300 низои ба сулҳ раҳнакунанда қайд шудааст.

Ҳар кадом дин пайравони худро ба сулҳу инсонпарварӣ даъват мекунад. Ҳеч ягон дин хуни ноҳақ рехтан, барангехтани оташи ҷанг ва ифротгариро тарғиб намекунад.

Дини насронӣ дар дунё аз ҳама бештар паҳн шудааст. Аз таърих маълум аст, ки зери ниқоби ин дин ба мақсадҳои хунрезӣ истифода бурдаанд, бо номи

Ба ҳеҷ касе бар ивази бадӣ бадӣ барнагардонед. Дар пеши назари одамон барои некӣ кардан кӯшед.

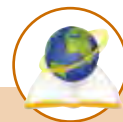
Агар илоҷаш бошад, аз дастатон ояд, бо ҳамаи одамон дар аҳлию амонӣ зиндагӣ кунед.

Аҳди нав. Мактуб ба римихо, боби 12, 17-18

«Юришҳои салибӣ», «Инквизитсия» шаҳрҳои зиёд вайрон шуда, ҳазорон одамон ҳалок шудаанд. Ҳол он ки дини насронӣ бадӣ накарданро таълим медиҳад. Ин дин ҳам мисли динҳои дигар ба сулҳпарварӣ, некӣ кардан ва хайрхоҳӣ даъват менамояд.

Дар таълимоти буддавия ба ҳамаи чизҳои ҷондор бо муҳаббат муносибат намудан тарғиб мешавад, на ба ҳиссиёт, балки ба ақл таъям намуданро талқин менамояд. Ғояҳои сулҳпарварӣ ва некӣ дар қоидаҳои «Панчашила» (санскритӣ — панҷ насихат)-и буддавия инъикос ёфтааст. Тибқи он буддой аз қотилӣ, дуздӣ, гумроҳӣ, дурӯғ гуфтан, чизҳои сармасткунанда бояд парҳез кунад. Дар ин дин роҳиб бояд ба мулки дигар чашм ало накунад, бо нафрат назар накарда, оид ба адолат фикр ронад, аз инсонҳои лоиқ некиро дареғ надорад, дар доираи ахлоқ рафтор кунад.

Дини зардуштии дар Осиёи Марказӣ ба вучуд омада низ бо ғояҳои сулҳхоҳиаш фарқ мекунад. Инро аз таълимоти дар «Авесто» овардашуда «Пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек» низ дарк кардан мумкин. Дар айни вақт дар фрагарди дуҷуми китоби Видевдат оид ба муҳим будани сулҳ фикрҳо баён шудаанд. Дар боби

Дар байни халқ фитна барангехтан, кӯшишиҳо барои паҳн кардани туҳмат ва изво, ҳодисаҳои ҷараҳатҳои ба сулҳ ва хотирҷамъӣ раҳназанада ба моҳияти ислом мутлақо зид аст.

Агар ба худат озор нарасиданро хоҳӣ, дигаронро озор мадеҳ, агар дигаронро озор диҳӣ, худат ҳам озор мекашӣ. Ҳирсу ҳавас сабабгори ҳамаи бадбахтиҳо аст. Бо мурури вақт ҳама чиз дигар мешавад, аз ин боис ба ҳар чиз аз будаиш беиштар меҳр надеҳ, қалбатро пок дор, ҳақиқат ва саодати абадиро ҷустуҷӯ кун. Бадӣ накун, аз гуноҳ дур шав. Ҳамеша некӣ кун, агар дигаронро дӯст дорӣ, худат ҳам, дигарон ҳам хушбахт мешаванд. Гуфтаи дигаронро рад ва сиёҳ макун, барои худро хушбахт кардан дигаронро бадбахт кардан аз инсоф нест.

Буддо

Аҳимса — на фақат ба инсонҳо, балки дар айни замон ба мавҷудоти ҷондор зўроварӣ накардан аст.

12-уми китоби Ясно гуфта шудааст, ки ҳар як зардуштӣ дар қатори аз ҳамаи чизҳо нафсро доштан, аз чорворо тороч намудан. кирдори талафот оваранда ва вайронкунанда худро боздоштан зарур.

Аз динҳои миллӣ дар ҳиндугӣ ва чайнигӣ ғояҳои сулҳпарварӣ дар таълимоти кувваро истифода набурдан — «аҳимса» инъикос ёфтааст. Мувофиқи он дар рӯйи замин ифротгарӣ, на фақат ба инсонҳо, балки ба ҳамаи ҷонзотҳо озор додан манъ аст. Дар айни вақт дар ин таълимот ба зўровар бо зўроварӣ ҷавоб додан, ба ҷанг бо ҷанг зарба додан маҳкум карда шудааст.

Шукр намудан барои кадр намудани сулҳ, ҳаёти ошошта ва мустаҳкам намудани он шартӣ зарурист. Дар

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Оё фикр кардаед, барои он ки шумо хотирчамъ зиндагӣ кунед, ба мактаб равед, истироҳат кунед, бомароқ рӯ ба рӯи телевизор шинед, барномаи дӯстдоштаатонро тамошо кунед, чӣ қадар одамон роҳати худро гум мекунанд?

таълимоти ислом ба ин ҷиҳати масъала низ эътибори алоҳида дода шудааст.

Дар таълимоти дини ислом зарурати ҳифзи сулҳи диёр, хотирчамъии мардум, эҳтиёт кардани он, ба он футур нарасонидан, ки неъматӣ бузург аст, нишондодҳои қатъӣ дода шудааст. Ин масъала дар сарчашмаҳои муқаддаси дини ислом бисёр зикр шудааст.

Таълимоти ислом расидан ба қадри неъматҳои бузурги Аллоҳ таъоло — сулҳу хотирчамъӣ, ҳушёр ва бо-эътибор будан даъват менамояд. Лоқайдӣ, безътиборӣ, ношукрӣ не, балки эътироф намудани неъматӣ додашуда, эъзоз донистани он моҳияти шукронагиро ташкил медиҳад. Зарурати низоъҳои тарафхоро ба муросо овардан, бо роҳи сулҳ ҳал кардан, агар ба сулҳи ҷамъият таҳдид шавад, нисбати ононе, ки таҷовуз ва зӯрова-

*Ман ба ту сулҳу
амониро зиёд
карда медиҳам,
ман сулҳатро
баргаишта ме-
диҳам ва ҳимоя
мекунам. Дар
салтанати ман
на шамоли сард,
на хушкӣ, на
азоб ва на марг
мешавад.*

Авесто

«Ман ҳамчун Президент аз номи халқи Америка ва аз номи худам кафолат медиҳам, ки мо бар зидди терроризм ва экстремизм шадидан мубориза хоҳем бурд, дар ин роҳ сарфи назар аз он ки намояндаи кадом дин ҳастем, бояд муттаҳид шавем. Ҳифзу мустаҳкам намудани сулҳ дар рӯи замин вазифаи асоситаринамон бояд бошад, гуфт Президенти ШМА.

Ин суҳаноне, ки аз минбари саммит садо доданд, албатта, ба мо ҳам маъқул шуд. Аз ҳамин нуктаи назар нигарем, мо имрӯз қорҳоямонро дар роҳи инкишоф додани ҳаёти иҷтимоию маънавиямон ба зинаи нав бояд барорем, барои ин мақсад ҳамаи қувваҳои имкониятҳои давлатамон ва ҷамъиятамонро бояд сафарбар намоем.

Аз нутқи Президенти Республикаи Ўзбекистон Шавкат Мирзиёев дар анҷумани оид ба мавзӯи “Таъмин кардани суботи иҷтимоӣ, ҳифз намудани шаффофияти дини муқаддасамон—талаби давр” дар 15 июли соли 2017.

Дар ояти 208-уми сураи «Бақара»-и манбаи муқаддаси дини ислом— Куръони карим зикр шудааст: «Эй касоне, ки имон овардаед, ҳамагон ба итоъат дароед ва пой ба чойи пойи шайтон магузоред, ки ӯ душмани ошкори шумост». Калимаи «ҳамагон» дар ин оят чуноне ки дар китобҳои тафсир оварда шудааст, аз як тараф зарурати дар роҳи сулҳ муттаҳид шудани ҳама инсонхоро, аз дигар тараф, барои субот бо кадом роҳе набошад, ҳисса гузоштанро ифода намудааст. Дар айнаи замон дар ояти Аллоҳ таъоло «Ба саломату эминӣ ба он дохил шавед!» (Ҳичр, 46) ҳаёти абадии аҳли биҳишт дар сулҳу субот, осудагӣ ва дар саломатӣ буданаш таъкид шудааст. Яъне, дар ин оят омадааст, ки сулҳу амонӣ на танҳо дар ин дунё кадр дорад, балки дар ҷаннат низ неъматӣ бузург буда, барои дар рӯйи замин фаровон, аҳлу тифоқ зиндагӣ ба сар бурдани инсон офарида мешавад.

*Ду неъмате
ҳаст, ки аксарият
инсонҳо ба қадри он на-
мерасанд. Он хотирҷамъӣ
ва сиҳативу саломатист.*

Ҳадис

риро давом доданианд, чораҳои қатъӣ ва фаврӣ дидан қайд шудааст.

Барои ҳимояи сулҳ ҳар кас бояд масъул бошад ва барои мустаҳкам намудани он ҳар кас бояд ҳисса гузорад. Даъватҳои зидди сулҳ дар баъзе ҳудудҳо боиси нооромӣҳо, бесуботӣ, хунрезӣ ва ҳудкушиҳо шудааст, дар ин вазъият дар мамлакати мо даъват шудааст, ки сулҳу осоиштагӣ худ аз худ ба вучуд намеояд, барои ин боз ҳам бояд аҳл ва муттаҳид шуда зиндагӣ кард.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Дар принципҳои сиёсати хориҷии Республикаи Ўзбекистон кадом тамоилҳое мавҷуданд, ки ба ҳифзи сулҳ нигаронида шудаанд?
2. Дар таълимоти динҳои дунё ғояҳои ҳифзи сулҳ чӣ гуна талқин шудаанд?
3. Таълимоти дар «Авесто» зикршуда «Пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек» ба сулҳпарварӣ чӣ гуна алоқа дорад?

§22

МИССИОНЕРҲИ — ТАҲДИД БА ОЯНДАИ ҶАВОНОН

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Дар бораи миссионерӣ ва прозелитизм чӣҳо медонед?
2. Чӣ фикр доред, мақсади асосии миссионерон аз чӣ иборат аст?
3. Дар санадҳои қонунии Ўзбекистон оид ба миссионерӣ чӣ гуфта шудааст?
4. Миссионерӣ ба ҷамъият чӣ гуна таъсир мерасонад?

СЕКТАҶО

Миссионерӣ яке аз иллатҳои, ки мувозинати табиӣ байни динҳоро вайрон намуда, ба зиддиятҳои байни динҳо сабабгори шуда, хилофи қонун амал мекунад. Имрӯз баъзе секта ва гурӯҳҳо фаъолияти миссионерии худро ба фалаҷ намудани ҷамъият, мақсадҳои бадғаразона ва ҷамъкунии пул равона кардаанд. Фаъолияти онҳо ба ҳаёт, саломатӣ ва рӯҳияти ҳазорон одамон, хусусан, ҷавонон таҳдиди ҷиддӣ карда истодааст.

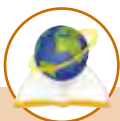
Аксари сектаҳо истилоҳи «Ватан»-ро инкор меkunанд. Ин бошад, дар қалби инсонҳо кайфияти аз Ватан бегонашавӣ, нисбат ба тақдир онҳо лоқайд буданро ба вучуд меорад.

Баъзе аз ташкилотҳои миссионерӣ ба аъзоёни худ ба хизмати ҳарбӣ рафтагӣ манъ меkunанд. Ба ин гуна ғояҳо садоқати қатъиро талаб кардан моҳиятан таҳдид ба бехатарии миллӣ аст. Баъзе сектаҳо таълимоти «Библия»-ро бо мазмуни ғайриинсонӣ талқин меkunанд.

Дар баъзе сектаҳо хуни як инсонро ба дигараш гузаронидан гуноҳ ҳисобида мешавад. Агар дар вазъиятҳои ғайриҷамъадошт ба ягон кас хун додан аҳамияти ҳалку-

Секта — гурӯҳест, ки бо даъвоҳои фақат худаширо «дини ҳақ», инсонҳоро «ба наҷот расонанда» баромада, дар асл бошад, мақсадҳои муайяни сиёсӣ иқтисодӣ дорад.

Мақсади миссионерон дар байни халқҳои муайян парваридани шубҳа нисбат ба эътиқоди худ, оҳиста-оҳиста пайдо кунонидани нафрат ба падару модар, ба миллат, ба Ватанаш аст.

нанда буданашро ба инобат гирем, ин гуна тарғиботи сектаҳо ба оқибатҳои фочианок оварда мерасонад.

ТАКМИЛ ЁФТАНИ УСЛУБҲОИ МИССИОНЕРӢ

Миссионерҳо ба макону замон мувофиқ шуда, услуб ва воситаҳои таълим доиман такмил дода омадаанд.

Хусусан, вақтҳои охир онҳо ягон табақаи иҷтимоиро интихоб карда, бо ин табақа кори мақсаднок бурданро афзал донистаанд.

Аз ҷумла, миссионерон эътибори асосиро ба аъзоёни оилаҳои миллатҳои гуногун, қабл аз ин ба ягон дин эътиқод набаста, ба шахсони аз муассисаҳои ислоҳи ахлоқ баромада, яъне ба инсонҳои эътиҷманди моддию маънавий нигаронидаанд.

Дар айни вақт миссионерҳо дар ҳудудҳои корхонаҳои саноатӣ бо коргарон ва муваққатан бекор ва тадбиркорони хусусӣ кор карданро авло медонистагӣ шудаанд.

Инчунин бояд қайд кард, ки миссионерҳо ходимони соҳаи санъат, китобхонаҳо, муаллимони мактабҳои миёна, хизматчиёни идораҳои гуногун, объекти фаъоли тарғиботи онҳо қарор гирифтанишон бесабаб нест.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Ўҳдадорҳои зерини шахрвандонро маҳдуд намудан оё мумкин аст ё дар кадом ҳолат ба дигар вазифа тағйир дода мешавад?

Ҳимоя намудани Республикаи Ўзбекистон қарзи ҳар як шахрванди Республикаи Ўзбекистон аст.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 52-юм

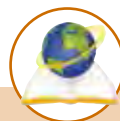
Ин мисолҳо ҳам нишон медиҳанд, ки доираи табақаҳое, ки объекти миссионерон интихоб шудаанд, мунтазам васеъ шуда истодаанд.

Миссионерон фишори муттасили тарғиботию ташвиқотию ба амал бароварда, ба воситаи тазйиқи тадриҷии психологӣ одамонро ба дигар кардани эътиқодашон маҷбур мекунанд. Ин гуна ҳаракатҳои онҳо дар ниҳояти қор ба ташаккули кайфияти душмани байни инсонҳо ва байни конфессиявӣ замина месозад.

МИССИОНЕРҲО ВА БАЧАҲО

Миссионерон барои ташаккул додани тасаввуроти мусбӣ дар бораи онҳо ва бо ҳамин роҳ васеъ кардани майдони фаъолият ба қорбарӣ дар байни бачагони мактабӣ эътибори алоҳида медиҳанд. Аз ҷумла, ба воситаи ташкили лагерҳои тобистонаи бачагон аз амалӣ намудани қорҳои зарурии эътиқодӣ ва тарбиявию таълимӣ васеъ истифода мебаранд. Ин гуна ҳаракатҳоро дар ин самт дар Ўзбекистон низ мушоҳида карда шуд.

Дар даври таътили тобистона ба ҷойҳои истироҳат бачаҳоро баровардан, ё дар ҳудуди калисо рӯзе камаш ду маротиба ҳӯрок додан дар якҷанд баст, ташкил кар-

Дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта 3315 нафар мемориали ном ба номи пайравони сектаҳо, ки бар асари рад кардани гузаронидани хун то соли 1995 қурбон шудаанд, ташкил карда шуда буд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Аз тарафи шохидони Иегово аз соли 1930 то соли 1952 (дар давоми 22 сол) ба тарафдорони худ нағирифтани ваксинаҳои зидди бемориҳо манъ карда шудааст, аз соли 1967 то соли 1980 (дар тӯли 23 сол) манъ кардани гузаронидани пӯст ва дигар органҳо ба беморон ҳар як касро ба тааҷҷуб меандозад. Онҳо соли 1944 дар бораи қабул накардани хуни дигар кас манъи ҳудро қорӣ намуданд ва он ҳанӯз амал мекунад.

Ҳаракат воситаи аз ҳама аниқии қиёфаи инсонро ошкоркунанда аст. Инсон чӣ гуна ҳаракат кунад, он ҳамон хел аст.

Гегел

Ҳар кӣ бо мақсади он ки ўро донишманд гўянд, бо одами аз худ донотар баҳс кунад, нодониш худро ба намоиш мегузорад.

Саъдии Шерозӣ

дани лагери онҳо аз усулҳои фаъоли миссионерон ба ҳисоб меравад.

Одатан меғўянд, ки ин гуна амалиёт бо бачаҳои шаҳрвандоне, ки ба калисо равуо мекунанд, ошкоро гузаронида мешавад. Аммо дар асл барои касе сир нест, ки ин гуна ҳаракатҳо барои «бачаҳои тарбияи эътиқоддишон дар канор монда» ташкил карда мешавад.

Онҳо ба воситаи шахсони ба калисо барои ибодат омадагон дар маҳалла ва мактабҳо эълон мекунанд, ки барои лагерҳо роҳхатҳои бепул дода, дар лагерҳо барои онҳо маҳфилҳои гуногун ташкил мешавад, бачаҳо он чойҳо истироҳати пурмазмун хоҳанд гузаронд, ба зиярати чойҳои бостонӣ хоҳанд рафт ва ҳоказо.

Дар байни китобхое, ки миссионерон паҳн менамоянд, будани «Инчил» барои бачаҳо низ ҳолати тасодуфӣ нест. Аммо ин ҳам ба тактикаи миссионерон ҳамчун ҳолати табиӣ-қонунӣ аст.

Дар калисоҳо ташкил кардани «мактабҳои якшанбегӣ» барои бачаҳо, дар ин мактабҳо бо иштирокчиён гузаронидани ҳар гуна тадбирҳо, ба сахна гузоштани спектаклҳои бо таълимоти сектаҳо саршор, ҳамин тавр ба бачаҳои тайёргарии муайян гузашта тақсим карда додани адабиётҳои ба масеҳӣ даъваткунанда аз он далолат медиҳанд, ки миссионерҳо барои забти қалби бачаҳо усулҳои ба худ хосро мавриди истифода қарор медиҳанд.

МУБОРИЗАИ ЗИДДИ МИССИОНЕРӢ

Масъалаҳои муборизаи зидди миссионерӣ дар Қонуни Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» пешбинӣ карда шудааст.

Мувофиқи ин қонун «Ҳаракати диндорони як конфессияи динӣ барои ба дигар дин даровардан раवона-

шуда (прозелитизм), инчунин дигар ҳар гуна фаъолияти миссионерӣ манъ карда мешавад. Шахсони барои вайрон кардани ин қоида айбдорбуда ба ҷавобгарии дар санадҳои қонунӣ муқарраршуда кашида мешаванд» (моддаи 5-ум).

Аммо ҳоло миссионерон аз аҳамияти устувор касб намудани арзишҳои демократӣ, ҳуқуқҳои инсон дар миқёси дунё низ ба мақсадҳои худ устокорона истифода бурда истодаанд.

Масалан, миссионерон аксар вақт дар ҳаракати худ қоидаҳои муҳимтарини **«Баёнияи умумичаҳонии ҳуқуқи инсон»** ва **«Пакти байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ»**-ро рӯкаш мекунанд.

Зимни ин ҳаракатҳо онҳо ҳар як инсон ҳуқуқи озодии вичдон доштанаширо, аз ҷумла, ҳуқуқи дини худро тағйир додан, тоату ибодат кардан, озодона ба ҷо овардани расму оин ва маросимҳои динӣ барин қоидаҳоро ёдовар шуда, фаъолиятҳои гуё қонунӣ буданаширо даъво менамоянд.

Лекин дар банди 2-юми моддаи 18-уми ин ҳуҷҷат дигар кардани эътиқод бо ҳаракатҳои маҷбурӣ вобаста

Агар шумо дар шуури ҷавонон қадом кайфият болотар буданаширо гӯед, ман ба шумо табиати авлоди оянда чӣ гуна шуданаширо гуфта медиҳам.

Эдмунд Берк

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро бо мазмуни «Ҷавонони донишҷӯ — объекти асосии фаъолияти миссионерон» вобаста карда, фаҳмонед.

«Дар донишгоҳҳо ва коллеҷҳои тамоми дунё 37 миллион донишҷӯ таҳсил мегиранд. Аксарияти онҳо баъд аз 20 сол соҳиби мансабҳои калон мешаванд».

П. Ҷонстоун. «Оператсияи дунё»

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матнро хонед. Ба шахрвандон аз тарафи давлат ҳукуки озодии вичдон дода шудааст, барои амалӣ намудани ин ҳуқуқ ба онҳо чӣ гуна ўҳдадориҳо гузошта шудааст? Фикратонро асоснок кунед.

Шаҳрвандон зимни амалӣ намудани ҳуқуқ ва озодиҳои худ ба манфиатҳои қонунӣ, ҳуқуқу озодиҳои давлат ва ҷамъият осеб нарасониданашон шарт аст.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон, моддаи 20-ум

набояд буданаш, дар банди 2-юми моддаи 20 қоидаҳои оид ба зарурати манъи қонунии ҳаракатҳои душманӣ ва бадғаразии диниро барангезанда мустаҳкам қарда шудаанд.

Мақсади асосии миссионерон кадом як динро тарғиб қардан ё кадом дини дигарро суғуст қардан нест, балки ба сулҳу амонии диёре, ки мо он ҷо зиндагӣ мекунем, раҳна зада, тараққиётро бар бод додан аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲҚАМКУНӢ

1. Секта гуфта чиро мефаҳмед?
2. Зарарҳои фаъолияти сектаҳо дар ҷиҳати намоён мешаванд?
3. Миссионерон дар бобати қор ё бачаҳо ба ҷиҳати эътибор медиҳанд?
4. Дар Қонуни Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» ба миссионерӣ чӣ гуна муносибат баён шудааст?

§23

МАЗМУН ВА МОҲИЯТИ ҚОНУН «ДАР БОРАИ ОЗОДИИ ВИЧДОН ВА ТАШКИЛОТҲОИ ДИНӢ»

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон қайд шудааст, ки «Дар Республикаи Ўзбекистон ҳамаи шаҳрвандон ҳуқуку озодиҳои яхела дошта, сарфи назар аз ҷинс, миллат, забон, дин, баромади иҷтимоӣ, эътиқод, мавқеи шахсӣ ва иҷтимоиашон дар назди қонун баробаранд». Оё шумо фикр кардаед, ки ин ҷо кадом арзишҳо дар назар дошта шудаанд?
2. Дар бобати таъмин намудани озодии вичдон дар кишварамон чӣ гуна корҳои амалӣ иҷро карда мешаванд?

Дар моддаи 31-уми Конститутсия зикр шудааст, ки «Барои ҳама озодии вичдон кафолат дода мешавад. Ҳар як инсон ҳуқуқ дорад, ки ба дини хостагаш эътиқод ё ба ягон дин эътиқод накунад. Ба маҷбуран бор кардани назарҳои динӣ роҳ дода намешавад».

Қонуни Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» механизми қоидаҳои болоии конституционӣ мебошад. Дар моддаи 3-юми ин қонун ҳам қайд шудааст, ки озодии вичдон ба шаҳрвандон кафолат медиҳад, ки ба ягон дин эътиқод кунанд ё

Ба ҷалб намудани бачаҳои ба воя нарасидагӣ ба ташкилотҳои динӣ, инчунин ба ихтиёри онҳо зид ё бар зидди ихтиёри падару модарашон ё шахсонӣ ҷойгузини онҳо динро омӯзонидан роҳ дода намешавад.

*Аз моддаи 3-юми Қонуни Республикаи Ўзбекистон
«Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ»*

Ба дин эътиқод намудан ё озодии дигар эътиқодҳо ба дараҷаи зарурии таъмин кардани бехатарии миллий ва тартиботи ҷамъиятӣ, ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқу озодиҳои дигар шахрвандон маҳдуд карда шуданаш мумкин.

***Аз Қонуни
Республикаи
Ўзбекистон
«Дар бораи озодии
вичдон ва
ташкилотҳои
динӣ»***

ба ягон дин эътиқод нақунанд, Ин ҳуқуқи конституционии вай аст.

Мувофиқи он шахрванд метавонад ба дин эътиқод намояд ё эътиқод нақунад, ибодат ба ҷо оварда, дар расму оин ва маросимҳои динӣ иштирок ё иштирок на- намояд, ҳангоми аниқ кардани муносибати худ ба гирифтани таълими динӣ ўро бо ин ё он тарз маҷбур сох- тан манъ мебошад.

Падару модарон барои он, ки фарзандонашон ба ҳар гуна равияҳои зарарнок шомил нашаванд, масъул ҳастанд. Онҳо барои маънавият, инчунин ахлоқу одоби фарзандони худ ҷавобгаранд. Ҳар як падару модар ба бачаҳои худ арзишҳои миллиашонро бояд дуруст фаҳмонанд.

Масъалаҳои дину эътиқод қисми узвии маънави- яти инсон аст. Оид ба мазмуну моҳияти ин масъалаҳо аз бар кардани донишҳои васеъ ва асоснок ба ташкили дурусти фаъолияти ҳаётию амалӣ хизмат мекунад.

Дар натиҷаи ба соҳаи қонун даровардани меъёрҳои оид ба озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ барои фаъолияти расмӣ намояндагони ҳамаи динҳо имкони- ятҳои калон фароҳам омаданд.

Мақсади асосии қонун аз таъмин намудани озодии вичдон ва ҳуқуқи эътиқоди динии ҳар як шахс, сарфи назар аз муносибати динӣ баробарии шахрвандон,

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

1-уми майи соли 1998 дар сессияи XI-уми Олий Маҷлиси Республикаи Ўзбекистон таҳрири нави аз 23 модда иборати Қонун «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» қабул шуд ва зимни тартиб додани ин қонун шароити ба худ хоси мамлакатамон, ҳуқуқу манфиатҳо ва менталитети аҳо- лии сокини он ба назар гирифта шуд.

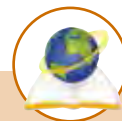
Республикаи Ўзбекистон ҳамчун ифодаи садоқаташ ба принципҳои демократӣ дар муносибатҳои байни давлат бо дин ва ташкилотҳои динӣ ба усулиятҳои зерин амал карданаширо эълон намуд:

- ҳурмат кардани эҳсосоти динии диндорон;
- эътироф кардани қори хусусии шаҳрвандон ё ташкилотҳои онҳо оид ба эътиқоди динӣ;
- кафолати баробарии ҳуқуқҳои шаҳрвандони бо таълимоти динӣ амалкунанда ва шаҳрвандони ба онҳо амалнакунанда ва роҳ надодан ба таъқиби онҳо;
- дар роҳи эҳёи миллий, дар қори барқарор будани арзишҳои ахлоқии умумиинсонӣ барои истифода аз имкониятҳои ташкилотҳои динӣ зарурати роҳҳои бо онҳо мулоқот карданро ҷустуҷӯ намудан;
- эътироф намудани роҳ надодан ба истифодаи дин ба мақсадҳои ифротгарӣ.

инчунин муносибатҳои вобаста ба фаъолияти ташкилотҳои диниро ба тартиб даровардан иборат аст.

Қонун қоидаҳои «Пакти байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ»-ро эътироф менамояд.

Дин ва эътиқоди худро дигар кардани инсон аксар вақт ба оқибатҳои манфӣ оварда мерасонад. Хусусан, дар оқибати чунин ҳаракатҳо дар муҳити оила ба муносибати падару фарзанд, бародару додар дарз рафтаниро ҳеч сафед кардан мумкин нест. Бо назардошти чунин ҳолатҳо дар ҳуҷжатҳои қонунӣ ҷавобгарӣ ҳам муайян шудааст. Масалан, дар қисми дуюми моддаи 240-уми Кодекси маъмурии Республикаи Ўзбекистон кирдор барои диндорони як конфессияро ба дигараш гузаронидан (прозелитизм) ва барои дигар фаъолияти миссионерӣ ҷавобгарӣ муқаррар карда шудааст.

Прозелитизм
рафторест, ки барои диндори мансуб ба як конфессияро ба дигараш гузаронидан ҳаракат шудааст.

Дар Конституция ва қонунҳои мо баробарии ҳуқуқ ва озодиҳои ҳамаи шаҳрвандон сарфи назар аз миллат, забон ва динашон кафолат дода шудааст. Ба онҳо барои маданияти миллии худ, анъана ва урфу одатҳои одамононро ҳифз кардан, ҳарчониба инкишоф додан ҳамаи имкониятҳо фароҳам оварда шудааст.

Шавкат Мирзиёев

Дар қонунҳои Ўзбекистон инчунин тайёр кардан, нигоҳ доштан ва паҳнкунии нашрҳои матбаавӣ, маҳсулоти кино, фото, аудиоӣ, видеоӣ, ки ғояҳои экстремизми динӣ, сепаратизм ва бунёдпарастӣ (фундаментализм) доранд, ҳамчун ҳуқуқшиканӣ баҳо дода шудааст.

Хулоса карда гӯем, дар ҳаёт татбиқ намудани Қонун «Дар бораи озодии виҷдон ва ташкилотҳои динӣ» дар ҳаёти республикамон воқеаи бузург шуд. Дар натиҷаи ислоҳоти ҳуқуқие, ки оид ба ин соҳа амалӣ мешавад, барои иҷрои вазифаҳои таъмини ба рӯйхат гирифтани ташкилотҳои динӣ, онҳоро раҳбарӣ намудан, гирифта-

ФАҶОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро хонед ва онро бо қоидаи зерини моддаи 4-уми Конституцияи Республикаи Ўзбекистон вобаста карда, фаҳмонед: «Республикаи Ўзбекистон ҳурмат намудани забон, урфу одат ва анъанаҳои ҳамаи миллат ва қавмҳоро, ки дар ҳудудаш истиқомат мекунанд, таъмин мекунад, барои инкишофи онҳо шароит фароҳам меорад».

«Мақбарае бо номи Дониёр пайғамбар, ки дар даври Соҳибқирон Амир Темур дар шаҳри Самарқанд бунёд шудааст, аз тарафи намоёндогони дини ислом, насронӣ ва ҷудия як хел эъзоз мешавад.

Халқи диёрамон дар давоми чандин аср ин қадамҳои муборақро ҳифз карда, обод намуда, нисбати он эҳтиром ба ҷо меорад».

Шавкат Мирзиёев

ФАЪОЛИЯТИ ЭЧОДӢ

Матни зеринро хонед. Имкониятҳои ба ташкилотҳои динӣ фароҳам наму-
даи давлатро дар асоси принсипи таҳаммулу мурувват таҳлил кунед.

*«Мақомоти идоракунии марказии ташкилотҳои динӣ чизҳои ба мақ-
садҳои динӣ истифодашаванда, адабиётҳои динӣ ва дигар материалҳои
мазмунӣ динӣ доштара мувофиқи тартиби санадҳои қонунии Республикаи
Ўзбекистон ҳақ доранд истеҳсол карда, экспорт ва импорт, паҳн намо-
янд».*

**Моддаи 19-уми Қонуни Республикаи Ўзбекистон
«Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ»**

ни пеши роҳи паҳншавии равияҳои ноанъанавии динӣ,
такмил додани системаи таълими динӣ, инчунин чопу
паҳн кардани адабиёти динӣ, таъмин кардани барқарор-
рии ҳаёти динӣ механизми ҳукукии ҷавобгӯи талабҳои
замон ба вучуд оварда шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Моддаи 216²- уми Кодекси ҷиноии Республикаи Ўзбекистонро хонда,
чиҳатҳои субъективии риоя накардани санадҳои қонунии дар бораи
ташкилотҳои диниро фаҳмонда диҳед. Субъекти ин ҷиноятҳо кӣҳо
шуданашон мумкин? Объекти ҷиноят чист?
2. Дар мамлакати мо барои дастгирӣ кардани сулҳ ва аҳлии байни кон-
фессияҳои динӣ чӣ гуна тадбирҳо гузаронида мешаванд?
3. Дар қонунҳои Республикаи Ўзбекистон барои прозелетизм чӣ гуна ҷа-
вобгарӣ пешбинӣ шудааст?
4. Ба донишхоятон аз ҷанни таърих таъя намуда, дар бораи чӣ гуна таъ-
мин шудани озодии вичдон мулоҳиза намоед.
5. Зери мафҳуми «озодии вичдон» чиро мефаҳмед?

§24

НАҚШИ ЎЗБЕКИСТОН ДАР МУБОРИЗАИ ЗИДДИ ЭКСТРЕМИЗМ ВА ТЕРРОРИЗМИ ЗЕРИ НИҚОБИ ДИН

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Оё фикр кардаед, ки чаро экстремистҳо барои амалӣ намудани мақсадҳои бадғаразонашон динро ниқоб карда, ҳаракат мекунанд?
2. Ба фикри шумо мақсади асосии экстремистҳо ва террористон чист?
3. Муносибати намоёндагони динҳои дунё ба ғояҳои экстремистон чӣ гуна аст?
4. Дар шуури инсон пайдо шудани ҷои ҳолӣ (вакуум) оё барои ба ғояҳои экстремистӣ итоат намудан оварда мерасонад?
5. Барои он ки дар шуури инсон ҷои ҳолӣ набошад, чӣҳо бояд кард?

*Касе, ки дар
маркази замин
назорат ҷорӣ
намояд, ӯ ба
қазираи Дунё
соҳиб мешавад,
касе агар дар
қазираи дунё
назорат ҷорӣ
намояд, ӯ аз
болои Ҷаҳон
ҳукмронӣ карда
метавонад.*

Ҷон Маккиндер

Дар солҳои 90-уми асри XX дигар шудани ҳаритаи сиёсии дунё, ба вучуд омадани давлатҳои нави мустақил, глобализатсияи ҷамъияти ҷаҳонӣ дар муносибатҳои замонавии байналмилалӣ барои ташаккули тартиботи нав омил шуданд.

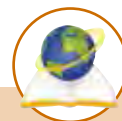
Дар ин давр минтақаи Осиёи Марказӣ бино ба аҳамияти иқтисодию стратегияш ҳамчун ҳудуди муҳими дунё эътироф шуд. Барои ин чунин омилҳо сабаб шуданд:

- Осиёи Марказӣ ҳудуди пайваستкунандаи роҳҳои бисёр муҳими нақлиёт ва коммуникатсияи байни шимол ва ҷануб, шарқ ва ғарб ба ҳисоб меравад;
- Осиёи Марказӣ дар нуктае ҷой гирифтааст, ки тамаддуни Шарқ ва Ғарб ба ҳам вохӯрда, динҳои ислом, насронӣ ва буддӣ ҷамъ гаштаанд;

- Захираҳои табиӣ минтақа (нефт, газ, тилло, уран, металлҳои ранга ва монанди инҳо) бой аст ва аксариятро ҳамчун оҳанрабо ҷалб карда истодааст.

Гуруҳҳои баднияти ба ин сарватҳои моддӣ соҳиби-ро мақсад карда ҳаракат намуда истодаанд, ки аз ҳар як имконият истифода бурда, ба сарвати аз ҳама бузургамон — арзишҳои миллӣ ва маданиятамон таҳдид намо-янд.

Мо ҳоло дар замони мураккаб зиндагӣ карда исто-даем. Вақтҳои охир кишварҳои тамоми дунёро экс-тремизми динӣ ва терроризм саҳт ба ташвиш оварда-аст. Ҷангҳои маҳаллӣ, муқовимати ҳарбӣ ва мочароҳо, хуруҷҳои террористӣ дар минтақаҳои гуногуни дунё ба бехатарии байналмилалӣ таҳдид менамояд. Ҳоло экстремизми динӣ ва терроризми байналмилалӣ барои кишварҳои динӣ на фақат ба масъалаи амнияти берунӣ, балки ба масъалаи ба бехатарии дохилӣ дахлдор таб-дил ёфтааст. Чунки ташкилотҳои динии экстремистӣ ва террористии байналмилалӣ бо усулҳои ҷанговарона кӯшиш карда истодаанд, ки гуруҳҳои барои ғасби ҳуку-

Эстремизми

динӣ ар-

зишҳои динии
анъанавии
ҷамъият ва
маҷмӯи аҳқому
ақидаҳоро ин-
кор карда, «ғо-
я»-ҳои ба онҳо
зид ва амалҳо-
ро агрессивона
(таҷовузга-
рона) тарғиб
намудан аст.

НАЗАРЕ БА ТАЪРИХ

Ҳаракатҳои террористӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ солҳои 1990-1996 дар давоми ҷанги дохилӣ дар Тоҷикистон, солҳои 1999-2001 дар вилояти Боткенти Қирғизистон, дар ҳудуди мамлакатамон соли 1990 дар Наман-гон ва Андиҷон, соли 1999 дар Тошканд, солҳои 1999-2001 дар вилоятҳои Сурхондарё ва Тошканди Ўзбекистон, моҳҳои март-апрели соли 2004 дар шаҳри Тошканд ва вилояти Бухоро, моҳи июли соли 2004 дар шаҳри Тош-канд, соли 2005 дар Андиҷон содир шуданд.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро бодикқат хонед. Дар бораи анъанаҳои таҳаммулпазирии ба халқамон аз азал хос фикратонро баён кунед:

«Давлати мо давлати бисёрмиллат ва бисёрконфессия аст. Ҳоло дар мамлакати мо намояндагони беш аз 130 миллат ва халқият ҳамчун фарзандони як оилаи аҳли тифоқ зиндагӣ ба сар мебаранд. Дар ин бобат, бешубҳа, анъанаҳои таҳаммулпазирии ба халқамон аз азал хос нақши муҳим бозида истодаанд».

мат муборизакунандаро ташкил намуда, онҳоро харҷониба рағбатнок ва дастгирӣ мекунанд.

Республикаи Ўзбекистон баъди расидан ба истиклол бо назардошти дар миқёси минтақавӣ ва умумиҷаҳонӣ хавф доштани мутаассибӣ, экстремизм ва терроризм ғояи бо ҷамъияти ҷаҳонӣ якҷоя мубориза бурданро ба муқобили ин хавф аз минбарҳои ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ эълон намуд. Хусусан, Президенти нахустини Республикаи Ўзбекистон Ислоҳ Каримов 28 сентябри соли 1993 дар маҷлиси 48-уми Ассамблеяи умумии СММ маъруза карда, аҳли ҷаҳонро ба муттасил омӯхтан ва ҳал намудани муаммои Афғонистон даъват намуд.

Ўзбекистон барои ба тартиб даровардани ҷараёнҳои ҳуқуқии мубориза бар зидди экстремизми динӣ ва терроризм, гирифтани пеши роҳи паҳншавии ғо-

*Мемориали милли
ва музее, ки ба ҷои
манораҳои бар
оқибати кирдори
террористии соли
2001 яқсоншуда
бунёд гардидааст.
Ню-Йорк*

Бунёдгарой — ақидапарастӣ (араб. *ақида* — боварӣ) дар шароити муайян ба ягон ғоя ё усулият (принсип) қатъӣ бовар карда, онро мутлақ дониш ва дар асоси он қоидаю тартиботро ташкил карданро мақсад қарор додан, шароит, ҳолат, вазъиятро ба ҳисоб нагирифта, онро кўр-кўрона дастгирӣ намуданро мефаҳмонад.

Экстремизм (франс. — *extremisme*, латинӣ *extremus* — қатъӣ, охирина) тарғиб ва ба амал баровардани ғояҳои зидди қонуну қоидаҳои муайяни ҷамъият қабулкарда.

яҳои экстремистӣ дар сиёсати дохилии худ чораву тадбирҳои заруриро амалӣ карда меояд.

Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон ва таҳрири нави Қонун «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ», ки 1-уми майи соли 1998 қабул шудааст, дар баробари мучассам намудани асосҳои ҳуқуқии фаъолият дар самти мазкур ба паҳн шудани ғояҳои экстремистӣ дар зери ниқоби дин нуқта гузошт.

Республикаи мо дар мубориза бар зидди экстремизм ва терроризм ва бо манбаъҳои молиявии он — наркобизнес ва наркотрафик сиёсати қатъӣ мебарад. Соли 1999 қабул шудани Қонун «Дар бораи воситаҳои нашъамандӣ ва моддаҳои психотроп», соли 2000 Қонун «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» ва 1-уми январӣ соли 2006 Қонуни эътибор пайдокарда «Дар бораи даромади аз фаъолияти ҷиноӣ гирифтаре легализатсия кардан ва муборизаи зидди аз ҷиҳати молиявӣ таъмин кардани терроризм» ҳам фикрамонро тасдиқ менамояд.

Солҳои гузашта республикаи мо чандин ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ вобаста ба муборизаи зидди терроризмро ратификатсия кард. Аз ҷумла, 24-уми апрел

Бино ба маълумоти департаменти давлатии ШМА, дар рӯи замин сола беш аз 10 ҳазор кирдори террористӣ содир мешавад.

Дар оқибати ин ҳаракатҳо беш аз 70 ҳазор нафар бевақт аз ҳаёт ҷашм мебаранд, 80 фоизи онҳоро бачаҳои ба воя нарасида ташкил медиҳанд.

Бино ба маълумоти статистику байналмилалӣ ҳоло дар дунё беш аз 500 ташкилоти террористӣ мавҷуд аст.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матни зеринро хонед, ҷангҳо ба чӣ қадар оқибати вазнин меоранд? Аз ин хусус мулоҳиза ронед.

Дар ҷанг подшоҳи ғолиб ва хушбахт, лашқари ғолиб ва хушбахт, давлати ғолиб ва хушбахт, сохтори ғолиб ва хушбахт шуда метавонад. Аммо одами ғолиб ва хушбахт намешавад. Зеро ҷанг одамро барои куштани одам маҷбур мекунад. Одами одамро кушта ҳеҷ гоҳ хушбахт намешавад.

Ўткир Ҳошимов, «Қайдҳо дар ҳошияи дафтар»

ли соли 2000 бо ташаббуси Президенти нахустини Республикаи Ўзбекистон Ислоҳ Каримов дар шаҳри Тошканд аз тарафи раҳбарони Қазокистон, Қирғизистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон созишнома оид ба решаи намудани терроризм ҳамчун ҷинояти саҳттарин ва 21-22-июни ҳамон сол дар мулоқоти раҳбарони ИДМ низ оид ба ин масъала ҳуҷҷати муҳим имзо карда шуд.

Инчунин Олий Маҷлиси Республикаи Ўзбекистон якҷанд Конвенсияи байналмилалиро, аз ҷумла, «Дар бораи гирифтани пешро ҷинояти генотсид ва барои содир кардани он ҷазо додан» (12 январӣ соли 1961 эътибор пайдо кардааст), «Дар бораи муборизаи зидди ба кирои гирифтани ҷиноятгарони кирои, истифодаи онҳо, молиявӣ таъмин намудан ва омӯзонидани онҳо» (12 январӣ соли 1989 қабул шудааст), «Дар бораи мубориза бар зидди терроризми бомбардор» (16 декабри соли 1997), «Дар бораи ба мақсади ёфтани модаҳои таркандаи пластикӣ онҳоро маркировка кардан» (соли 1991) ва монанди инҳоро ратификация кард.

Ин гуна тадбирҳои, ки республикаи мо бар зидди терроризм ба амал мебарорад, барои таъмини сулҳу амонӣ аҳамияти калон дорад. Хусусан, фаъолияти ҷандин идораҳои давлатӣ, аз ҷумла, вазоратҳои мадони, вазиятҳои давлатдорӣ ва қарбҳои дохилӣ, хизмати амнияти миллӣ, идораҳои қарбдорӣ, гумрук (боҷхона) ва прокуратура дар мубориза бар зидди терроризм мунтазам ба роҳ мондан талаби рӯз аст.

Республикаамон якҷанд шартномаҳои байналмилалӣ зидди терроризм ратификация карда, ӯҳдадорӣро аз рӯи онҳо муттасил иҷро менамояд. Дар айни замон оид ба ин масъалаҳо ташаббусҳои онро алоҳида бояд таъкид кард.

СММ оид ба гирифтани пеши роҳи терроризм ва муборизаи зидди он 13-то хуччат (11 Конвенсия ва 2-то протокол) қабул кардааст. Ҳоло Ўзбекистон 12-то ин гуна шартномаи байналмилалиро ратификатсия кардааст. Аз ҷумла, аз байни онҳо хуччатҳо «Дар бораи мубориза бар зидди амалҳои ғайриқонунии ба бехатарии авиатсияи мусофирбар таҳдидкунанда» (соли 1971), «Дар бораи гирифтани пеши роҳи ҷиноятҳои зидди шахсони аз ғимояи байналмилалӣ истифодабаранда, аз ҷумла агентҳои дипломатӣ ва барои ин гуна ҷиноятҳо ҷазо додан» (соли 1973), «Дар бораи муборизаи зидди ба гарав гирифтани одамон» (соли 1979), «Дар бораи ҷисман ғимоя намудани таҷҳизоти ядровӣ ва материалҳои ядровӣ» (соли 1980), «Дар бораи муборизаи зидди амалҳои ғайриқонунии ба бехатарии киштиронии баҳрӣ таҳдидкунанда» (соли 1988), «Дар бораи муборизаи зидди терроризми бомбадор» (соли 1997), «Дар бораи муборизаи зидди молиявӣ таъминкунии терроризм» (соли 1999) барин конвенсияҳоро номбар кардан мумкин.

Ҳоло СММ лоиҳаи конвенсияи байналмилалӣ «Дар бораи муборизаи зидди хурӯҷҳои терроризми ядровӣ» ва «Консепсияи умумии оид ба муборизаи зидди терроризм»-ро тайёр карда истодааст, ки бо ташаббусҳои Республикаи Ўзбекистон дар бобати мубориза бар зидди терроризм ҳамроҳанг аст.

Ўзбекистон дар доираи Шӯрои Европа ҳам 7-то шартномаи байналмилалӣ оид ба муборизаи зидди терроризмро имзо кардааст.

Республикаи Ўзбекистон дар масъалаҳои муборизаи зидди экстремизм ва терроризм дар доираи Иттиҳоди давлатҳои мустақил, Ташкилоти ҳамкориҳои Шанхай, Ташкилоти ҳамкориҳои иқтисодии Евроосиё, Ташкилоти ҳамкориҳои исломӣ ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ низ фаъол иштирок менамояд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Барои ба муаммои глобалии замони ҳозира табдилёбии муаммои терроризми байналмилалӣ кадом сабабҳо вобастаанд?
2. Хусусиятҳои асосии экстремизми динӣ аз ҷиҳати иборат аст?
3. Шумо барои ғимояи ҷамъият аз ғояҳои экстремистӣ-динӣ чӣ гуна тақлифҳо баён мекардед?
4. Ҳифзи арзишҳои маънавӣ чаро зарур аст?

БАРОИ ХОНИШИ ИЛОВАГӢ

- Соли 1993 дар сессияи 48-уми СММ Президенти нахустини Республикаи Ўзбекистон Ислом Каримов оид ба мустақкам намудани амнияти минтақавӣ ва паҳн нашудани аслиҳаи ядровӣ ва халъи силоҳ тақлифҳо баён намуд.
- Соли 1995 дар сессияи 50-уми Ассамблеяи умумии СММ Ўзбекистон бо ғояи барои ба Афғонистон надаровардани яроқу аслиҳа эмбаргои байналмилалӣ қорӣ кардан баромад.
- Соли 1997 бо ташаббуси мамлакатамон гурӯҳи мулоқоти 6+2 (Эрон, Хитой, Покистон, Тоҷикистон, Туркменистон, Ўзбекистон, ШМА ва Россия) фаъолият нишон дод.
- Соли 1999 «Дар бораи принципҳои бо роҳи сулҳомез бартараф намудани муаммоҳои Афғонистон» баёнияти Тошканд ба имзо расид.
- Дар саммити ташкилоти НАТО (Бухарест, соли 2008) бо мақсади бо роҳи сиёсӣ ҳал намудани мочарои Афғонистон, расонидани ёриҳои иқтисодӣ ба он фаъолияти Гурӯҳи мулоқот 6+3 (бо иштироки НАТО) намоён гардид.
- Соли 1999 дар саммити Ташкилоти бехатарӣ ва ҳамкориҳои Европа дар Истамбул Ўзбекистон ғояи ташкил кардани Маркази байналмилалӣ мубориза бар зидди терроризмро пешниҳод карда буд. Сентябри соли 2001 ин ғоя бо таъсиси кумитаи аксултеррор дар доираи Шӯрои амнияти СММ тасдиқи худро ёфт.
- Соли 2002 бо пешниҳоди Ислом Каримов Маркази мувофиқсозии ахбори минтақавӣи Осиёи Марказӣ оид ба муборизаи зидди муомилаи ғайриқонунии воситаҳои нашъамандӣ ва моддаҳои психотропӣ ташкил карда шуд.
- 6-уми майи соли 2014 бори аввал баъди ташкил шудани СММ панҷ давлати дорои яроқи ядровӣ — ШМА, Британияи Кабир, Франсия, Хитой ва Россия шартномаи дар бораи дар Осиёи Марказӣ ташкил кардани минтақаи аз яроқи ядровӣ холиро имзо карданд.

§25

ДИН ВА МАДАНИЯТИ ИСТЕЪМОЛИ АХБОР ДАР КИБЕРМАКОН

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАЪОЛ НАМУДАН

1. Фикри: «Касе, ки ахборро соҳибӣ намояд, дунёро соҳибӣ мекунад»-ро чӣ хел мефаҳмед?
2. Вакте, ки маълумотҳои расмӣ ва норасмӣ Интернет мегӯянд, шумо чиро мефаҳмед?
3. Паҳн кардани хабари дурӯғ, ноором намудани оромии касе дар арзишҳои миллиаҷиб чӣ гуна баҳо мегирад?
4. Муносибати шумо ба хабари шахсони номаълум ба телефони дастиятрон ё почтаи электрониатон чӣ хел аст?

КИБЕРМАКОН

Ҳоло ҷинойтҳое, ки ба воситаи Интернет содир мешаванд, хеле зиёд шудаанд. Онҳо дар кибермакон ба рои худ «лона» сохта, дар миқёси глобалӣ сабабгори ба вучуд омадани таҳдидҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва мафкуравӣ мешаванд.

Мафҳуми «кибермакон» бори аввал соли 1982 ба истеъмол даромад. Кибермакон аз калимаҳои «кибернетика» ва «макон» иборат аст.

Асоси техникаи кибернетикаро машинаҳои ҳисоби электронӣ--компютерҳо ташкил мекунанд. Киберма-

Бисёр гуфтани ҳар чизи шунидаи кас барои дурӯғгӯии вай далели зарурист.

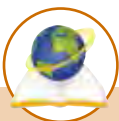

Ҳадис

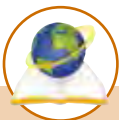

Кибернетика (юнунӣ, санъати идоракунии) — фаннест, ки бо ахборро қабул намудан, онро аз сари нав кор кардан ва аз он барои идора кардани ҷараёнҳои гуногун истифода бурдан машғул мешавад.

Ахбор сарфи назар аз шакли тасаввур маълумот дар бораи шахсон, воқеаҳо ва ҷараёнҳо аст.

Информатсия -(лот. informatio--фаҳмондан, маълум намудан)-- яке аз мафҳумҳои асосии кибернетика буда, ҷамъи нишондиҳандаҳо, маълумотҳо, хабарҳо аст ва ҳ.к.

Маданияти истеъмоли ахбор - қувваи маънавию рӯҳиест, ки бар зидди ахбороти барои аз маҷро баровардани маънавияти инсон равона карда шудааст.

кон ба туфайли ахборро фиристодан ва қабул кардан ба воситаи муҳими идоракунии ҷараёнҳои гуногун ва таъсиррасонӣ ба онҳо табдил ёфтаанд.

Ҳоло терроризми хавфи глобалӣ дошта ба олами интернет низ даромад, аз ин сабаб истилоҳи «кибертерроризм» пайдо шуд.

Кибертеррорчиҳо аз технологияҳои ахбор истифода бурда, барои гузаронидани таъсири сиёсӣ, динӣ ва мафкуравӣ ҳаракат менамоянд. Дар ин ҷараён аз хизмати ҳакерҳо истифода мешавад.

Ҳакерҳо ба захираҳои маълумоти идораҳои давлатии бисёр мамлакатҳо, сохтори молия, ташкилотҳои байналмилалӣ ҳучум ташкил намуда, бетартибро ба вучуд меоранд.

Кибертеррорчиён ба завқи наврасон нигоҳ карда, онҳоро ба тамошои ҳар гуна видеолавҳаҳо ва суратҳо ҷалб мекунанд. Бо ҳамин усул ба арзишҳои миллий ва умумиинсонӣ осеб мерасонанд. Дар натиҷа ба воситаи ташаккули инсонҳои манкурт муҳити оромӣ ва суботи кишварҳо аз роҳ мебароранд.

Кибертеррорчиҳо барои расидан ба мақсадҳои худ аз омилҳои динӣ истифода бурда, қалби инсонҳоро забт карданӣ мешаванд. Ба воситаи нодуруст талқин кардани донишҳои динӣ ташаккул додани кайфияти мутаассибӣ дар ягон ҳудуди муайян мақсади асосии онҳо ба ҳисоб меравад.

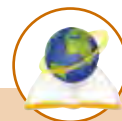
АХБОР

Дар шароити глобализатсия ба зудӣ паҳн намудани маълумот бо воситаҳои замонавӣ мушоҳида мегардад. Манъкуниҳои сиёсӣ, сарҳадоти давлатӣ ба паҳши хаба-

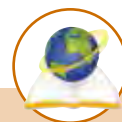
ру маълумотҳо ба воситаи интернет хавфи калони мод-
дию маънавӣ оварданашонро дар мисоли чандин дав-
латҳо дидан мумкин.

Дар хабарҳои норасмӣ тарғиботи ғояҳои вайронгар
ва даъватҳо ба террор бисёр ба назар мерасанд. Аз ин
сабаб боло бурдани сатҳи маданияти истеъмоли ахбор
зарурати ҳаётӣ шудааст.

Зеро инқилоби муосири илмию техникавӣ асосҳои
моддии ҳаёти ҷамъиятро ба тартиб даровард. Сатҳи
зиндагии халқро на ҳудуди онҳо зиста ё ресурсҳои
табиии онҳо, балки салоҳияти ахборӣ, интеллектуалӣ ё
маънавии онҳо муайян менамояд.

**Таҳдиди ин-
форматсионӣ**
— таҳдиди
воқеии таъси-
ри ахбор.

**Хавфи инфор-
матсионӣ**—
таъсири во-
қеии инфор-
матсионии
қувваҳои му-
айяни сиёсиро
иҷтимоӣ ба
манфиатҳои
ҷамъият ва
давлат аст.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

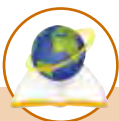
Матни зеринро хонед ва мазмунӣ онро бо мафҳу-
ми маданияти истеъмоли ахбор эзоҳ диҳед.

*«Эй қасоне, ки имон овардед, агар фосиқа бароя-
тон хабаре овард, таҳқиқ қунед, мабодо аз рӯи но-
донӣ ба мардуме осеб бирасонед, он гоҳ аз қоре, ки
қардаед, пушаймон шавед!»*

Қуръони қарим. Ҳучурот, ояти 6-ум.

*Ҳар қас ҳуқуқи озодиҳои фикр қардан, сухан ва эъ-
тиқодро дорад. Ҳар қас ҳуқуқи ахбори дилхоҳашро
ёфтан, гирифтани ва онро паҳн қарданро дорад, ах-
бори бар зидди сохти конституциявии ҷорӣ ва ди-
гар маҳдудкуниҳои бо қонун муқарраршуда аз ин ис-
тисно аст.*

**Конституцияи Республикаи Ўзбекистон,
моддаи 29-ум**

Маданияти истеъмоли ахбор — до-нишҳо, қоби-лият ва малака-ест, ки аз дунёи ахбор чудо карда гирифтани маълумотҳои ба некӣ ва тараққиёт хизматкунан-даро ифода мекунад.

МУБОРИЗА БАРОИ ШУУРИ ИНСОН

Ахборе, ки ба захролуд намудани шуури инсон бо ғояҳои бегона равона карда шудааст, баъзан онҳоро аз роҳи солим мезананд, айнан дар манбаҳои норасмӣ паҳн мешаванд.

Имрӯз, ки дар натиҷаи хурӯҷҳои ахборӣ ҳалалдор шудани даҳлатнопазирии сарҳадҳои давлатҳо рӯй ме-диҳад, полигонҳои мафкуравӣ аз полигонҳои ядровӣ ҳам бештар қудрат доштанишонро нишон медиҳад. Мақсади асосии ҷанги ахборӣ ба оромии шахс ё мамлакат таҳдид карда, аз гузаронидани фишор иборат аст.

МУЛОҚОТИ ВИРТУАЛӢ

Воситаҳои мулоқоти виртуалӣ бо мақсади мубодилаи ҳар гуна файлҳо ва хабарҳо ба роҳ монда шудаанд.

Ҳоло маълумотхое, ки аз тариқи мулоқоти виртуалӣ фиристода мешаванд, фақат дигаронро ба ҳайрат ме-оранд ва дуруст ё нодуруст будани онҳо аҳамияте на-

ФАЪОЛИЯТИ ЭҚОДӢ

Ҳолати зеринро таҳлил кунед.

Дӯстон Адҳам ва Акбар пас аз чанд вақт бо ҳам вохӯрданд. Адҳам ба дӯстаи гуфт, ки дар наздиқӣ оишонаи бисёр форами таомҳои миллӣ ҳаст, он ҷо Wi-Fi ҳам беғул аст, беҳтараш он ҷо равем. Онҳоро ходими оишона, ки либоси хуб дошт, пешвоз гирифт. Адҳам аз ходими оишона Wi-Fi-ро васл карда доданиро илтимос кард. Телефонҳо ба шабакаи ахбори ҷаҳон пайваست шуданд. Хӯроки фармудаишуда ҳам тайёр шуд. Ҳар ду дӯст аз телефонҳо расмҳоро дид, латифаҳоро хонда нишастанд. Пас аз тановул ба кӯча бароманд, рақамҳои телефони якдигарро навишта гирифтанд ва ба ҳамдигар ба воситаи телеграм хабар фиристодани шуданд.

Аслиҳаи ахбор аслиҳаест, ки дорои муайяниш дақиқ буда, ба объекти муҳими конкрет ва махсус интихобишуда ва ё қисми он барои аз кор баровардан равона карда мешавад, дар тафовут аз воситаҳои ҳарбӣ хусусияти тамоман аз кор баровардани сохти ҳарбӣ, иқтисодӣ ё иҷтимоиро дорад.

В.Слипченко

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНӢ

1. Зери мафҳуми «таҳдиди ахборӣ» чиро мефаҳмед?
2. Барои дуруст қабул намудани ахбор кадом амалҳоро бояд иҷро кард?
3. Ахбори норасмӣ бо кадом ҷиҳаташ хавфнок аст?
4. Дар ҳаёти шумо чӣ гуна таҳдиди информатсионӣ ё хавфи информатсионӣ таъсир карданаш мумкин? Ҷавобатонро асоснок кунед.
5. Аз тариқи телеграмм хабари «агар хоҳед, ки коратон нағз шавад, ин хабарро ба даҳ нафар фиристед, вагарна...»-ро гирифтед. Муносибататон ба ин хабар ва супориш чӣ гуна мешавад?

§26

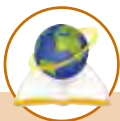
ҚАДРИ ЗИНДАГӢ ДАР ДИНҲО

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Ҳикмати «Ҳаёт--неъмат бебаҳо»-ро шарҳ диҳед.
2. Зарбулмасалҳоро дар бораи ба чонзот озор нарасондан ва ҳикматҳои падарон ва бобоёнамонро ба ёд оред.
3. Дар асрҳои миёна ба ононе, ки ба ҷони ҳудашон қасд мекарданд, чӣ гуна муносибат менамуданд?
4. Чаро дар дини ислом ба шахсе, ки ба ҷони худ қасд кардааст, ҷаноза хондан норавоست? Аз ин хусус чӣ фикр доред?

Дар ҳамаи динҳо зиндагӣ аз тарафи Ҳудованд дода шудан ва зарурати аз он пурсамар истифода намудан таъкид мешавад. Аз ин сабаб ҳар як дин дар таълимоти худ зӯроварӣ, бешафқатӣ, ба ҷони худ ва дигарон қасд намудан ва ба аҳолии ором зулм кардан ва хун рехтанро қатъиян манъ мекунад.

Намояндагони баъзе динҳо барои он, ки ягон мавҷудоти зинда даромада набуд наштавад, даҳонашонро баста мегарданд, барои он ногаҳон ҳашаротро зер карда накушанд, таги пояшонро афшонда мераванд.

МАҲКУМ ШУДАНИ ТАҶОВУЗ БА ҲАЁТ ДАР ДИНҲОИ ДУНЁ

Дар дини насронӣ, ки дар байни динҳои ҷаҳонӣ бештар паҳн шудааст, ба ҷони худ қасд кардан қатъиян маҳкум шудааст, чунки ба ин масъала инсон чӣ қадар умр мебинад, аз тарафи Худо муайян карда шуда, гурехтан аз тақдир кори хато аст, гуфта муносибат доранд. Рӯҳи онҳоро пок намуда, ба қабр гузоштан манъ аст. Барои ҷилавгирӣ аз ин ҳолат дар асрҳои миёна ба ҷони худ қасд кардагонро саҳт таҳқир менамуданд. Онеро, ки ба ҷони худ қасд намуду зинда монд, ҳамчун қотил барои иҷрои қорҳои вазнин бадарға мекарданд. Мурдаҳои онҳоро дар кӯчаҳои марказӣ аз пояшон овехта, ба синашон меҳи ҷӯбӣ халида, дар қорраҳо дафн мекарданд, ҳайвонҳои мурдари паҳлӯяшон гӯр менамуданд.

Масалан, дар даври Людовики XIV дар Франсия таънаи одами ба ҷони худ қасдкардари ҳолати рӯяш ба замин дар занбар бор карда, овезон менамуданд, баъд ба қасобхона мефартофтанд.

Дар мазҳаби православии дини насронӣ ба ҷони худ қасд кардан баробари қотилӣ ва ноумедӣҳо гуноҳи вазнин ҳисоб мешавад. Дар маросими дафни ин қорро карда марсия (отпевание) хонда намешавад. Агар одами ба ҷонаш қасд карда ақлан заиф бошад, аз инҳо мустасно. То соли 1950 мурдаи худкушикарда берун аз қабристон дафн карда мешуд. Ин амалҳо гуноҳи азим будани худкуширо нишон додан ва барои огоҳ намудани дигарон иҷро мешуд.

Дар қатори 28-уми боби 16-уми китоби «Ҷаъолияти ҳавориҳо»-и Инҷил дар бораи ба ҷони худ қасд кардагон ин суҳанонро хондан мумкин: «Лекин Павлус

*Аз ҳафт гуноҳе,
ки ба ҳалокат
бурда мерасонад,
худо нигоҳ
доред:*

- 1) ба Аллоҳ
таъоло шак
овардан;*
- 2) бо қорҳои
сеҳр машғул
шудан;*
- 3) ягон қасро
ноҳақ қуштан;*
- 4) судхӯрӣ;*
- 5) моли ҷимон-
ро хӯрдан;*
- 6) аз ҷанги
зидди душман
гурехтан;*
- 7) қанони за-
минӣ, муъмина
ва ифбатнокро
қоҳиша гуфта
ҳақорат кардан.*

Ҳадис

бо овози баланд фарёд зада гуфт:--Зинҳор ба чони худ қасд макун».

Дар дини буддой ба чони худ қасд кардан нишонаи ношукрӣ аз ҳаёти инсон барин маҳкум карда мешавад.

Дар байни халқҳои славянҳои қадим ба чони худ қасд кардагонро «нопокҳо» меномиданд. Онҳо эътиқод ба он доштанд, ки рӯҳи онҳо зиндагонро озор медиҳад, бало меоварад, дар азоб мемонад. Барои ба дигар инсон зарар наовардани онҳо дар сари қабр таёки сафедори кӯҳӣ мегузоштанд.

Инчунин, дар Хитой низ нисбати онҳо лаънат меҳонанд. Хитойҳо бовар доштанд, ки рӯҳи одамони ба чони худ қасд карда ба осмон намебарояд, дар ҷои суиқасдшуда монад, ба оила номадиҳо меоварад.

ҚАДР ЁҲТАНИ ҲАЁТ ДАР ДИНИ ИСЛОМ

Дар дини ислом ноҳақ рехтани хуни инсонҳои бегуноҳ гуноҳи азим аст, ин гуна кори қабех таҷовуз ба инсоният шумурда мешавад.

Дар Қуръони карим таҷовузи инсон ба ҳуқуқи зиндагиаш манъ гардидааст ва «Ва худкушӣ накунад. Худованд нисбат ба шумо Меҳрубон аст» (Сураи Нисо: ояти 29) гуфта огоҳонида шудааст.

Дар ҳадиси шарифи Мухаммад (с.а.в.) ҳаром будани худкушӣ намудан, ононе, ки ин корро кардаанд, дар охира азоби абадӣ кашиданашон гуфта шудааст. Хусусан, дар ҳадиси зерин аз ривояти Ҷундуб ибни Абдуллоҳ оварда шудааст:

«Расулulloҳ (с.а.в) чунин гуфтаанд: «Дар байни аз шумоён пештар будагон як нафари ҷароҳатнок буд. Ба ҷазаба афтада, кордро гирифта, дасташро бурид. Хун наистод ва аз ин сабаб вафот кард. Аллоҳ таъоло гуфт:

«Бандаи ман нафсашро аз ман саросема намуд. Ман ба ӯ чаннатро ҳаром кардам».

Мегӯянд, ки Расулоллоҳ (с.а.в) нахондани чанозаи худкуштаре фармудаанд, ин ҳам далолат бар он аст, худкушӣ бисёр кори норавост. Бинобар ин, дар манбаъҳои исломӣ қайд шудааст, ки имоми масҷид набояд чанозаи одами худкуштаре бихонад.

Абӯхурайра (р.а.) дар ҳадиси шарифи ривоятшуда марҳамат намудаанд, ки «Касе, ки аз баландии кӯҳ худро партофта куштааст, дар дӯзах ҳам ба ин азоб гирифта мешавад. Агар заҳр нӯшида худро кушад, дар дӯзах низ ба ҳамин азоб мубтало хоҳад шуд. Касе, ки худро бо парчаи оҳан кушад, вай дар ҳолати ба шикамаш парчаи оҳан ҷойшуда дар оташи дӯзах абадӣ мемонад» (ривояти Имом Бухорӣ ва Имом Тирмизӣ).

Бино ба таълимоти ислом неъматӣ ҳаёт ба инсон аз ҷониби Аллоҳ таъоло дода шудааст. Ба қадри ин неъмат расидан, ҳар соат, ҳар дақиқа адо намудани корҳои хайр ва савобро талаб мекунад.

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

1. Ба расмҳо нигоҳ кунед ва ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед. Чаро ба чизҳои расм аломати манъшударо гузоштаанд? Онҳо ба сиҳатии инсон чӣ гуна таъсири манфӣ мерасонанд?
2. Шумо барои ҳифзи сиҳатиатон чӣ гуна эътибор медиҳед?
3. Агар инсон ба сиҳатиаш эътибор надихад, ба кадом оқибатҳо оварда мерасонад?
4. Мафҳумҳои корҳои ба саломатӣ зарарнокро иҷро кардан, ба сиҳатӣ эътибор надодан, ба маданияти тиббӣ риоя накарданро бо мафҳуми ба ҷони худ қасд намудан вобаста карда бинед. Дар ин гуна ҳолатҳо муносибати дин чӣ гуна аст?

Ҳоло баъзе аз гурӯҳ ва шахсон мафҳуми «худкушӣ»-ро бо шаҳид шудан омехта карда, талқин менамоянд. «Шаҳид» яке аз сифатҳои Аллоҳ таъоло аст, «зотест, ки гувоҳиаш боваринок, ҳар доим ҳозир нозир мебошад». Маънои дигари «шаҳид» мусулмонест, ки аз тарафи шахси бегона ноҳақ кушта шудааст.

Амалиёти шаҳидӣ номидани худкушии шахсе барои мақсадҳои муайян аслан гумроҳист. Қувваҳои бадният барои сафед намудани мақсадҳои худ ҳар гуна далелҳоро оварданашон аз ҷониби уламои ислом маҳкум ва беасос баҳо дода шудааст.

Ба ҷони худ қасд кардани инсон, гарчанде бо нияти роҳи дин амалӣ шуда бошад ҳам, ба ҷони худ суиқасд кардагӣ шуморида мешавад. Худкушӣ ҳаёти худро қасдан боздоштан аст, мисли таҷовуз ба ҳаёти Парвардигор дода гуноҳи кабира ҳисоб мешавад.

Аллоҳ таъоло дар ин бобат чунин мегӯяд: «Ба ҳамин ҷиҳат бар Банӣ Исроил муқаррар доштем, ки ҳар кас инсонро бе иртиқоби қатл ё фасод дар рӯи замин бикӯшад, чунон аст, ки гӯё ҳамаи инсонҳоро куштааст. Ва ҳар кас инсонро аз марг раҳой бахшад, чунон аст, ки гӯё ҳамаи мардумро зинда кардааст. Ва расулони мо далелҳои равшан барои Банӣ Исроил оварданд, аммо бисёре аз онҳо пас аз он, дар рӯи замин таҷовуз ва исроф карданд» (Моида, ояти 32).

Муассисаҳои исломӣ ва уламоҳои бонуфузи ҷаҳон худро бо воситаҳои тарқанда тарқонида, боиси марги одамони бегуноҳ мешаванд, амали ҳаром буданаш ва ба дини ислом ягон алоқа надоштанаширо қайд намудаанд.

Шӯрои уламои Идораи мусулмонони Ўзбекистон ҳам «Дар бораи гуноҳи вазнин будани бо роҳи худкушӣ қасдан куштан» фатво бароварда, ин гуна ҳаракати нафратнокро маҳкум мекунад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲҚАМКУНӢ

1. Дар дини насронӣ дар бораи ба ҷони худ қасд кардан чӣ гуфта шудааст?
2. Дар дини славянҳои қадим ва Хитой нисбат ба инсони худро кушта чӣ гуна муносибат доштанд?
3. Дар Куръони карим оид ба хунрезии ноҳақ чӣ гуфта шудааст?
4. Байни «шаҳидӣ» ва ба ҷони худ қасд кардан чӣ гуна фарқ ҳаст?

§27 ДУНЁВӢ ДАҲРӢ БУДАН НЕСТ

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО БАРОИ ФАӢОЛ НАМУДАН

1. Вақте, ки одами дунёвӣ меғӯем, киро мефаҳмед? Агар одами динӣ гӯянд-чӣ?
2. Зери мафҳуми давлати демократии дунёвӣ чиро мефаҳмед?
3. Дар Ўзбекистон принципҳои асосии муносибатҳои давлат ва дин аз ҷиҳи иборат аст?
4. Ба фикри шумо, инсонҳое, ки ҳаёти замонавӣ ба сар мебаранд, диндор шуда метавонанд?

МОҲИЯТИ ДУНЁВӢ БУДАН

Зери мафҳуми дунёвӣ будан ҳурмат намудани ҳамаи динҳо ва нуқтаи назарҳои гуногун, сарфи назар аз динашон дар назди қонун баробар будани шахрвандонро бояд фаҳмид. Ба тарзи зисти дунёвӣ ифода кардани чараҳои мутобиқшавии дин ва муносибати байни дин ва сиёсат дар адабиёти илмӣ бо истилоҳи «секуляризатсия» баён карда мешавад.

Масалан, аксарияти аҳолии Ўзбекистон ба дини муайян эътиқод доранд. Давлат ба ташкилотҳои динӣ муносибати эҳтиромона дорад ва барои дар доираи қонун фаъолият кардан ва эътиқоди озоди диндорон тамоми шароитро муҳайё кардааст. Дар айнаи вақт, давлат ба

Ба одами пирёда шахси савора, ба одами нишаста инсонии роҳравон, ба аксарият ақаллият бояд салом диҳад.

Ҳадис

Калимаи «секуляризатсия» аз латинии «saeculum» баромада, маънояш «дунёвӣ» аст. Ин истилоҳ одатан дар идоракунии давлат ва ҷамъият нисбат ба ҷои анъанаҳои динӣ қор фармуда шудани сохти қонунӣ истифода мешавад.

ягон дин имтиёз, эътибори алоҳида намедихад, вай Конституцияи худ, асосҳои қонунӣ ва рамзҳои давлатиашро дорад.

Дин фақат ақидаҳои динӣ ва ибодатхоро дар бар намегирад, вай дар ҷамъият меъёрҳои ҳурмати байни инсонҳо, меҳру шафқат, ғазилатҳои инсониро муайян карда омадааст. Аз ин боис дар ҳар қадам давлати дунёвӣ барои таъмини тифоқии ҷамъият, сулҳу озоиш ва суботи ҷамъият нақши дин алоҳида аст.

Фарз кардем, ду нафар бо ҳам вохӯранд, «Ассалому алайкум», «Ва алайкум ассалом» гуфта ба якдигар сулҳ мецоханд. Агар як инсон калимаи «салом» моҳияти динӣ дорад, аз он одамони дунёвӣ набояд истифода баранд», гӯяд ҳолати бисёр хунук рӯй медиҳад..

Дар манбаъҳои динӣ фақат масъалаҳои эътиқод ва ибодат акс наёфтаанд, аз ҳаёти халқҳои кӯҳан ҳикояҳои ибратангез оварда шудаанд. Дар онҳо аз имтиҳоноти вазнини ҳаёти пайғамбарон, халқҳои ифротгар ва бар сари онҳо омадани фалокатҳо низ ифода гаштаанд. Шаҳси инҳоро хондагӣ ҳулоса бароварда, амри нафси худ шуда, даст на ба гуноҳ, балки ба кори хайр мезанад. Ва ин сабабгори дар ҳар як ҷамъият ба вучуд омадани муҳити солими иҷтимоӣ мешавад.

Дар давлати дунёвӣ урфу одат, анъана ва арзишҳои ахлоқиро ба дараҷаи қонун баровардан мумкин. Арзишҳои динӣ ба арзишҳои умумии инсонӣ, ба мулки маънавии халқ, меъёрҳои ахлоқ табдил ёбад, вай дар миқёси давлат аҳамият касб менамояд. Дар диёрамон дар миқёси мамлакат рӯзи истироҳат эълон шудани иди Рамазон ва Қурбон аз ҳамоҳангии арзишҳои миллию динӣ далолат медиҳад.

ДУНЁВӢ БУДАН ВА РАВИЯӢОИ МУТААССИБ

Аз тарафи баъзе гурӯҳҳои мутаассиб, ки дар ҳамаи динҳо мавҷуданд, дунёвӣ буданро «дахригӣ», «аз дин баромдан» гуфта талкин мекунад. Бино ба даъвоҳои онҳо шаҳси дунёвӣ гӯё амри Парвардигор, китобҳои муқаддасро инкор мекунад. Ин тоифа инсонҳо илмҳои дунёвӣ, маданият ва санъатро мутлақо инкор намуда, онро ба дараҷаи таълимоти динӣ мебароранд. Дар асл бошад, бино таълимоти софи динӣ ҳар гуна илме, ки ба манфиати инсон хизмат мекунад, амали босавоб аст.

Ба тариқи мисол барои аз номи дин ҷаҳолатро тарғиб кардан аз номи дин дар асрҳои миёна дар Европа ба воситаи судҳои инквизитсия аз номи калисо

ба чазоҳои гуногун кашида шудани кашфиётчиён, таъкиби олимонро ба ёд овардан мумкин. Дар дигар динҳо низ ин гуна ҳолатҳо мушоҳида мешаванд.

90 ғоизи аҳолии мамлакатамон, ки ба ислом эътиқоддоранд, медонанд, ки дар дини ислом байни дунёвӣ ва динӣ сарҳаде нест. Бино ба таълимоти ислом ҳар гуна амале, ки ба дин, ҷон, насаб, ақл ва моли инсонҳо ғоида оварад, аз нигоҳи дин маъқул аст ва кори савобнок мебошад. Масалан, агар касе бо мақсади осон кардани мушкили инсонҳо воситаҳои техникӣ, моддаҳои тиббӣ ё кимёвӣ кашф карда, ё дар зироаткорӣ услуби нав ҷорӣ намояд, дар ду дунё аҷру мукофот хоҳад гирифт. Ё баръакс, агар кашфиётҳо бо мақсади бадғаразона амалӣ шаванд, гуноҳ ҳастанд.

Ба ин тамоилҳо асос намуда, дар асрҳои миёна аз олами ислои дар бобати ҳамаи ғанҳо алломаҳои намоён ва бузург баромадаанд. Олимони дин онҳоро «куфр» гуфта, ба бединӣ айбдор накардаанд.

ДИНИ ИСЛОМ ВА ДУНЁВӢ БУДАН

Дар дини ислом ба дунёвӣ будан ҳамчун мафҳуми бегона назар намекунанд. Дар сарчашмаҳои муқаддаси дини ислом — Қуръони карим ва ҳадисҳо низ таълим дода шудааст, ки инсон барои ин дунё низ бояд ҳаракат намояд.

Чуноне ки дар Қуръони карим зикр шудааст, инсон дар баробари қорҳои савобаш барои охират насибаашро дар ин дунё набояд фаромӯш кунад. Зеро барои ҳар кас танааш, оилааш, хешу табор, ҳамсоя, ҷамъият ва зердастонаш ҳақдоранд, ҳаққи ҳар як ҳақдорро бояд адо намуд. Насибаи ин дунё барои амалҳои охират озуқа хоҳад шуд.

Инквизитсия

Бино ба таълимоти ислом салом додан ва алек гирифтани амали савобнок мебошанд. Дар ҳадиси шариф фармуда шудааст: «Салом яке аз исмҳои заминии Аллоҳ аст. Ба ҳамдигар салом гуфта гардед».

Дар Қуръон бисёр оятҳо масъалаҳои дунёвиро ҳам дар бар гирифтаанд. Масалан, дар ояти бузургтарини Қуръон — ояти 282-юми сураи «Бақара» айнан ба масъалаи дунёвӣ — ба ҷиҳатҳои моддию маънавии доду гирифти қарз эътибор дода шудааст.

Пайғамбари дини мубини ислом Муҳаммад (с.а.в.) оид ба масъалаҳои динӣ ба ҳама муаллим бошад ҳам, дар бобати масъалаҳои дунёвӣ ба фикри мутахассисон ғўш меандохт. Дар ҳадиси шарифи машҳур фармуда шудааст:

"Пайғамбар (с.а.в.) аз назди як қавме, ки чангол (хурморо) мезад, гузашта истода, инро накунад ҳам, мешавад, гуфтанд. Ҳамон сол ҳосил бад шуд. Он зот боз аз назди онҳо гузашта истода, «ба хурмоятон чӣ шуд?» гуфта пурсиданд. Онҳо ин тавр, он тавр гуфта будед, гуфтанд. Он зот «Шумоён кори дунёро аз медонистагӣҳо мебошед» гуфтанд».

Яъне, баъзе суҳанони Расулulloҳ нисбат ба динӣ, бештар ба таҷриба ё ба фикри шахсӣ таъя намуда гуфта шудааст. Аз ин боис ҳам саҳобаҳо оид ба баъзе амрҳои Расулulloҳ «Фикри шахсиатон ё амри Аллоҳ?» гуфта мепурсиданд. Агар фикри шахсӣ бошад, он вақт баъзан дигар таклифи афзалтарро мегуфтанд. Расулulloҳ (а.с.) таклифи хубро қабул карда, фикри худро тағйир медоданд, яъне фикри мутахассисони дунёвии ин соҳаро ба инобат мегирифтанд.

Пас аз Расулulloҳ чор ёрон низ ҳамин роҳро пеш гирифтанд. Ҳазрати Умар (р.а.) «Неки шумоён барои он дунё ва ин дунё ҳаракат кардагӣатон

ФАЪОЛИЯТИ ЭҶОДӢ

Матнро хонед ва дар бораи он ки агар дин ва эътиқоди динӣ тамоман рад шавад, барои ҷамъият оқибати он чӣ тавар шуданаш мумкин, хулоса бароред.

«Дунёвӣ будан маънои даҳрӣ буданро надорад. Ҳаётро, ки дар он дин ва эътиқоди динӣ тамоман рад шавад, он ҳаёт чӣ гуна намуди ғайриинсонӣ мегирад, мо аз мисоли таъриҳамон нағз медонем. Ҷиҳати хатарноки ин гуна мафкура ин аст, ки вай арзишҳои ба як қисми ҷудонапазири ҳаёти мардум табдилёфтаре, он мероси хаттӣ аст ё даҳонӣ, моддӣ аст ё маънавӣ, ахлоқ аст ё анъанаҳо, ҷаҳонбинии миллӣ аст ё тарзи зист аст, ҳамаашро рад мекунад».

Ислом Каримов, «Маънавияти воло — нерӯи мағлубнопазир»

аст» гуфта алоҳида таъкид кардааст. Алӣ (р.а.) бошад, «Мисли он ки барои ин дунё абадӣ зиндагонӣ мекунӣ, барои охиратат мисли фардо вафот мекардагиат барин ҳаракат кун», гуфта марҳамат намудааст.

Ҳоло баъзе қувваҳои ифротгаро даъвоҳои сохта паҳн карда мегӯянд, ки гӯё бар асоси қонунгузориҳои замонавии дунёвӣ зистан барои мусулмонон мақбул нест. Ҳол он ки фикри олимони исломро оид ба қонунҳои дунёвӣ чунин ҷамъбаст кардан мумкин: қонунҳои ба талаботи ҷамъияти имрӯза мувофиқ қабулшуда агар зидди шариат набошанд, он қонунҳо аз шариат мебошанд. Зеро ҳар як шариат бар манфиати инсон ғаристода шудааст, қоидаҳо бо назардошти манфиати ҷамъиятҳо ғаристода шуда бошанд, агар ба шариат зид набошанд, пас онҳо низ мувофиқи шариат (шаръӣ) ҳисоб мешаванд.

Аз мисолҳои мазкур маълум шуд, ки дар дини ислом ба масъалаи дунёвӣ ҳамчун бединӣ баҳо дода нашудааст. Модоме ки қорҳои дунёвӣ ба манфиати шахс ва ҷамъият хизмат мекардааст, онҳо дар таълимоти динӣ дастгирӣ ёфтаанд. Дин ҷиҳатҳои маънавии қорҳои дунёвиро ба тартиб дароварда омадааст. Масалан, қори савоб ё гуноҳ будан, аз ҷиҳати маънавӣ мумкин ё номумкин будани қореро.

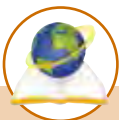
Принсипи дунёвигӣ дар Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон ва Қонун «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» ҳуқуқан қафолат дода шудааст. Роҳи интиҳобнамудаи тараққиёти Ўзбекистон роҳи демократии дунёвӣ аст. Халқамон эътиқоди диниро чуқур эҳтиром қарда, бо роҳи тараққиёти дунёвӣ меравад.

Аз рӯзҳои аввали истиқлол ислохот барои эҳёи арзишҳои динию миллӣ, фароҳам овардани тамоми шароит ба намоёндагони ҳамаи динҳо сар шуд. Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон ба ҳамаи шахрвандон озодии вичдонро қафолат медиҳад. Дар қаробари фароҳам овар-

«Таҷрибаи таърих ва зиндагӣ аз ин далолат медиҳад, ки агар арзишҳои дунёвӣ ва динӣ якдигарро пур нақунанд, ба саволҳои мушкил ва мурабаби рӯз ҷавоби мукамал ёфтаан осон намешавад».

Ислом Қаримов

14-уми июни соли 1991 ва 1-уми майи соли 1998 таҳрири нави Қонун «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» қабул шуд.

дани асосҳои ҳукукии фаъолияти ташкилотҳои динӣ муносибатҳои давлат ва дин муқаррар карда шуд.

Муносибати шахрвандонро ба дин, мувофиқ ба он ҳуқуқҳои озод муайян ва ифода кардани эътиқоди худ, бидуни ҳеч монеа ба дин амал кардан ва маросимҳои диниро иҷро карданро кафолат медиҳад. Фармонҳои Президент ва қарорҳои Девони Вазирон «Дар бораи ба ҳаҷ рафтани мусулмонон ба Арабистони Саудӣ», «Дар бораи рӯзи истироҳат эълон шудани чашни динии Иди Қурбон», «Дар бораи рӯзи истироҳат эълон шудани иди Рамазон», «Дар бораи ташкил намудани Донишгоҳи исломии давлатии Тошканд», «Дар бораи ташкил намудани фаъолияти Маркази илмию тадқиқотии байналмилалӣ Имом Бухорӣ дар назди Девони Вазирон», «Дар бораи ташкил намудани фаъолияти Маркази маданияти исломӣ дар назди Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон» ва боз чандин хуччатҳо аз эътибори бузурги давлат ба ин соҳа далолат медиҳанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲҚАМКУНӢ

1. Мазмуни ибораи дунёвӣ буданро фаҳмонед.
2. Калимаи «секуляризатсия» чӣ маъно дорад?
3. Ба фикри шумо, чаро равияҳои мутаассиб дунёвӣ буданро инкор мекунанд?
4. Дар манбаъҳои исломӣ ба дунёвӣ будан чӣ гуна муносибат баён шудааст?
5. Фикрҳои Президенти нахустини Республикаи Ўзбекистон Ислом Каримовро дар бораи он ки имрӯз арзишҳои диниро ба эътибор нагирӣфта, қор бурдан мумкин нест, шарҳ диҳед.

ЛУҒАТИ ЭЗОҲИИ ИСТИЛОҲҲОИ ДИНӢ

АЛЛОҲ (аз арабӣ-«ал-лоҳ» — қувваи илоҳӣ, дар байни халқҳои туркӣ — Тангри, форсу тоҷик — Худо) — дар дини ислом Офаридгори тамоми мавҷудот; номи Худо). Одатан ба Аллоҳ сифатҳоеро ба монанди таъоло (олӣ, бузург), таборак ва таъоло, чалла чалолуху, бузург, парваридгори олам ва монанди инҳоро илова карда мегӯянд.

АНАФЕМА — ҷазои олитарини калисо, аз аъзогии калисо рондан.

АҚИДА — дар забони арабӣ маънои як чизро бо дигараш пайвастанро мефаҳмонад. Дар истилоҳ яке аз номҳои машҳури ақоид аст.

АРОН-КАДЕШ (ибр. «Сандуки мукаддас») — дар синагога ё хонаи ибодат мавҷуд аст, дар он тўморҳои «Таврот» нигоҳ дошта мешавад. Вай вазифаи монанди «мехроб» дар масҷидро адо мекунад ва дар рӯйроستی дари даромад мешавад.

АРВОҲ (ар.) — шакли ҷамъи арвоҳ аст.

АШЪАРИЯ — яке аз ду мактаби ақидавии равияи суннии дини ислом.

АТЕИЗМ (юнонӣ — беҳудо) — маънои луғавиаш аз Худо рӯй гардондан, маънои инкор кардани Худо ва иқрор будан ба қудрати ақлу идроки инсон.

БАНИӢ ИСРОИЛ («писарони Исроил») — яке аз номҳои халқи яҳудӣ. Чуноне ки дар китоби «Ибтидо» оварда шудааст, ҳоло ин номи нисбат ба тамоми яҳудиҳо истифодашаванда ба Яъқуб пайғамбар дода шудааст.

БИБЛИЯ (юнонӣ — китобҳо) — манбаи муқаддаси асосии дини яҳудия ва насронӣ. Библияи насронӣҳо аз «Аҳди қадим» ва «Аҳди нав» иборат буда, умуман, 66 китобро дар бар мегирад.

ВАТИКАН — маркази динию маъмурии калисои католикии Рим. Дар айни вақт қароргоҳи расмӣ папа ба ҳисоб меравад. Инчунин вай шаҳр-давлати теократӣ буда, дар пойтахти Италия — шаҳри Рим ҷой гирифтааст.

ГУНОҲ (форсӣ — ҷиноят, айб; маънои арабиаш аз калимаи «ҷуноҳ» гирифта шудааст) — қор ё рафтори хилофи қонунҳои шариат ва ақидаҳои динӣ.

ДЕВОРИ ГИРЯ — дар шаҳри Қуддус ҷой гирифтааст, дар соли 70-ум баъди аз тарафи римӣҳо вайрон кардан як қисми Ибодатхонаи Дуюмин аст, ки дарозияш 485 метр мебошад. Ҷои муқаддаси зиёрати яҳудиён.

ЕПАРХИЯ (юнонӣ — вилоят) — дар дини насронӣ шӯъбаи маъмурию ҳудудӣ таҳти сарвари епископ (архиерей).

ИБРОНИЙ (ибр. «эбер», «авар» — одами он тараф, кўчида омада) — яке аз номҳои яҳудиён дар манбаъҳо. Истилоҳи «Ибронӣ» ҳангоми аз Байнаннаҳрайн ба Канъон кўчида гузаштани Иброҳим (а.с.) ба вучуд омада. Бино ба фикри тадқиқотчиён, барои ба ин тавр номгузорӣ гардидан эҳтимол аз дарё гузашта омаданашон сабаб шуда бошад.

ИНЧИЛИКУНОНИЙ — истилоҳе, ки ба маънои аз тарафи ташкилотҳои миссионерӣ барои Инчилро васеъ паҳн карданашон истифода мешавад. Баъзан ин калима ҳамчун синоними миссионерӣ қабул шудааст.

ИСЛАМОФОБИЯ (арабӣ-ислом, юнонӣ фобиа — тарс, ба даҳшат афтодан) — ҳаракат барои ба воситаи суратҳои мудҳиш нишон додани ислом, ҳамаи бадихо ва ҷинойтҳоро бо номи он пайваста, аҳолиро аз ислом тарсонидан аст.

КАЛОМ — маънои суҳанро дорад. Номи илми ақида

КАРОМАТ — (арабӣ, «карам» феъли масдари икром намудан, ба забони ўзбекӣ некиҳо тарҷума мешавад) асосан ҳамчун истилоҳи тасаввуф қор фармуда мешавад. Мақсад некиҳоро даъват карда, гуноҳро дур намудан, даъват ба тавба.

ЛАМА (тибетӣ — аз ҳама бузург) — дар байни ламачиёни Тибет, Муғулистон, Россия монахи Буддо. Дар калмикҳо ин унвон фақат ба сарвари рўхониён дода мешавад. Диндорон онро ҳамчун шахси дорои ғазилатҳои ғайритабиӣ ва инсонии илоҳие, ки бо олам гуфтугў карда метавонад, медонанд.

МУРИД (арабӣ — хоҳишдошта) — шогирде, ки ба тариқати сўфигӣ даромда, ба муршид даст додааст.

МУРШИД (арабӣ — раҳнамо) — дар тасаввуф пире, ки ба шогирдон одобҳои тариқатро меомӯзонад, шайх ва устод. Раҳнамои олии тариқати тасаввуф.

МУТАКАЛЛИМ — олимии соҳаи илми калом.

ОЗОДИИ ВИЧДОН — озодии эътиқоди динӣ, ба динии муайян эътиқод намудан ё ба ҳеҷ ягон дин эътиқод накардани шахрвандони мамлакат. Инҳо ҳама дар конституцияҳои давлатҳои демократӣ, дар асосии Баёнияи (Декларатсияи) умумичаҳонии ҳуқуқи инсонии Созмони Милали Муттаҳид ифодаи худро ёфтаанд.

ОХИРАТ (арабӣ — дигар, дуьомин) — ҳаёти дуьом, ки вақте ин дунё ба охир расад, ҳама баргашта зинда мешаванд, ба амалҳои кардаашон ё мукофот, ё ҷазо мегиранд.

СЕКТАИ ДИНӢ — гурӯҳхое, ки дар заминаи ихтилоф ба ақидаҳои расмии ягон дин аз он чудо шуда баромадаанд ва ононе, ки ба ягон дин ва конфессияҳои мавҷуда алоқа надошта, зери байрақи дин ғайолият мебаранд.

СУРА (арабӣ — рӯшноӣ, баландӣ, девор) — нисбат ба қисмҳои Қуръон, аз се оят кам набуда, саршавӣ, ба охиerrasӣ ва номҳои доранд.

СУҒӢ — шахси мансуб ба тариқат, мурид.

ТАШКИЛОТИ ДИНӢ — бо мақсади яқҷоя ба амал баровардани эътиқод ба ягон дин, ибодат ва расму русуми шахрвандон ташкил намудани иттиҳодияҳои ихтиёрӣ (ҷамъиятҳои динӣ, муассисаҳои таҳсилоти динӣ, масҷидҳо, калисоҳо, синагогаҳо, монастирҳо ва дигарон).

ТАСНИФИ ДИНҲО — ҳангоми омӯхтани динҳо ба эътибор гирифтани таърих, асосҳои эътиқод, ақидаҳо, таъсири яқдигарии онҳо.

ТАҲАММУЛИ ДИНӢ — дар як замин, дар як Ватан барои як мақсаду ният муттаҳид ва тифоқ шуда зиндагӣ кардан ва ғайолият бурдани инсонҳои мансуб ба динҳои гуногун.

ФАҚЕҲ — донишманди илми фикҳ.

ШАББАТ — номи рӯзи шанбе дар яҳудиён.

ЭСХАТОЛОГИЯ — маҷмӯи тасаввурот оид ба охири дунё, он дунё, ҷаннат, дӯзах.

ЯҲУДИЁНИ БУХОРО — ҷамоаи этноконфессионалӣ ва этнолингвистӣ дар байни яҳудиён.

ҶАБРОИЛ — дар таълимоти ислом ғариштаест, ки байни Аллоҳ ва пайғамбарон вазифаи сафириро иҷро мекунад

Мундарица

Сарсухан.....	3
§1. Нақш ва вазифаҳои дин дар ҷамъият	5
§2. Илм ва дин.....	9
§3–4. Пайдоиш ва шаклҳои дин.....	13
§5. Дини яҳудӣ.....	20
§6–7. Маросимҳо ва равияҳои дини яҳудӣ.....	26
§8. Дини буддой.....	37
§9. Таълимоти буддой	42
§10. Насроният.....	48
§11–12. Таълимоти насронӣ	55
§13. Ислом дар Осиёи Марказӣ	62
§14. Мазҳабҳо ва таълимотҳои ақидавӣ дар ислом	66
§15. Тасаввуф ва тариқатҳо	72
§16. Муруввати динӣ ва суботи иҷтимоӣ дар Ўзбекистон	77
§17–18. Саҳми мутафаккирони диёрамон дар инкишоф додани илми ҷаҳонӣ	82
§19. Дин ва «маданияти оммавӣ»	91
§20. Ксенофобия ва дин	96
§21. Ғояи сулҳ дар динҳои дунё	100
§22. Миссионерӣ — таҳдид ба ояндаи ҷавонон.....	105
§23. Мазмун ва моҳияти Қонун «Дар бораи озодии вичдон ва ташкilotҳои динӣ».....	111
§24. Нақши Ўзбекистон дар муборизаи зидди экстремизм ва терроризми зери никоби дин.....	116
§25. Дин ва маданияти истеъмоли ахбор дар кибермакон.....	123
§26. Қадри зиндагӣ дар динҳо	128
§27. Дунёвӣ даҳрӣ будан нест.....	133
Луғати эзоҳии истилоҳҳои динӣ	139

Zohidjon Mahmudovich ISLOMOV,
Durbek Obidjonovich RAHIMJONOV,
Jasur Xotamjonovich NAJMIDDINOV

Metodist
Nargiza Kamaritdinovna Ismatova

O'quv nashri

«Dunyo dinlari tarixi»

O'rta umumta'lim muassasalarining 10-sinflari uchun darslik

(Tojik tilida)

Birinchi nashr

Тошканд – «Yangiyo'l poligraf servis» – 2017
Литсензияи нашриёт АИ №185, 10.05.2011.

Тарчумон – Ш. Салимов
Муҳаррир – Х. Саъдуллоҳ
Муҳаррири техникӣ – М. Рихсиев
Мусаввир – Ж. Азимов

Аз оригинал-макет ба чоп 25.12.2017 иҷозат дода шуд.
Андозаи 70x90 1/16. Гарнитурани «Times New Roman».
Бо усули офсет чоп шуд.
Қузьи наشريю ҳисоби 9,0. Қузьи чопии шартӣ 10,53.
Теъдоди нашр 7648 нусха. Супориши № 4957.

Дар ХЭТН «O'qituvchi» нашр гардид.
100206, ш. Тошканд, ноҳияи Юнусобод, кўчаи Янгишаҳр, хонаи 1.

Ќадвали нишондиҳандаи ҳолати китоби ба иҷора дода шуда

Р/т	Ному насаби хонанда	Соли хониш	Ҳолати китоб Ҳангоми гирифтан	Имзои раҳбари синф	Ҳолати китоб Ҳангоми супоридан	Имзои раҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Китоби дарсии ба иҷора дода шуда, дар охири соли хониш Ҳадвали боло аз тарафи раҳбари синф дар асоси меъёрҳои зерин пур карда мешавад:

Нав	Ҳолати китоби дарсӣ Ҳангоми бори аввал супоридан.
Ҳуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоби дарсӣ ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳои Ҳаст, нодарида, ҷудо нашуда, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноатбахш	Муқова қатъ шудааст, канорҳои коҳида, якҷанд хатҳо кашида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад. Аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир шудааст. Варақҳои ҷудошудааш аз нав таъмир шудааст. Дар баъзе саҳифаҳо хат кашида шудаанд.
Ғайриқаноатбахш	Муқова хат кашида шудааст, даридааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ё ки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат кашида, ранг карда партофта шудааст, китобро барқарор карда намешавад.